

LENGYEL JÁNOS:

Társadalom és művelődés I. Ferdinánd tör-
vényeiben.

Szeged, 1925., 133, /1/ p.

Diss. B 335

126 lks
1924-25.

Tärsadalom is müvelödes

I. Ferdinand Torvényciben

Írta:

Leungel János

Diss. B 335

Farlacon.

1. Госа ы пармайки пиканток: 1-2.

Maagott leülaki valloxason. Nisot leülaki valloxason. kakarkigaxi kason.
Nikauy uiprajzi adas...

2. А. Кирай и наваха, Кокраули Кочинара. H-12.

Armenia rüce, meşhûrîlâra; A kiraly baralux, barâsköre. A ki
raly uavara. A kiraly kanar. A körpauli koruaytab. A u'adon,
orşâybirâ; Kir. Kancellaria, meşhar Kir. Kanara, a barâk lein,
meşhi vajda, leinigröf. A orşây koruaytanak şekbeşe...

3. Leggkärli Läraradalen 12-15.

А ерменскі языкъ, А русскій, А персскі, арабскі,
татарскі, ирменскі, огузскі, А племянскі, А Кавказскі
и Кавказскі, Кавказскі.

4. Phragmites australis. 15-26

Az ország bárói, zaslás ma. más főúrak. A nemesség
 karmegyei jelen hárszár. Magyar kegyetlen. Kádáris és kőhár
 nemesség. A körök élve menekülő nemesség. Kőfőúrak nem-
 sítés, a városok, Kőfőúrak. - A jöttárgyok. A jöttárgyok be-
 zele. A Kádáris költő költés. Kádáris költés. A költő kö-
 lés. A Kádáris. A Kádáris. A Kádáris. A Kádáris. A Kádáris.
 A jöttárgy Kőfőúrak joga. A jöttárgy költés. Jöttárgy-
 nyelven Kádáris költés. Kádáris költés.

5. Alkoholmenny, jog. és törvényhozás. 36-44

A király esküje. Külföldön való lakózkodása. A nemzet
királyi választási jogai is. Ferdinánd befogása. Az idgeny la-
nácsion befogása. Bécsi békítandó. A minden kivételre a
békítgben való idgeny befogás ellen. A külüggen egybe olya-
dása ellen is péntekiznek. A királyi kamara alárendelt be-
tele

2. A katonai ügyek a magyar kir. kancellária ügyköré-
ben. A polősevárosi jogok. A nemesség szabadságainak és
kiváltságainak megsértése. Kísérlet a magyar jog Codificálására.
Hercegi Tripartituma. A országgyűlések. Idejük. Helyük. A ország-
gyűlések tárgya. A tárgyalások hangja. Képviseleti rendszer.
Alsó tábla, felső tábla. A országgyűlési törvénykönyvek kérséi.
A királyi Decretesítés.....

6. Hit és vallás művelődés. 48-56.

A új vallás elterjedésének főbb okai. János és Ferdinánd
vallásfoglalása az új vallással szemben. A 1548. országgyűlés
vallásügyi határozatai. A 1550. o.-gy. végzése. A 1552. 1553.
1554. 1556. országgyűlések megismétlik és megerősítik az 1548.
o.-gy. határozatait. A labari lelkesedés életbeléptetése.
Kihívás az új kor vallás művelődéséhez.....

7. Belső kormányzat, közigazgatás, 54-61

A vármegye, mint a közigazgatás körege. A megyei közgyűlések ha-
tásköre. Az ispán, plébán, országbírák, esküdtök, gyűzők hatásköre,
főnöksége.....

8. Hadügy, külügy. 62-85.

A hadügy I. Ferdinánd alatt. A Ferdinánd korabeli hadügy
jelleme. A királyi bandériumok; nádorok hadserege. Török, főúri
bandériumok. A vármegyei csapatok. Általános, részleges felkészítés.
A főpapok és más egyháziak hadi kötelezettsége. A urak és nemesség
honvédelmi kötelezettsége. Egyetemes nemesség katonáskodása. Főbb
újszaki katonakiállítások kötelezettsége. Szabad és bányászok, zsoldos és
szolgák honvédelmi kötelezettsége. A orvosiak honvédelmi kötelezettsége.
A lovasság, gyalogság, sarkasok. A hadak vezérei: generális kapitány,
főkapitányok, kapitányok. A csapatok gyűlése; hadi szemle. A tisz-
tek és katonák fegyverek. A sereg élelmezése. A sereg
és egyéb hadiszerek állítása. Szőlő, fegyver, hadibüntető törvények.
Külső viszonyunk az oszmán, tartományokkal, Kínával, a török portával,
a pápával, Lengyelországgal, a török portával.....

Péus és polgármester T. Ferdinánd plott. Rendes jóvedelmek, rendkívüli jóvedelmek. A kamarahaszon és porácás. A kamarahaszon és porácás története Ferdinánd plott. A porácás firtói: zobbagzok, kivételes esetekben az osztályos nemesség, urak, nemesség, egyháziak városok stb. A hányadad, adóállományok: urak, nemesség, egyháziak, városok, kereskedők. Koronázási ajándék. Történeti ajándék. Fejlesztés. Pótlás. Adómentesség. Az adókirovók. Ellenőrzés. A községléviak szerve. Az adóállományok licitári tiszte. Adóhátralék. A befolyt adó kezelés: kiutazások, adóárak, kamarások. Az adóállomány vonatkozó büntetőtörvények. Adózási táblázat. - Adóállomány. - Adóállomány, - adóállomány, - adóállomány. A bányák gazdálkodása. - Péntek. A magyar péntek elterjedése. Ennek megállítása és törvények. A hamispéntek és pénzesek ellen hozott törvények. A pénzesekre vonatkozó törvények. A törvényekben előforduló pénzes és viszonylagos értékek. Az. Mária királyné és az osztályos városok jogai a pénzeseknél. Hamispéntek. A hamispéntek tulajdonosai. Ökőhamispéntek. Hamispéntek mentességek. Hamispéntek elterjedése. A pénzes városok elterjedése .....

10, ⁷⁹ Kereskedelem. i14-i15

Marhakereskedés Moravia, Austria és Lengyelországgal. A mára-
 marosi és protézyi sóval való kereskedés. A kereskedés akadályai.....

M. Biraskodás. A kor erkölcsi jellemzése. 116-133

A fölszíri törvény. A városi törvények. Hatásköre. A kir.
tábla helytartói törvények. A kir. tábla tagjai. Az oktatás törvény-
ek hatásköre. A helytartói törvények tagjai. Hatásköre. Az oktatás tör-
vények és helytartói törvények tartásának határideje, időtartama,
helye. A király bíráskodási joga. A per és eljárás. Perbeidőzés.
Bíráskodás. Ügyvédek. Prokurátorok. Filialok, betiltás. Helyettesítés.
Az ítéletek végrehajtói. A visszavétel. — Birtokperes. A jogrend
és közbiztonság hiánya. Birtokjogi rendeltetések a pártitók
és magterek számára. Törvényes íktatások. Az 1552. é. - gy. - on

az ellentételek polonai nyelvére nézve meggyezések. A kintok-
peres bírósági körzete. — A Ferdinánd korabeli erkölcsi álla-
pok rövid jellemzése. A kor feladatai.....

1. Az ország föld- és néprajzi viszonyai.

Magyarország területi egysége 1526 után ketté szakadt. Az or-
szág északi és nyugati része Habsburg Ferdinándot, Erdély és az Alföld
pedig franciaiai Faurt ismerte el királynak. A kapcsolt részek körül
Törökország, franciaiaihoz, Horvátország pedig Ferdinándhoz csatlakozott.
1541-ben a török elfoglalta Budát és ezzel kezdetét vette a törökök
magyarországi uralma, amelynek eredményeképpen az ország há-
rom részre szakadt. A középső a török birodalom kiegészítő részét ké-
pezte, Erdély és a tiszai részek az erdélyi fejedelemségekhez tartoztak, a
fennmaradt északi és nyugati vármegyék pedig a királyi Magyarországot
alkották.

Az ország területi egységének, integritásának, visszacsorcsát minden
országgyűlés szorgalmazta s a törvények Ferdinánd pébeli ígéretéről is
megemlékeznek.

1548-ban Ferdinánd hűsége alatt a következő vármegyék voltak:
 Somogy, Jala, Vas, Sopron, Veszprém, Győr, Moson, Komárom, Felső-ny, Eszter-
 gom, Agitra, Bars, Zoltán, Kont, Trencsén, Túróc, Árva, Nagyb, Gömör, Torma,
 Héves, Borsod, Abauy, Zemplén, János, János, Liptó, Ung, Bereg, Máramaros,
 Szabolcs, Szabolcs, Agosza, Krasna, és Kőszegvárosok 3)

Ugyancsak az 1548. o. gy. foglalkozik először János Eszterházy
főjedelemségi alatt álló praxysok ^{kel} a királytól Abauj, Kpoc, János,
Muz és Zemplén megyék Fráter György által elszakított részeinek vis-
zarzatolását sürgeti. 4)

1.) 1542: Glöbessied. 1. G.

2.) 1548: 19. Az 1876: 33 tc. Krassna vármegyét Jilag megye alkotó részévé teszi.

3.) Későbbem három faházak vármegyéje volt: Külső-, Közép- és Belső-faházok.

Az 1876:33 tc. Külső-faluok megyét, Felsőmagyarországi megyéket, Kőszegi-
 faluokat fellegmegyéket, Belső-faluok megyéket Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyé-
 kéhez csatolta. I. L. Pesty Ferenc: Az ált. régi vármegyék. I. 107. l. 1/4

4.) $1548:57$.

1551-ben Isabella Fráter György rábeszélésére lemondott Erdélyről Ferdinánd javára a paxet a két országban újból ejjezt, amely tényről a követhető országgyűlésen a király örömmel pteritette a pendsket. ^{5.)} E mára 1556-ban ismét külsővárt Erdély, amikor János Zsigmond fejedelem me' válasszásaival véglegesen megoladült az erdélyi fejedelemség.

E nagyobb területi változásokon kívül állandóan voltak a határokon valamely terület: város, vár, vagy körzég horatartórása miatt surlodások és viták, amelyeknek igazságos elintézésére mind a két érdekelt réserről határbírókat küldtek ki. Ezek a bírók az ország elöljáróiból voltak kiválasztva a melléjük a királyi kincstár képviseletében a királyi ügyigazgató csatlakozott. Az 1557. 18. tc. a király tanácsai körül két határbírókat.

Az 1550. o. gy. a kijelölt bírók számára olyan irányítást adott, hogy ne pusztán a határok használatára fölött tárgyaljanak is határozzanak, mint inkább azok tulajdonjoga fölött. A bírók mellé egy vagy két olyan választott bíró kirendelését is elhatározták, akik egyik érdekelt országnak annál nagyobb szíggel pntatlaunil ítelhetnek. ^{6.)} Ez így ann tudnak meggyezni a bírók is bírák, az elölírtetlen ügyet terjeszték a király elé, aki az érdekelt tartományok tanácsosaival meghallgatása után, véglegesen ítel a kétséges terület horatartórándósága felöl. ^{7.)}

A határkiigazítás ügyét azok országgyűlésen tárgyalták a pends a több ízben kérték a királyt arra is, hogy a bírókól határonat elibe terjesztett ügyeket „vigre-valakára” döntse el. ^{8.)}

Ezen határkiigazítás vált szükségessé plavonia, stírria, stírria, Karinthia és Karuoliával határos pörreken.

A nyugati határon több vár is helyszeg volt, amelyek II. Ulászló király Miksa meut párával kötött szerződésben az utóbbi javára zálogjoggal bekötött. Ezen elölírtított várak voltak: Körzég, a borsmonostrai pátcság, Sopronyán, Frakus, Rabold, Kismarton, Szarvok és más várak. ^{9.)} Több országgyűlés határoz pfelöl, hogy a király paret a várakat visszaváltsa. Az osztrákok farron és az megyében I. Ferdinánd uralkodása alatt más területeket is elfoglaltak, pl. Rohancot. Több törvéncikk határoz olyan értelemben,

5.) 1556: Glöbessid 13.

9.) 1556: 41.

6.) 1550: 45, 46.

7.) 1550: 46.

8.) 1546: 57.

3.
hogy ezek a területek visszaszerzendők, de addig is ezek és az elválogosított
több területek lakosai a kösterheket az ország többi lakosaival körösen visel-
jék a az adókat az illetékes vármegyékhez olyáltassák be, hogy az ország
gazgazdósága ezen idője is megőressék. ^{10.)}

És volt több ízben is tizenhárom elválogosított országi vármegyének
Lengyelországtól való visszaváltásáról is. ^{11.)} A Magyarországi határon lakó
szakolcsaiaknak pedig megtiltották, hogy földjeiket és rétjeiket a mor-
vák, vagy a szidóknak adják, nehogy így idegen kézbe kerüljenek. ^{12.)}
Ezzel az 1556. o. gy. megengedte, hogy Brück város polgárai a mor-
doffi pusztát megvehessék, de az esetben is a területen élő lakosok
Magyarország törvényeinek lesznek alávetve. ^{13.)}

Az ország néprajzi viszonyáról igen kevés adatot találunk
I. Ferdinánd törvényeiben. A más nyelvű és nemzetiségű lakosok körül
múlt és van tőre a tótokról, a cseh munkásokról, ruténekéről, rácokról,
pláhokról, „kik kunyhókban laknak” és a szidókról. ^{14.)} De volt itt ezen-
kívül sok német, francia, cseh és más nemzetiségű katona is, akik
állandóan a győreért büntetlenül prószakoskodtak az ország lakosaival
és emben a akik ellen majdnem minden országgazdálkodó hallatják
panaszukat a rendek.

10.) 1546:57, 1552:34, 1553:28, 1554:13, 1557:18, 1559:47, 48. 1563:15.

11.) 1556:42.

12.) 1548:68.

13.) 1556:44.

14.) 1548:68.

2. A király és udvara, központi kormányza.

I. Ferdinánd a római birodalomnak Isten kedvencé-
kegyelmeiből mindenkor választott császára 1530. Németországnak,
Magyarországnak, Csehországnak, Dalmatiának, Horvátországnak stb.
felséges királya, Spanyolországnak infánsa, Tisza-hercege, Bün-
gundia, Brabant, Stiria, Karinthia, Karniolia hercege, Tirol grófja,
Morvaország bispója, grófságának, Alsó és Felső Laisitznak ura.¹⁾

A király címe és megnevezése a régi: királyi felség / regia maiest-
as / császári és királyi felség / caesarea et regia sacra maiestas /
ő felsége / sua maiestas /.

I. Ferdinánd és utódai alatt a Németbirodalomnak fen-
tartott szorosabb összeköttetés nagyobb pröhör jutatta a magyar király-
ságot; másrészeről meg a Habsburg házból származott királyok más
országok fejedelemei is voltak e így nagyobb hatalmuk alapján na-
gyobb nemestörvényekkel bírtak, nagyobb jövedelmű források fe-
lett rendelkeztek, minthogy csak magyar királyok lettek volna.²⁾

A király hatalma és jogköre kiterjedt a kormányzás minden
ágára. A rendek mindent a királytól kérnek; a jogrend, a közbirton-
ság helyreállítását, az ország megmentését, az igazságszolgáltatás biztosítá-
sát stb. Minden ügyben a király szava, ítélete dönt, minden az
ő beleegyezésétől, jóváhagyásától függ. Hogy mekkora volt a király
hatalma, mutatják az 1548. é. 14. és 15. törvények. A király az
országgyűlésről az engedetlenek megbüntetésére tanácsában jogainak
kiterjesztését kérte. A rendek erre kijelentik, hogy a király olyan ha-
salmat és jogot nyert az utóbbi országgyűléseken, hogy lehetetlenek
látózik ehhez még valamit hozzáadni.

1) 1546.: Breve. 1. §.

2) Török Atos: Magyar alkotmány és jogtörténet. 1902. 489. l.

A király a legfőbb hadúr. Ő hívja hadba az ország hadseregét, a re-
dek megrágnak győződve, hogy a tekintetben minden a királytól függ,
mert a külföldi segítséget, nevezetesen fivérének V. Károly német csá-
rájának támogatását csak ő tudja megszerezni. A király köt békét. Az
1547. prágai gyűlésen csak tudomásul adja a rendeknek a törökkel kötött
kötött békét. De viszont a rendeknek is jogában állott megjegyzéseiket és
kívánásaikat megtenni, a békéfeltételkre vonatkozólag, amint azt
meg is tették.^{3.)}

A király a legfőbb törvénybíró. Ő hívja össze az országgyűlést, tesz elö-
terjesztést a rendeknek, fogadja el és szentesíti az országgyűlés határozatait.
/: L. a törvényhozást. /

A király az igazságszolgáltatás legfőbb pre a legfőbb bíró. A bírák
az ő személyében is nevében hirdetik ki az ítéleteket, fellebbezéseknél ő
a legvégső fórum. Némely esetekben pedig egyenesen a királynak volt
fenntartva az ítéltetés. /: L. a bíróságot. /

Foga volt a kir. kancellária útján parancsokat és rendeletet kibor-
sítani, de csak nem ellenkezően az ország törvényeivel.^{4.)}

A király az egyház legfőbb kegyura. Kötelessége az egyház szabadsá-
gait és jogait megvédeni s így keresztény fejedelmek tiszteletét teljesíteni,
amely őt, „mint magyar királyt illeti.”^{5.)} A király nevezi ki a főpá-
pokat. /: L. az egyházat. /

Ferdinánd még uralkodása alatt hatalmat és jogkört birtokolt
nemcsak dolgokban, hanem Miksa főhercegnek a uralkodása utolsó évi-
ében királynak koronáztatta. A rendek az alkalommal összes elő-
zetes padozományait, kivonásait, kegyelmesséit helyeseknek és erősnek
ismerték el.^{6.)}

A magyar királyi udvartartás I. Ferdinánd óta tényleg megrö-
mült, mert a királyok állandóan külföldön laktak, de jogilag nem ar-
melt meg, mert a királyi udvar főtisztviselői prágai méltóságokká ala-
kultak és mint ilyeneket, mindig betöltötték.^{7.)}

3.) 1547. : 2.
4.) 1563. : 78.
5.) 1559. : 41.
6.) 1563. : 64.
7.) H. o. Tmow i. m. 518. l.

6. Az íráslok korában a főpapok és a kir. főtisztok alkották a kir. tanácsot. Az utjörök korában már a nagybirtokos nemesség is meghívót kapott a királyi tanácsba. Ennek kezdettől fogva voltak a királyi bírói, a királyi kincsházak és tagjai is. A 14. század folyamán már a királyi ítélszékben 1. az első regia iudicaria, a főpapokon és bárókon kívül a nemesség is helyet foglaltak, akiket ülvököknek neveztek, akik a törvények révén a régi jogszokások alapján a királyi tanácsban is részt vettek.⁸⁾ Így volt ez I. Ferdinánd korában is. Az 1536:16. tc. arról tudósít bennünket, hogy a király mindkét rendből hét kiváló tanácsost választott, akik között helyet foglaltak az esztergomi érsek, a helytartó, a nádor, a kapitány /i. t. i. a főkapitány/. Ennekívül az 1536:48. tc. elrendeli, hogy a nemesség sorából választott táblabírákat, az ország régi szokása szerint a király felség határozataiból a tanácsba is be kell bocsátani. 6. tc. szerint flavoniából is választani kell tanácsosokat az előkelőbbek sorából.

Az 1536:16. tc. ítélmében a tanácsosok kötelesek voltak esküt tenni a király előtt arra, hogy „a törvényt megőrzik”. A tanácsosok minden fontos ügyben tanácsot adhattak a királynak, így a békekötés tárgyában, a bíráskodásra vonatkozó dolgokban, hadügy, adóügy kérdéseiben, törvényhozást illetően.⁹⁾ Az 1535. országgyűlésen a rendek a tanácsosokat bírták meg arról is, hogy szép számmal beszéljenek a királlyal, akik jogtanulással vannak valamely egyházi vagy más jogszokás birtokában.¹⁰⁾

Egyébként a királyi tanács a Habsburgok korában a királyi hatalom kormányzati és törvénykezési szerveitől válik el, hogy lassanként a nádor, vagy annak helyettese: a helytartó mellett működő királyi helytartó tanácsa alakul át.¹¹⁾

A királyt megillető végrehajtó hatalom szervei a nádor, az országbíró, a kancellár, a tárnokmester, a bán és a vajda. Ezek a központi kormányzat körzetei; náluk van a parancsolási jog és a rendelkező hatalom. A hivatalok nekik vannak alárendelve, a közigazgatási és törvénykezési ügyek intézése az ő dolguk és kötelességük.¹²⁾

8.) Simon i. m. 620. l.

9.) 1536: 1. 1. 29. l.

10.) 1536: B.

11.) F. ö. 1536: 16., 1542. porb.: 29., 30. l. Simon i. m. 626-27. l.: 1

12.) Simon i. m. 628. l.

A királyi föltörtek között az első helyet foglalja el a nádor. A nádori hivatal Bathory halálával 1530-1 megszűnésével I. Ferdinánd ugyan tartóan meg a töröküktől a nádori széket, nem töltötte be, hanem helyette helytartót nevezett ki nádori hatáskörrel és hatalommal.¹³⁾ Az 1542. pozsonyi országgyűlésen a püspökök már megjegyzik, hogy „legfőképp szükség volna nádort választani”. Mégis az az országgyűlés elodázza a nádorválasztást ezzel a megokolással, hogy a nádorválasztás nem részleges, hanem körös-körös országgyűlésen történhetik az ország összes karainak és püspökeinek sava-
zása útján.¹⁴⁾

Mivel tehát nádort nem választottak a püspökök, nehogy az ország kormányzása bajt szenvedjen, arra kérték a királyt, hogy a helytartó mellé nyolc tanácsost nevezzen ki: 4-et a főpapok és 4-et a főurak püspökből, akiknek tanácsával a helytartó állandóan éljen a székhelyét állandóan Pozsonyban tartva. Tanácsosok fele mindig a helytartó oldalán maradjon.¹⁵⁾ Ez volt a helytartótanács, amely a helytartó elnöklése alatt az ország kormányzását vezette.

Judvalevőleg a nádor a király után az ország első bírója. Az 1542. pozsonyi országgyűlésen a püspökök a nádor a tiszteire vonatkozólag is határoztak. Az erre vonatkozó te.-ben arra kérik a királyt, hogy válasszon az ország karainak és püspökeinek határolata alapján ama persék számára, amelyek a nádor előtt folynak, egy alkalmas bírót, akinek legyen helyettese is ítélőmestere.¹⁶⁾ A király 1543-ban erre a tisztségre kinevezte Kéray Ferenc turoci főispánt, a ezzel létrejött a nádori helytartóság, amely mint a királyi helytartóságtól külön álló intézmény a nádori szék üresedése idején a nádor törvénykezési ügykörét töltötte be a 1608-ig állott fenn.

A nemzet arában erősen ragaszkodott a nádori tisztség betöltéséhez. Így az 1548. országgyűlésen újból előkerült a nádorválasztás, mint aróban a püspökök az alkalommal is elodáznak a ügy elvelnek, hogy erre a célra külön országgyűlést kell tartani. Az ide vonatkozó törvények második része így hangzik: „Mikor tehát a király nádort

13.) 1536. 16., 1542. pozs.: 29., 30. / Timon i. m. 626-27 l. /

14.) 1542. pozs.: 28. F. r. 1439. 2.

15.) 1542. pozs.: 30.

16.) 1542. pozs. 28.

8. akar tenni /: annál az ország rendének és karainak véleménye szerint, kosszas halogatás nélkül meg kell történnie /: akkor hirdessen a régi szokás szerint az ország karainak országgyűlést és a hirdető levélben a nádorválasztást külön tegye ki és a nádort alképen a főpapok és bárók és az ország nemességének tanácsából, közakarattal meg kell tenni.¹⁷⁾ Fraknoi szerint a rendeknek az a felfogása, hogy nádorválasztásra külön országgyűlést kell összehívni, tévesen plánszik, mert az 1486. törvénykönyv előírja ugyan, hogy a király a nádor halála után egy éven belül országgyűlést köteles összehívni nádorválasztás céljából, de ez nem zárja ki azt, hogy nádort más célból összehívott országgyűlésen is választásának a rendek.¹⁸⁾

Hátré az 1554. országgyűlésen nádort választottak Nádasdy Tamás székelyében. Ugyanezen országgyűlés határozatot hozott, hogy a nádornak ugyanazon hatalma és jogköre, mint a többi nádornak volt.¹⁹⁾

A nádor a király után az ország első embere, a király helyettese. Hatalmát és jogkörét a király székelyében gyakorolja. Hatalmának az a része, amelyen elnököznie. A hadjáratban a király székelyét helyettesíti. A király távollétében a nádor oldalán tartanak a főpapok, főurak és nemesség hátsá felül. Tőle függenek a hadsereg kapitányai és tisztjei, bármely nemzeti belső ügyek is, mert azt a hatalmat a király rá ruházta.²⁰⁾ A nádor az ország első rendes bírója, a legfelsőbb bíróság: a nádori törvényszék elnöke. /: L. a bíraskodást. / A nádor a közigazgatás feje. A nádor parancsával ellátott levelet, mint törvényt mindeneknek tisztelni és megtartani kell.²¹⁾ A nádornak esküt kell tenni a király előtt.²²⁾ A nádor elfoglaltsága esetén az alnádor helyettesíti.

A pörögbiro a rendes, vagy nagybírók egyiké. Helyettese az alorogbiro. /: L. a bíraskodást. /

17.) 1548.: 18.

18.) M. O. É. III. 183.

19.) 1554.: 6.

20.) 1555.: 1.

21.) 1556.: 34. A nádori cikkeket törvényeknek kell tekinteni. /: L. Simon i. m. 634. l. /

22.) 1563.: 75.

A törvényszék korábban csak egy kancellária volt. Robert ^{Fr. 89.} Károly idejében fejlődik ki a titkos, vagy kisebb kancellária; ezzel szemben a másikat, az udvari kancelláriát már Nagy Lajos korában nagyobb kancelláriának a nevével álló kancellárt főkancellárnak nevezik. Mártyás a fő és titkos kancellárságot egyesítette és mindkét tisztséget előkelő papi egyének, érsekek és püspökök viselték és pedig elvileg ketten együtt mind a kettőt, vagy külön-külön; később azonban mindkét tisztség, mint méltóság az esztergomi érseki székhelyhez kapcsolódott.^{23.)} Erre utal az 1536.: 15. tc. is.

A Habsburgok korában a kisebb kancellária elvesztette egykori nevét és jellegét, a királyi bíróságok segédhivatalává lesz; ebben a korban az érseki kancellária legfőbb kormányzati szervévé fejlődik ki. A 16. század derekánál már csak egyféle Magyar kancelláriáról beszélünk.^{24.)}

Az 1546.: 79-80. tc.-ek értelmében a magyar királyi kancelláriából háromféle királyi parancsot szoktak kibocsátani. 1. Olyanokat, amelyek a bírónak, vagy az igazságszolgáltatás más tényezőinek szólnak. 2. Olyanok, amelyeket a hadsereg kapitányaihoz és tisztjeihez intézett a király. 3. A harmadik fajtajának azok voltak, amelyeket a király különbözö rendű és rangú alattvalói számára szokott kibocsátani, hogy kéréseiket elintézzék a ügyekben döntően. Erre utóbbi rendelkezések maradéka: „rebus sic stantibus et ut praefectus stantibus et ut habentibus”.

A 15. században a királyi okleveleken már ötféle királyi pecsétet alkalmaztak: az arany, kettős, titkos, a bírói és a egyénis pecsétet.^{25.)} Az 1546. o.-gy.-en a rendek azt kívánták, hogy a kancellár, ha országos ügyekben ad ki levelet, a korábbi királyok szokása szerint a nagyobb titkos pecsétet használja, azért, hogy a király méltóságának nagyobb súlya legyen.^{26.)} Az országgyűlések végzéseit a király szintén a titkos pecséttel látta el.^{27.)}

23.) Simon i. m. 657-658. l.

24.) 1542. pozs.: 41., 42., 1543.: 31., 1559.: 9. 1563.: 35 l. Simon i. m. 659. l. 1

25.) Simon i. m. 660. l.

26.) 1546.: 15. l. 3-4 §. 1

27.) 1546.: Befej. 2. §., 1548.: Befej. 1. §.

A magyar államháztartásban előkelő szerepet játszik a magyar királyi kamara, amelyet Ferdinánd 1528-ban a régi ki-
tartóság helyében állított, de a rendek óhaját tekintetbe véve a ka-
mara elnökség a kiemeltartói címét adta, hogy mindegy az új inté-
mény átmenet legyen a későbbben létrejött igazi kamara és a régi
kiemeltartóság között. Ez a Budán előkelő kamara ügykörében nem
csak rendelkezést tudott felmutatni a rendelkezésre vált a pénzügyi kö-
zigazgatás újja szervezése. 1531-ben szervezte meg Ferdinánd új hatá-
skörrel a királyi kamarát, amelynek székhelyét Pozsonyba tette, a-
mely ekkor 300 fővel tovább maradt a magyar pénzügyi igazga-
tás legfelső fóruma. Eleinte mégis csak az volt kamara, csak kiem-
eltartóság a tagjait kiemeltarukoknak 1: thesaurarii: 1 nevezik forrás-
rauk. A kamaráról, mint ilyenről az 1535: 29. tc. vez. először tudó-
mást, amely elrendeli, hogy a rovásadót a király kamarájába kell szol-
gáltatni.²⁸⁾

A kamara élén az elnök áll, vagy másképpen kamarafőnök
1: Praefectus camerae: 1.²⁹⁾ Az 1542. poz. 1: 43. tc. értelmében Keyserlyth
Péternek a kir. kiemeltart megillető jövedelmait a kamarafőnök
kerébe kellett szolgáltatni. A kamara kebelében külön számvé-
zőséget, vagy másnével számtartóságot is rendeztek. Az
1542. poz. 1: 18. tc. értelmében a király számvégmesterének 1: com-
putarium magister regiae maiestatis: 1 az volt a tiszte, hogy hadjárat
idején lósztrómat kértett az urak és nemcsak lovasairól a lovas-
ok számát összehasonlította azokkal a pénzügyekkel ami cél-
ra az adóbol befolyt. Az 1553. p.-gy.-en Mossóczy László számtar-
tót /ratiocista camerae: 1 bírták meg azokkal, hogy össze szét az
egységeknek és foglyoknak megmaradt összegét.³⁰⁾ A követke-
ző 1: 1554. 1 p.-gy. azt a számtartót, mint a kamara helyettes. meste-
rét 1: vice-magister camerae: 1 említi meg,³¹⁾ az 1557: 5 tc. pedig, mint
a kamara pénztárosáról említkerik meg. 1: preceptor camerae: 1.

28.) Aradý Ignác: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt.
1: 47-66 l.: 1

29.) 1553: 25.

30.) 1553: 25.

31.) 1554: 18.

A kamara tagjait tanácsosoknak nevezték. Az 1542. 7. tc. alapján a bíráskodók és máharskodók javait a király kamarárai adták el árverés útján, minthán a jogos tulajdonosok az alapján és országbíró erre felhatalmazó levelével őket felkeresték. A kívallottak kárát a befolyó pénzüsszezből megtérítették és a felülmárvaolt összeget az ország védelmére és más szükségletekre fordították.

A kir. kamara kezelte a királyi jóvedelmeket, hatáskörébe tartozott még a királyi érdekeket érintő mindenféle kiváltság megszűrés-gálása. A királyra szálló főúri, vagy nemzeti birtokok, várak ügyét érintően a kamara intért el.^{32.)} Hatáskörébe tartoztak a bányasárat, pénzverés, harmincad, vámügy és általában minden más bevétel.^{33.)}

A kamarának az adózással illető hatásköréről az adózással foglalkozók szólai.

Ferdinánd 1531-ben a királyi kamarára bízta a királyi érdekek per útján való megvédését is és ezáltal a kamara intérményeinek keretében vonta a királyi ügyek igazgatóságát is.^{34.)} A királyi ügyek igazgatójának /: director camerae regiae maiestatis / egyébként tiszt volt a határkiigazító bírtosok mellett a korszak és a király érdekeit képviselvi.^{35.)} Emelkül résztvett a királyi törvényozásban is. /: t. a bíráskodást. /

Horvát-szlavonország és Dalmácia legfőbb kormányzója a bán volt. Ő volt egyuttal a három tartomány hárvédelmének intézője. Az 1538. szlavan országgzjárás a végvidékek megvédését, az állásokat őrsapatokat és általában mindazt, ami az ország megvédésére tartozik, a bánra bízta.^{36.)} A kettő és négy /: 1534 /: tc.-ek szerint a csapatok oda menjenek, ahova a bán parancsolja. Az élelmiszerek szállítását is a bán rendelte el.^{37.)} Az 17. tc. alapján a bánok /: bán és vicebán /: voltak megbízva arra is, hogy az erőszakosan el-

32.) 1542. pozs. 43.

33.) Aradly i. m. 55. l.

34.) Aradly i. m. 50. l.

35.) 1550. 44.

36.) 1538. 9.

37.) 1538. 15.

12. foglalt várakat és birtokokat a jogos tulajdonosoknak visszaadás-
sák. A bánok kötelesek a jogdíjából megfosztott ember mellé al-
ispánt és orolgabírókat adni, akik az illető jogos tulajdonába bevezes-
sék. A bán joga és kötelessége volt az adóhátralék behajtására is-
pánokat kiküldetni.^{38.)} A bánok voltak felelősségében a törvényszéki ítél-
letek végrehajtói. 1. l. a bíraskodást. 1)

A bán helyettese a vicebán.^{39.)}

Az erdélyi vajdának és a temesi grófnak azon jogáról emlí-
keznek még a törvények, hogy ők voltak az országrészeikben a törvény-
széki ítéletek végrehajtói. 1. l. a bíraskodást. 1)

Az ország kormányának székhelyére vonatkozólag az 1536.
8. to. úgy határoz, hogy addig, míg az ország visszacsatolható nem lesz,
Pozsony legyen.

3. Egyházi társadalom.

A törvények Ferdinánd korában is megtartották régi
kiváltságukat. Nagykéntéljük is hatáskörük volt nem csak az egyházi
ügyek terén, hanem az országhelyettesítés dolgaiban is. Ott vannak a
király tanácsában, helyet foglalnak a törvényszéken az országgyű-
lésen a főrendek között tanácskosként, ott látjuk őket a hadas-
ügyekben kiküldött bírák között.

A katholikus egyház élén az esztergomi érsek áll, akitől
függ az 1550. 18. to. szerint a vallás és istentisztelet országoserte való
megrendezéseinek ügye.

© egyúttal az ország primása és főméltósága is régebbi
kiváltságánál fogva a király fő és titkos kancellárja. Az 1536.
15. to. felhívja az esztergomi érsek azon jogát, hogy a királyi tanácsban
és a törvényszéken méltóságához képest szabadon éljen. A török-
kel 1546-ban kötött fegyveresünet tárgyalásánál az
esztergomi érsek tanácsát kiváltsággal igénybe vette Ferdinánd.¹⁾

38.) 1538. 1.

39.) 1538. 1.

1) 1547. kir. 7. l. 9.

13.
Az 1550.:64. tc. emliti az esztergomi érseknek és a borsodlói perjesnek
ast a régebbi királyoktól kapott kiváltságát, amelynek értelmében
a borsodlói megyékért esküt nem maguk, hanem helyettük borsod-
solónk tehetik le. A közművelődési pénzügyekről az esztergomi érseknek
felügyeleti joga van. / L. a pénzügyekről. /

A vallásra vonatkozó törvényekkel a régi hit visszaállítása céljából
különösen a püspökök hatóságos körreményekéntre számítanak. Fogak
ban állott adásokat tartani és büntető életű papjaikat megfegyeztetni.
/ L. a vallást. /

De nem csak egyházi és vallási ügyek dolgában volt hatáskörünk, ha-
nem világi tisztviselőket is viselték. Itt egy időben a városi püspökök voltak
az ország egyik főkapitányai,²⁾ egy időben pedig a megyei püspökök voltak az
egyik országos kincstárnokok.³⁾

Más egyházi állások körül Ferdinánd törvényekben meg van
adva a prépostok, apátok, főesperesek, esperesek, oltságvezetők
és plébánosok.

A plébánosokra vonatkozólag az 1557.:16. / 5. §. / rendel, hogy
szabadságukat a többi egyházi személyekkel egyetemben meg kell tar-
tani. Haláluk után vagyonukat, vagy fokról jörségüket, akár végren-
dellet hagyása után, akár annálkülső haláluk el, a községnek nem
szabad elfoglalni; sőt ha az elhunytak testvérei maradtak, még
a főpapok nem foglalják le a maguk részére. Itt 1557.:11. tc. az egyházak-
tól jogtalanul elvett javak visszaszerzését elró fokon a plébánosok
hatáskörébe utalja a csak ezek nem akarása vagy elhagyatottsága
esetén tartozik az a főpapok tisztához.

Az igazságszolgáltatás, vagy hitelt érdemlő helyek a káptalanok és
konventek. Régi hatáskörünk megmaradt: ők állították ki a pereslevele-
ket, végérték a birtokokba való beiktatást a fogadásították a végrehaj-
tásokat. Trankivül itt történt az igazságszolgáltatás is. Minden kap-
talanok és konventek meg volt a saját hatásköre. De azok a
helyek, amelyeknek illetékes káptalanja Ferdinánd ellenfelének
János királynak híve volt, törvényes végrehajtások végett a legkö-
zelebbi káptalanokhoz fordulhattak.⁴⁾

2.) 1555.:4.

3.) 1547.:9.

4.) 1536.:58.

Mivel a mohácsi vérsétán sok káptalan és konvent meg-
szűnt, hatáskörük dolgában új intézkedések váltak szükségessé.
A Magyarországon ekkor káptalanok megszűntek azt a jogot és
kiváltságot, hogy az egyes országban végezhet törvényes erejű végrehaj-
tásokat. Az egy káptalan megkapta azt a jogot, hogy, - Törökországban alig
volt néhány szerzetes, - Abau, Jempler, Ung, Máramaros, Ugocsa, Jol-
nok és Krassó megyékben teljesíthet végrehajtásokat, továbbá a
nagyváradi káptalanhoz tartozó helyekre is kinevethet törvényes erejű
végrehajtásokra. A belszi konvent végrehajtási tiszteit, mivel egyi-
dőben a szerzetesek kevés száma, máskor meg a felsőrészekben
előző zavargások akadályozták hatáskörében, a jársói konvent,
meg az egy és Orpési káptalanok helyettesítették.⁵⁾

Az 1556:39. tc. előírása szerint hiteles helyi tudókat csak olyan
káptalanok, vagy konventek teljesíthették, ahol legalább 5 pap volt. De
csak a káptalanok, amelyekben több pap tartózkodik, a közelebbi he-
lyekre mindenüvé kinevethetnek és végrehajtásra kiállhatnak, nehogy
ebben hiány történjék.⁸⁾

Az 1559:49. tc. kijelenti, hogy Magyarországon felső részeken, egyet-
ről panaszok adnak, hogy a végrehajtásokat fogadtatásában sokszor
hiányt szenvednek. Különösen a belszi prépostra volt panasz, aki
keveset jövedelme meg van, még sem tart elégséges számban szerzetest.
Ebrendeli tehát a tc., hogy konventjében legalább 5 szerzetest tartson.
Ha ilyeneket nem kapna, tartson világi emberek, akik a konvent-
ben lakjanak és a végrehajtások huszadik részére esküt tessenek.

A káptalanok és konventek állították ki a törvényes erejű
leveleket is a fekvő járásba való iktatásról is. Azon esetben, ha az
iktatásra való járás a törökök, vagy az ellenpart hódoltságában volt,
megengedte a törvény, hogy a káptalan vagy konvent megbízottai a

5) 1556:39.

6) 1550:63.

7) 1557:21.

8) 1552:41.

15.
birtokokhoz közelebb eső helyekre szálljanak ki a az alispán és országbíró,
meg más nemesség jelenlétében végessék az iktatást.

Kezdtörténet a zavaros időkben, hogy valamilyen képtalan kauszok
ja, vagy konvent szervezése az országban kóborolván, a nála maradt
perséttel kamio leveleket állította ki. Ért az 1550:61. tc. elrendeli, hogy
a király minden elpusztult képtalan és konvent perséjét szerveztessék
be a míg az egyes egyházakat vissza nem állítják, addig magánál
tartsa vagy a másornál hagyja.

A konventek és képtalanok, ha iktatásra szállnak ki, egy napi
utjanként nem kérhetnek többet, mint 12 dénárt, különben java-
dalmukat vesztik.^{9.)} A levelek megváltásáért pedig a régi decretumok
értelmében a következő díjak járnak: Az igazságtallos levélért 24 dénár,
minden eltiltó, tiltakozó és más hasonló levélért, ha nyílt levél
alakjában kelnek, 24 dénár, ha zárt alakban, 12 dénár. Minden ki-
váltáslevél alakjában kelt beváltó levélért 100 dénár, ha pedig
nyílt levél alakúak, 24 dénár járt.^{10.)} Flavourában a perbeli levél
Ért az 1543:3. tc. elrendeli, hogy az ilyen hatalmaskodóknak még a ki-
rályi kezzelem sem használhaszon.

A képtalan és konvent kiküldötteit hivataluk és tisztük teljes-
ítésében nem volt szabad akadályozni. Akik ezeket, vagy az igaz-
ság egyéb végrehajtását késleltetik, megsebrítik, vagy megölik, az
1495:9. tc. szigorú büntetésben részesíti. Fokozatosan pénzbüntetéssel
ajtja, hatalmaskodás és hűtlenség bűnében marasztalja el. Az
1543:3. tc. azt kívánja, hogy az ilyen hatalmaskodóknak még a ki-
rályi kezzelem sem használhaszon.

4. Világi társadalom.

A magyar állam szervezése korában a rendi szervezet
a köznemesség felett álló, nagyobb jogokkal bíró, önállóan
számtalan főrendet, főnemességet még nem ismert. A történet folyamán
azokban a hadi és törvénykezési hatalom mindinkább a föld-
birtokok fűződik a nagyobb birtokosok nagyobb hadi és törvény-
kezési hatalmat nyernek a lassankint kialakul a két rend:

9.) 1548:67.

10.) 1492:95.

11.) 1538:20.

16. a fénemesi és nemesi rend. A fénemesek között is előkelő helyet foglaltak el az országy bárói, akik a királyi főtisztaságokat viselték.¹⁾
I. Ferdinánd törvényeiben gyakran találkozunk a bárókkal különösen a honvédelmi és törvénykezési kötelezettségeknél: barones requi. / A magnates / mágnások: / és magában foglalja nem csak a bárókat, hanem a ranggal és címmel ellátott főurakat. A bárók és más mágnások ki voltak véve a vármegye joghatósága alól.²⁾

A főuraknak egy részeit megillette a banderium kiállításának joga és kötelessége, amelynek alapján birtokaik országyában sárgatokat örzelték fel és tartottak fenn és saját zászlajuk alatt vezethették hadba. Ezeket az urakat zászlós uraknak: domini banderiati, vagy barones banderiati: nevezik a források. De a bárók nem mindjárt voltak banderiumok kiállítására kötelezve, és viszont némelyek voltak olyan főurak, akik habár nem is voltak bárók, a banderiumok kiállításának joga megillette őket.³⁾ Ferdinánd törvényeiben a banderiumok kiállításának joga így van kifejezve: ..... „et ipsi quoque domini, qui banderia propria levare / vau: / sunt obligati.“⁴⁾

Az országy első tisztaságait ebben a korban is a főurak: requi proceres: töltötték be. Az országygyűléseken a főpapokkal együtt a felső táblát alkotják; a törvényeseken is képviselve voltak.

A különbség az urak és nemések között csak a vagyonon nyugorodott a nobilitásból, mindig lehetett is, mielőtt jelentékenyebb birtokra tett szert.⁵⁾

A nemések a főurakkal állandó küzdelemben voltak ebben a korban és különösen az országygyűléseken jutott kifejezésre, ahol a nemések szabadságokat, nemesi kiváltságait és jogait teljes erejükkel védtek és minden alkalommal hallatták szavukat a főurak fektelenségei ellen. E küzdelem nem is maradt meddő. A vármegyei tisztaságok betöltésénél a nemesség aránya

1) Timon v. m. 528-529 l.

2) 1556.: 46.

3) Timon v. m. 538-539 l.

4) 1538.: 3.

5) Aszady Ignác: Magyarország fényégyzei 193 l.

döntött, máshol meg egyenlő jogokat vívott ki a főbírákival. Ott látjuk őket minden megbiratásnál. Képlest foglalnak a király tanácsában; a királyi törvényozésen a táblabírák a nemesség sorából vannak megválasztva; a vármezei törvényozók tagjai nemességek; az adókirotyást nemesszerű tisztviselők végzik; a jobbágy költöztetésénél nemességek szerepelnek, mint végrehajtók. Általában a vármezei közigazgatás a nemesség kezében van. A vármezei ebben a korban már valóban nemesi vármezei.

Mégis a nemesség anyagi helyzetüket tekintve puritulásnak indultak ebben a gyors és körbirtomány nélküli korban. A főbírák rablásai, az idegen szoldosok fosztogatásai következtében igen sokan elszegényedtek. A nemesség nagyrésze egytelkes gazdaságra állott: egytelkes nemességek⁷⁾, akiket másképpen jobbágytalan nemességeknek neveztek & akik nemesi életmódot nem is folytathattak, mert maguk voltak kénytelenek földjeiket művelni. A törvénycikkek az egytelkes nemességet külön választják a jobb módú nemességtől & honvédelem és adóadás okából nagyobb arányú kötelezettséget rónak ki rájuk. Általában jog és kötelesség tekintetében az egytelkes nemesség a nemesség és jobbágyak között foglaltak helyet.

Nem igaz van a dolga:

a gazdagabb nemesség

jobbágya: kecskés és

erdek területén élők

kecskés, mely

a jobbágyok

nemcsak

a saját hasznára

valószínű

legyenek

de saját kisért

kecskés

meghatároz

terület

terület

terület

terület

terület

terület

terület

terület

terület

terület

terület

terület

terület

terület

terület

terület

terület

terület

terület

terület

terület

terület

terület

terület

A törvénycikkek megemlékeznek a praedialis és egyházi nemességről is⁸⁾. Az előbbiek azok, akik valamilyen hatalmas főnemesség fejezvényes szolgálatában állottak. Is ilyen nemesség szolgálatában fejezvényes kintőket: praedium⁹⁾ kapott. A mohácsi vére után a világi főbírák már nem portogattak ilyen praediumot, csak a főpapok, de azok csak mindannyian. A főpapok szolgálatában állt nemességet egyházi nemességeknek nevezik forrásaink⁹⁾.
Az 1546:21. tc. értelmében a nemesség olyan főbíráknál, akik a törvényeket megőrzik, rabolnak, fosztogatnak, nem szolgálhatnak.

A törökök elől menekülő nemesség letelepíthették a szabad és bányavárosokban & ott házat is vásárolhattak. Ezek az adó és adómentes alól fel voltak mentve¹⁰⁾. De már 1563:62. tc. joggal intézkedik, hogy a

6) 1536:48.

7) Egy egész nemesi ház öt telekből állott. 1. 1542. pars. 25. 1

8) 1543:5

9) 7. ö. Simon v. m. 542-543. l.

10) 1546:41.

18. a lehr is közsélgálátokat a városi polgárokkal együtt fizessek. A városi nemesség nem voltak alávetve a városok bírói hatóságának, hanem az ország törvényozóihoz volt az illetékes forum számukra, kivéve a birtokügyi pereket. és kivéve azokat a nemességet, akik önként álltak a polgárok közé.¹¹⁾

Az 1548-58. t. rendeli, hogy azok a nemesség, akiket erőszakosan jobbságra vetettek, visorakegyezendők szabadságukba.

A nemesség elszorobban lezármarás utján volt szereshető. De másodszorban nemesséssel, a nemesi rendbe való felvétellel is, ami a király felség jogához tartozott. Ferdinánd törvényei a nemességek azt a formáját említi, amellyel a király kiváltság levéllel idegenséget emelt a nemesi rend sorába.¹²⁾

Az 1548. pozsonyi országgyűlésen a rendek arra kéri Ferdinándot, hogy Laskai Márton esztergomi kapitányt hadi érdemei elismerésül is jutalmul vegye föl az ország „igazi nemesei” köré.¹³⁾ Az 1550. országgyűlésen Malatesta Triggést, a király titkárát ajánlották a rendek honfűsítésére, úgy okolván még azt a kérést, hogy a nevesett gyermekkorától fogva majdnem mindig Magyarországon lakott emel fogva derékasan megtanulta a magyar nyelvet és hűségét és ragaszkodását az ország minden legfontosabb ügyének tárgyalása alkalmával bebizonyította. Ezen érdemei elismerésül a rendek a király beleegyezésével elhatározzák, hogy Malatestát utódaival együtt a magyar nemesség köré fogadják.¹⁴⁾

Az 1550. országgyűlés még azt is elírja, hogy a király hogyan honfűsítse a külföldieket. A rendek azt kívánják, hogy a király beleegyezésük nélkül senkit sem vegyen fel a nemesség sorába. Ha pedig az országgyűlésen kívül akarna valamely jól „érdemesített” honfinaitani, akkor a főpap és báró urakból álló tanácsot hallgassa meg.

11.) 1546. 41.

12.) F. ö. Simon v. m. 548. l.

13.) 1542. poz. 50.

14.) 1550. 73.

a ügyben. A nemesség sorába felvett pedig esküt tette, hogy az ország törvényeinek mindenképpen engedelmeskedni fog és az ország szabadságait meg fogja védeni. Az eskü tartalmát az eskütétel napjának és helyének megjelölésével és az esküvő nevével együtt orszá-orszára be kell tenni a kancelláriában írt királyi könyvbe. ^{15.)}

A 1559. o. gy. en is történt konfirmáció. A rendek Miksa főherceg kíséretében konfirmáltak Gyulán országi grófot, mivel magyar utófiát helyettesítette Margit: ott feleségül és majdnem állandóan Magyarországon lakik. ^{16.)} Az 1563. o. gy. en János és Neuburgi Ede grófot, ennek János meg Miklós testvérét, továbbá Archi János grófot, arntán báró Harach Lászlót a király főudvarmesterét és ennek fiait, ezenkívül báró Ungvádi István, Puskoosky Györgyöt a király kamarását vették föl a nemesség rendjébe. De úgy látszik a rendek már megsejtették a sok konfirmációt, mert arra kérik a királyt, hogy jövőre őket „többek ajánlásával” ne terhelje. ^{17.)}

A negyedik rend, amelynek Raimond király adta meg jogot, hogy az országgyűléseken követek útján képviseltesék magukat, a szabad és bányavárosok: civitatei liberae regiae et montanae voltak. A szabad királyi városok száma I. Ferdinánd idejében 15 lehetett. A királyi bányavárosok a királyi bányatelepekből fejlődtek ki. ^{18.)} Mind a királyi, mind a bányavárosok autonómiával bírtak és ki voltak véve a megyei hatóságok alól. De a szabad városoknak a városon kívül fekvő járásgazai a megyei ispánok hatalma alatt állottak. ^{19.)}

A városok élén a bírák állottak, akik az esküdt polgárokkal vezették a város ügyeit. ^{20.)}

Több országgyűlési határozat rendel el, hogy a szabad királyi valamint bányavárosok megtartsák szabadságaikat és kiváltságaikat. ^{21.)} Ilyen kiváltságaik voltak a katolikusokéban, az adózás, vámok, révek és közmunkák dolgában.

15.) 1550. : 77.

16.) 1559. : 55.

17.) 1563. : 77.

18.) Simon i. m. 688. b.

19.) 1537. : 21.

20.) 1542. por. : 21.

21.) 1545. : 49.

A nemességnek a városok iránt táplált ellenszere ki-
tünik az 1542. pozsonyi országgyűlésen, ahol a nemesség felpana-
szolja, hogy a városok felhasználva a zavaros állapotokat, nagyon
mohón mekiesték a nemesi birtokoknak is több nemest meg-
gyilkoltak, hogy azok vagyonát megszerezzék. Ez az országgyűlés
elhatározta, hogy ezentúl királyi adományozás útján nem le-
het városoknak fekvő jószágokat adományozni, sem elárályo-
sítani. Azokat a jószágokat pedig, amelyeket a városok II. Lajos
halála után kaptak az előbbi tulajdonos hűtlensége, vagy
más hamis címen, késedelem nélkül adják vissza jogos tu-
lajdonosaiknak; de a jogos címen tett adományok tartásuk meg-
rejtését.

A városok ingatlan birtokait nem szabad elerakítani
annak a vármegyének a területétől, amelyhez tartozik, amely-
ket pedig elerakítottak, azokat a vármegyék ispánjai köteles-
sek visszavonni a városokat arra kötelezni, hogy a vár-
megyékkel közös terheket megfizessék.^{22.)}

A törvények említett tesznek a szabad városokról: opri-
da: / is.^{23.)} Ezek a többi jobbágy községeknél ~~amelyek~~ nagyobb kivált-
ságokat kaptak, volt némi autonómiajuk, de egyébként a me-
gyei szervezethez tartoztak a mint ilyenek a többi jobbágy község-
gekkel együtt viselték a terheket.^{24.)}

*

*

*

Az 1542. országgyűlésen a rendek, hogy megszerezzék a porla-
radást, eltörölték a jobbágyok szabad költözködési jogát, a olyan
törvényeket hoztak, amelyek szinte igaranc állatá tették a job-
bágyt a amelyeket ezért miután meverett el 32 év múlva I. Ferdinánd
vad törvényeknek.^{25.)} Ettől kezdve a jobbágy földhöz ragadt, a
legszorosabbra vértől sem szabadulhat, igari rabországa a
földesúrnak. Minden terhet a jobbágy visz, katonaszkodik,
fizeti az adót, fizeti a földesúrát, papját, ingyen várműn-
kát végez, szinte csodálni lehet, hogy a terhek alatt nem
rokkant össze. A hozzájárult még, hogy az örökös harcok idején

22.) 1542. pozs.: 33., 37.

23.) 1542. pozs.: 35.

24.) F. ö. 1542. pozs.: 35. Timon i. nr. 686. l.

25.) Nagy földes: A jobbágyok története Magyar-
országon 78. l.

élet és kevés kis vagyonnal sem volt biztonságban. Tultu a török, a ^{21.} szolgas
mínus, a magyar hajdu. A sok teher és az örökös zaklatás miatt a pusztulás
szélén jutottak azt a jobb országra érdekes osztályt. Magyar komláink sok
helyen oly mérvet állított, hogy gabona és kenyér hiány miatt sokkal
tengetteik életüket. ^{26.)} De egyik te. így ír: „A jobbágyoknak mindegyikénél a
mestelen testénél és az is kegyetlen veréssel megvakva.” ^{27.)}

A jobbágyok sokat követhetett Ferdinándnak, akinek volt szívó
és szánalma a magyar nép szenvedésére iránt. De maguk a rendek is
megsínjálják a nyomorult jobbágyot és számos törvényekkel később
lást érdekében a rablóhordák ellen, de a maguk részéről inkább ke-
bierek bizonyulnak, amikor a szabadköltörködési joguk visszavételé-
ről van szó. ^{28.)} És még lehet ebben abból, hogy a földesur törvénye, ha jobbágyok zaklatott helyeket elhagyják.

A felvidéki rendek már 1538-ban visszaadták a jobbágyoknak
azt a jogot. Magyarországon habár több országgyűlés foglalkozott a
jobbágyok ügyével, csak az 1546. é. gy. en esett szó először a szabad
költörködés visszavételéről, miután Ferdinánd erre felszólította a
rendeket. De a rendek ez alkalommal nem szavaztak meg, mert
attól féltek, hogy szabad költörködés esetén jobbágyaikat, akiket a
hatalmaskodó főurak erőszakosan elvitték tőlük, nem kapják vissza
és csak azon esetben voltak hajlandók a következő országgyűlésen
tárgyalni, ha a főurak részéről a szarvakok és fortélyosok meg-
szűnnek. ^{28.)} Barminchét évi rabvesztés után végre törvényen
kerül a jobbágyoknak. Az 1547. é. gy. en visszaállították a jobbágyok
szabad költörködési jogát, amikor a rendek elismerték, hogy „az
egykoron virágozó Magyarországnak néhány év óta semmi sem ér-
tett jobban, mint a jobbágyok elnyomása, akiknek kiáltása foly-
tonosan felszólít az Isten előtt.” ^{29.)} A rendek tehát, hogy
„mindenség legfőbb Teremtőjének haragját elterelítsék és az ő
kegyességét kiengeszteljék,” visszavették a jobbágyoknak a szabad
költörködési jogát. Az 1547. é. gy. tehát állította a lábat, amely a
jobbágyot a földhöz kötötte. ^{30.)}

26.) 1559: 41

27.) 1536: 26

28.) 1546: 39.

29.) 1547: 26.

30.) Így f. i. m. 85. l.

22. De már az 1548. o.-gy. ezt a jogot a következő országgyűlésig fel-
függesszti. Ezt a határozatot úgy okolja meg, hogy a jobbágyok a
szabadköltözködés megadása óta nagy engedetlenséget tanúsí-
tottak.

Az 1550. o.-gy.-en csakugyan szó volt a jog visszaadásáról,
melyre király hívta fel újból a figyelmet a „máskor a főpap urak
és némelyen a báró urak körül is előzékenykednek látják, hogy a
jobbágyok minden feltétel kikötése nélkül mindenütt szaba-
don költözhessenek: mindamellett, mivel többen aravartak az
ellenkező vélemény mellett, hogy tudniillik a költözés ne legyen
szabadon megengedve, végre közös akaratral ahképpen határoztak^{31.)}

Az 1552. o.-gy. újból tárgyalta ezt a kérdést, de a községi
hadjáratra való tekintetből, meg mivel az adó behajtása a ka-
tona adás éppen folyamatban volt, a szabad költözködési jog
megadásaiban való határozást elhalasztották.^{32.)}

Ugyanert tették a 1553. o.-gy.-en is, ahol egy újabb or-
szággyűlésre bírták az az ügyben való döntést.^{33.)}

De végre is eredményre lett a király ismételt felszólí-
tásainak a hosszas körüldelések és tanácskorások után az
1556. o.-gy. a király „kegyes és atyai intelméhez ragaszkodva örök
időkre” visszaadta a jobbágyoknak a szabad költözködési jo-
got.^{34.)}

A szabadköltözködés formáit az 1538. évi országgyű-
lés így írja elő: Ha valaki más jobbágyt a maga fehére jó-
szágára akarja átköltöztetni, vegye maga mellé az illető or-
szágának egyik szolgabiráját a menjen a jobbágy urához, vagy
tisztjéhez a szolgabíró lepietván először földbér fejében a 4
denárt, kérje ki a jobbágyt a eskörölje ki számára az eltávozá-
si engedélyt. Ezután hagyja a jobbágyt 15 napon át tartózkodási
helyén, hogy eladott minden adósságát, amellyel földesurának,
vagy más valakinek tartozik, kifizethesse. Ha közben a földes-
ura szép móval képes visszatartani, ezt megteheti. De ha ez nem
sikerül akkor a szolgabíró 15 nap elmultával újból menjen
oda a jobbágyt minden ingóságával együtt adja át annak

31.) 1550. : 34.

32.) 1552. : 8.

33.) 1553. : 10.

34.) 1556. : 47.

23.
az úrnak, vagy nemességnek, aki őt magához akarja venni a kö-
vetkező 15 napon belül jogában álljon jösszes javával együtt
eltávozni. Ha a jobbágnak azon a telken, melyet el akar hagyni,
vetés van, az továbbra is az ő nevében marad a ha akar, heritással,
vagy örökmivel körül vehet a ha megéri, le arathat és elvihet.
Ha valaki a vetésében kárt tett, ezen kárt a törvény útján kereske-
ti. Ha a földesúr a jobbágyot erőszakkal tartaná vissza, akkor
az ispánoknak, alispánoknak és szolgabíráknak kötelessége
a jobbágyt új urának átadni a az erőszakoskodást 45 márká-
pénzbírággal sújtani. ^{35.)}

Az 1547. o. gy. nek a szabadköltözésre vonatkozó végzése
a következő: A jobbágy ha költözködni akar, értesítse szán-
dékáról azt az urat, vagy nemest, akinek jószágára akar
költözni, a az illető járás szolgabíráját, aki azt bejelenti
a jobbágy urának a azon körzék bírájának, ahol a jobbágy
lakik. A jobbágy ezután 15 napig ott marad helyén a ha ez
idő alatt ura nem tudja rávenni a maradásra, a szolga-
bíró a vármegegy egy nemességével nyból kísérel a birtokra
a itt az illető körzék bírájának jelenlétében a költözni aka-
ró jobbágnak esküt kell tenni, hogy nem ura iránt érzett
gyűlöletből indítja őt az elköltöztetésre, hanem az, hogy föl-
lesse a régi szabadsággal és szokással ellenkező szol-
gálatlanságra és fírtásra akarja őt kényszeríteni. De mielőtt
eltávozna, köteles tartozásait leróni mindenkivel szemben
a penkivül rongált házat kijavítani a peres ügyeit tisz-
títani tartozik. ^{36.)} Csak ezután költözhetik új urához.
Az elköltözött jobbágy háza földesurának marad, amelyre
tetszése szerint más jobbágnak adhat. A szolgabírák
ítéletét a vármegegy eskére a innen a királyi táblára sa-
bad fellebbezni. ^{37.)}

Az 1548. o. gy., amely egyidőre fölfüggesztette a jobbágyok szabad
költözköztetési jogát, ezután hoz végzést a költözköztetésre. A k. t. e. az-
riut ha valaki sem Istent, sem embert nem félve bánnék el job-
bágyával a azt terhesebb szolgálatok teljesítésére, nem köteles

35.) 1538.: 21.

36.) 1547.: 27., 28.

37.) 1547.: 31.

24. bérsek, ajándékok és élelmiszerek adására kénszeritene vagy bár
mi módon gyötörné, csak ez esetben van jog a jobbágyak más
földesúrhoz való költözését kérni. Az eltávozás módja a következő:
Minden egyes vármegyében valasszának meg 12, a kisebb vár-
megyékben pedig 6-6 berrületek, jogban jártas nemes. Az elköltö-
zői kérelmő jobbágy, vagy az a földesúr, akihez költözni akar, je-
lenjék meg az illetékes vármegye törvényszék előtt, adja elő a pa-
naszát az alispánnak, orolgyabiróknak és esküdt nemeseknek.
Ezek a panasz előadása után mindjárt az első ismérés alkalmával
tegyenek igazságot a jobbágy és ura között. Ha kitünik, hogy a
jobbágy panaszra igaz, az egyik orolgyabíró jelenlétében elvethet
oda, ahova akar.

Az 1550. 37. tc. a költözködési ügyekben így rendelkezik,
hogy a jobbágy panaszt az ur, vagy nemes adja elő, akihez a
jobbágy költözni kíván. Az panasz meghallgatása után az
egyetik orolgyabíró 3 esküdt nemesrel szálljon ki a hely szimére
és itt a panaszt terő ur, vagy nemes a falu bírájával és két pol-
gárával, továbbá három nemes, vagy nem nemes orol-
gyabíróval igazolja, hogy a jobbágyt ura igazság szalon terhekkel
terhelte. A tanak valamása alapján aztán hozzanak a bi-
rótság tagjai ítéletet a jobbágy elbocsátása, vagy visszatartása
tárgyában.

Az 1556. r. gy., amely véglegesen megszalta a jobbágyok-
nak a szabad költözködési jogot, a következőkben írja elő a távo-
zás formáit és szabályait: Költözködési kívánság esetén a orol-
gyabírók egyike egy esküdtel szálljon ki az hely szimére és
itt a költözni akaró jobbágy fizesse le a helység bírájának
a maga földbérét 1:1-re, vagy magyarázat: a távozás iránt
tegyen jelentést. Ezzel a orolgyabíró 15 napot tűz ki, hogy aranyos
alatt esetleg a jobbágy földesúrával meggyezhessen a válna
maradhaszon, ellenkező esetben pedig minden tartozását meg-
fizethesse, jeres ügyeit elintézhessen, pengült háát kijavíthassa.
A 15 nap elteltével a orolgyabíró az esküdt nemes társaságában
újra kimegy a birtokra és felül vizsgálja, hogy a jobbágy elégit
tett-e összes tartozásainak és más kötelezett ségeinek.

Ha. igen szabadon távozhatik, ha nem, a szolgabíró kötelese össze tartóztatni teljesítésére és peres ügyei tisztázására. Csak ezek rendbe hozatala után távozhatik mások a jobbágy a szolgabíró intézkedéseire. Ha a felek valamelyike elértetett nem volna megelégedve, jogában áll a vármegye ítélőszéke elé fellebbezni, ahol az ilyen ügyet a vármegyei törvényszék tagjainak soronkivül kell elbírálni. A vármegyei törvényszéktől más fórumhoz /: királyi kuria: / fellebbezni nem lehet. ^{38.)} A 29. t. értelmében az elköltözött jobbágy háza csak akkor megy át a földesúr tulajdonába, ha az elköltözés napjától számított 15 napon belül másnak el nem adja. Ha egi helyén saját örökségű épületei v. szántóföldjei, vagy rétjei volna, azokat továbbra is szabadon birtokolhatja és használgathatja, de a földesúrnak jogában áll azokat becsü utján magához váltani.

A költözködés csak az ország és mellette tartományai területére volt megengedve. Az 1550. országgyűlésen a salamon jobbágyokhoz, akik elhagyás miatt, vagy a török elől menekültek Magyarországra, megengedték, hogy felvonnakba vissza költözhessenek. ^{39.)}

Az elfoglalt, az visszaszabásra ítélt birtokokon lakó jobbágyokra taksát kivetni, vagy másképpen sanyargatni nem volt szabad. Azokat a jobbágyokat pedig, akiket a birtok visszaszabása előtt más jószágra telepítettek, vissza kellett adni a jogos földesúrnak. ^{40.)}

A jobbágy köteles volt földesúrnak kibocsátott admi termésszól és állatállományából a soronkivül kiválasztott időközökben ajánlatadásra volt köteleve. Az 1514.: 15-16. törvénycikkék előírják, hogy a jobbágy havonként 1 szikét, évenként 2 libát a minden jobbágy telek után egy hivott lisztet adni. Az 1548.: 39. t. azt kívánja, hogy jobbágyok felavatási és lakodalmai ünnepség alkalmával a régi szokás szerint „valami tisztességes székelyt” adjanak uraiknak.

A jobbágyra nagy teher volt a lexuma, vagy tised /: decima: / fizetése is, amellyel az illetékes főpapoknak, apátoknak, kapitánusoknak, kanonikusoknak, vagy más egyházi személyeknek tartozott a amelyet a kibocsátással együtt szedtek. Az 1498.: 51. t. meg-

38.) 1556.: 28.
39.) 1550.: 72.
40.) 1542. besz. : 2.

26. határozata, hogy miből kell a jobbágyoknak dicsőmát fizetni. Eszerint gabonából, borból, rozsából, arpaiból, zabból és plákosból 1: köna — nyolcven lörköltyből 1 tartozott tízedet adni, az állator körűl pedig a bárányokból, méhekéből is gödöltyéből volt köteles minden tízediket odaadni.^{41.)}

A papi tízedet nem csak a jobbágyok, hanem a nemesség is más földesurak is fizették.

Meg szokás volt ebben a korban az, hogy a főpapok és általában a dicsőmátjára jogosult egyházi személyek tízediket bérbe adták; csak a bűnök gyakran asarolták és ahlatták a jobbágyaikat. Máskor meg valahán voltak a dicsőmát a rendek többsége kéri a királyt, hogy vesket adassa vissza jogos tulajdonosaiknak, amit a király mindannyiszor meg is ígért.^{42.)} Így a győri püspök dicsőmátja jogát több évig a nemetek körűl volt valahán, amelynek visszaraváltatását több országgyűlés sürgette.^{43.)}

A dicsőmátokat a törvény értelmében fűt. György napkor kellet bérbeadni. A főpapokat és más dicsőmátjossal bíró egyházi személyeket a törvény arra kötelezte, hogyha a dicsőmátokat bérbe adják, első sorban a földesuraknak adják bérbe, akiknek földjén dicsőmátjuk volt, ellenkező esetben elosztották azan esetenben dicsőmátjukat a ert a földesur kapta meg.^{44.)}

A törvény kimondása után sokan azt hitték, hogy az egyháziak kötelesek a dicsőmát bérbe adni. A törvény felfogást elosztatja az 1548.:60. t. amikor kimondja, hogy a főpapok, apátok, plébánosok és más egyházi személyek, akiknek dicsőmátja van, senkinek sem tartoznak vesket bérbe adni, hanem jogukban áll a dicsőmátjukat maguk számára összerángítani és bérbe adni. De a körestkerő 61. t. megismétli az előző évi rendelkezést, amelynek értelmében ha dicsőmátjukat bérbe adják, első sorban a földesuraknak kell bérbe adni. Erelből a földesurak lépjenek alkuba az illető egyházi személlyel a az egyezkedést fűt. György napjáig intézzék el.

Nem csak a földesurak, hanem a király is bérbe dicsőmát. Az 1555.:15. t. indokoltuak látja, hogy a király mivel Egy, fűrés,

41.) 1498.: 54.

42.) 1550.: 17.

43.) 1547.: 21.

44.) 1547.: 35.

Menny is több más vár fenntartásáról gondoskodik, az egy-
püspökséghez tartozó dérmákat beszédhesse. ^{45.)} Az 1563. 68. to. art ki-
vaja, hogy a dérmálás törvényeit a király is tartsa és tartassa meg.
Szt. György nap elmulásával az egyháziak a dérmát bárkinck körbe-
póthatták. Itt bír első részt a körbeadás idején, a másik felét pedig
Szt. Miklós, vagy Gyertyaszentelő Boldog Asszony napján kellett le-
fűzetni. ^{46.)} A dérmát ott, ahol szokásban volt, jelenben is lehetett fűzetni.
Itt jobbágyok nem voltak kötelesek a dérmát az egyházi személy-
lyek számára behordani. ^{48.)} Itt sem lehetett őket kötelezni, hogy gaba-
náikat a dérmálók kívánságára a földükön időn túl hozzák. ^{49.)}
Itt a nemessék, akik öröklésük után a földesuraknak földbirt-
fiatuk, dérmát is tartotnak fűzetni. Itt csak azon földök után, amely-
lyek saját udvarukhoz tartoznak, dérmát nem fűzetnek, kivéve
fűrészekben, ahol ilyen földök után is jár déрма fűzetés. ^{50.)}
Az 1546. 41. to. ítéletében a déрма fűzetés alól fel voltak ment-
ve az otthonukból kiűzött, török elöl menekülő nemessék. Az 1563. 21.
to. arában már erre vonatkozólag úgy intézkedik, hogy az ilyen nem-
sék, csak azon esetben vannak felmentve a tized alól, ha az úr,
vagy nemes, akinck jószágára menekültek, sem azed tőlük kilen-
kedet, adót és más bért és más szolgáltatásokra sem kötelezi őket.
Itt földesurak gyakran megsejrtették az egyháziak déрма-
jogát. A törvény elrendeli, hogy ha az úr, vagy nemes a déрма me-
desibe belekegyelmedik és becselését bármely módon gátolná, vagy
savarú, „legott ama déрма kétszeresének a büntetésébe essék”. ^{51.)}
Az 1548. 34. to. ítéletében a jobbágy hetenkint 1-1 napot tartozott
szolgálni urának, tehát évenként 5² napot 1: servitius: 1. Tavasszi
és őszi arántás idején kötelezve volt egy-egy héttel egy-
napon át reggeltől naplementéig arántani a vetés idején vetni. ^{52.)}
Fűlő-munka, megkapálás és arántás idején a jobbágy hetenkint
2-2 napon át tartozott urának dolgozni mindaddig, amíg
csak a munkálatok tartottak. De a fölös egy napi munkát be-
leszámították az egész évi 5² napba. Különben is ha a borok és

45.) Az egy püspökség ebben az időben járandósága volt. 1563. : 69., 70.

46.) 1548. : 61.

51.) 1548. : 61.

47.) 1563. : 72.

52.) 1548. : 35.

48.) 1548. : 62.

49.) 1554. : 12.

28. és elhunytak állításában, amelyet nek számára végeztek, egy napnál többet fáradt volna hetenkint, ezt becsümitették a köteles munkaidőbe.⁵³⁾ Az 1553. o. gy. en az 52. napi munkaidőt becsülitotta 40-ra. De kivételik azon eset amikor a földesúrnak ségvárának a megerősítésén kellett dolgozni a jobbágnak, mert az esetben hosszabb ideig vették igénybe a jobbágy munkáját.⁵⁴⁾

A török hódításnak a következménye, a jobbágyok egy másik súlyos terhe, az állam számára végreendő ingyenes munka és fuvarozás. A török hódítás és az öökös becsü villongások közöttük az oligarchák körében levő várak egymás után a király körébe kerülnek, aki azok védelméről többnyire idegen kapitányokra birta. Ezek az idegen kapitányok voltak az első, akik minden jog és felhatalmazás ellenére a várak közelében lakó jobbágyokat erődítési és javítási munkálatskra kényszerítették.⁵⁵⁾ Az ellen hoz végre az 1553. o. gy., amely megtiltja, hogy a jobbágyokat a váraknál ingyen munkára kényszerítsék, hanem a rendek arra kéri a királyt, hogy külföldről szeressen munkásokat.⁵⁶⁾

De már az 1554. o. gy. elrendeli, hogy a jobbágyok a megjelölt váraknál egy heti munkát teljesítsenek, de napi bért, amelyet minden napra ki kell fizetni. A 8. tc. elrendeli, hogy minden 10 porta után egy 6 ökrös szekert kell küldeni. Az ökrös szekér után 20 dénárt, egy lovas szekér után, a kocsis bért is beleértve, 1 napra 40 dénárt állapított meg a törvény.

Az 1556. o. gy. en az urak, nemességek és más birtokosok minden egyes jobbágy után 50 dénárt adoztak meg saját javaikból és jövedelmükből a ségvárak megerősítésére. Erre kívül még azt szabták, hogy minden 100 jobbágy után 3 napra, a napi bérfizetést kikötve, 4 szekert ajánlanak meg 4 loval vagy 6

53) 1548. : 36., 37.

54) 1553. : 11.

55) Dr. János Marton. A jobbágyok állapota a török uralom idejében. I. Debreceni ev. ref. főgimn. Értéktörzs 1903-1904. 5. l. 1

56) 1553. : 5.

39.
ökörrel. De a köteles 3 napon túl a jobbágy nem tartozott várunkat
végezni. A te. végzése szerint a lovas fogattal való munkáért 80 dénárt,
az ökös fogat munkájáért 60 dénár járt. Az egyes munkás 10 dénárt
kapott.^{57.)}

Az 1557. o. gy.-en már nem olvastak meg fízetést a végvári mun-
káért, hanem 6 napi ingyen munkára rendelték ki a jobbágyokat, sőt
Torda, Komárom, Eger és Győr vármegyék megerősítésére Magyar
munkaidőt írtak elő. Ez volt a gratuitus labor. Hogy nem valami
jól bírtak a jobbágyokkal, mutatja az a rendelkezés, amelyet több
öröszgyűlés megismételt, hogy a munka-előjárók a segély mun-
kát erőssel és más erőszakosságokkal ne illessék.^{58.)}

Az 1559. öröszgyűlésen újból előkerült az ingyen munka a
megneveztek asoktat a várakat is, ahova a jobbágyokat küldték.^{59.)}
A 35. te. megengedi, hogy különböző vármegyékben a több várat bíró
földesurak jobbágyaikat visszatartathassák a saját váraik meg-
erősítésére. Továbbá az öt királyi város: Kassa, Eger, Bártfa,
Lőcs és Trencsén is felhasználhatják jobbágyaikat a váraik meg-
erősítésére.^{60.)}

Az 1563. öröszgyűlésen megint foglalkoznak az ingyen vár-
munkával ugyanazt a rendet állapították meg e tekintetben,
amelyet az előző öröszgyűlés hozott. De itt már arról van szó, hogy
vannak olyan vármegyék, amelyeknek a jobbágyait a megerősí-
tésre való helynek távolabbi fekvése miatt munkára nem
küldik, hanem e helyett pénzzel adóznak, amelyet az abispánok
kerelnek. Ez tehát pénzre való megváltása a várunkának
a beszedett pénz adó jellegével bír.^{61.)}

Aratás és szüret idején a jobbágyokat várunkára kény-
szakítani tilos volt.^{62.)}

A jobbágyok kötelesek voltak hadjárat idején igaz bar-
mokkal és szekerekkel ellátásukat szálítani a hadsereg-
nek a közelebb eső helyekre. Az 1557. 7. te. megszabja a fuvar-
bért. Egy bécsi mértékű veder 1 urua 1 bort egy mértföldre 1 magyar
dénáért, 1 vika 1 modius 1, vagy köböl 1 cubitus 1 rorsot, árfát, xabot
szintén egy magyar dénáért. Minden egyéb dolgot mért-

57.) 1556. : 4.

58.) 1557. : 6.

59.) 1559. : 18-33.

60.) 1559. : 36.

61.) 1563.

62.) 1559. : 34.

30. földenkint és másankint 1 magyar dénárért.

A jobbágy keresmárkái jogai: vinorum educillatio: különleges. Az uraknak és nemeseeknek nem volt joguk a jobbágytól bort elvenni még pénzért sem, de ha a jobbágyuk borukat eladták, az uraknak joguk van a bort megvenni abban az árban, ahogyan mérik, "mert inkább maguknak tartásuk meg, mint másoknak engedjék oda". A jobbágyoknak szabadbirtokában állott bort mérni még akkor is, ha az öltés termés hiányában máshonnan hozatta. A mérés az esetben csak azt. Mihály napjától kezdve esony napjaig volt megengedve; ettől kezdve az urak mérettebb borukat. Ha a jobbágy lakóhelyén az öltés hegyek voltak, akkor a bort azt. Mihály napjától azt. György napjaig mérhetette törvényes áron, az az további részében pedig a földesúr miatt bort valamely jobbágya által, aki az idő alatt a robot alól mentes maradt és minden veder után 1 = 32 pint 1/4 magyar dénárért kapott.⁶³ Az 1553:12. tc. így intézkedik, hogy mielőtt a jobbágy a bort elvinné, annak a helységnek a királya, ahol a jobbágy lakik, a bort előre kifizetse meg és ha a bort rossznak találja, a jobbágy azt elvinni ne tartsa.⁶⁴

A jobbágyok kirái az ispán, alispán, a szolgakirái és esküdtek, nemely esetben pedig a földesúrak voltak. Emlegettük már, hogy a jobbágy ügyben hozott ítéletet a bármegegy orokshoz, innen a királyi székhez lehetett fellebbezni. Az 1550:39. tc. kimondja, hogy a jobbágyoknak joguk van törvényes orokshoz a törvényes fórum előtt keresni igazságot.

Feljósabb büntetőtörvények jobbágyügyben a követségek.

Ha valaki orokshoz vitt el nemest és egyházi személyek jószágairól jobbágyot, az a jobbágy emberdíját 1. 40 ft. 1/2 és ezen felül 200 ft. bírságot fizetett, amely a azért fizetendő, vagy az elvett jobbágy nyájának fizetendő. Ezen bírság fejében az alispán és szolgabíró azt a birtokot, amelyre a jobbágyot elvitték, adja és szolgálatosa szék rúdján a azért fizetendő.

63.) 1550:36.

64.) 1553:12.

31.
És ha az elmarasztalt azt a birtokot a sértett fél kezéből, akinek
azt átadták, kimerésé ragadui, az ország rendes bírái nagyobb
hatalmaszkodás tárgyában marasztalják el is a kiragadt birtok-
ot pedig megint vissza annak, akinek előbb adták.^{66.)}

Az 1547. 39. tc. írtelmében ha valamilyen jobbágy engedély nél-
kül titkon ösözik más földesúr fekvő jószágára, az akinek a
birtokára ösözik, tartozékót a orolyabíró megintésére az előbb
említett büntetés alatt előbbi urának visszaadni. ¹⁷⁸És az, ha va-
lamilyen úr, vagy nemes jobbágyt, aki orolyabírók ellen máséhoz
akar költözni, erővel visszatartandó, köteles az előbb említett
100 ft. emberdíjat és 100 ft. bírságot fizetni és a birtok, ahol a
visszatartott jobbágy lakott, az említett módon zálog címén a
sértett félnek adandó át. Ha azelőtt büntetésbe esnek azok is,
akik jobbágyokat keresztség vállalására, vagy birtokot adására
öröklik, hogy így annál kevésbé távozhassék jószágairól,
különösen akkor, amikor a jobbágy a orolyabíró útján már
kijelentette azt a kívánságát, hogy máséhoz akar költözni.

Ugyanezen 1547. 1. o. gy. hozta azt is határozatba, hogy ha az
alispán, vagy orolyabírók kedveséből vagy az ispánról, vagy más
hatalmasból való félszem ürügye alatt a jobbágyköltöztet-
és orolyabíróinak végrehajtásában nem járának el a törvény
rendje szerint, tisztük elvonatásában is 100 ft. büntetés járva
marasztalandók el.^{67.)} Az 1548. 43. tc. szerint csak 100 ft. a bírság,
amelyt az ispánnak kell fizetni.

Ha a vármegye élén álló ispán, vagy más úr a jobbágy-
költöztetés végrehajtásában eljáró alispán, vagy orolyabírók el-
len fegyveresen támadnak, vagy azokat gyalamnak vagy kezeikről
vél, a visszaérő büntetésével, vagyis 72. ft. bírsággal bün-
tetendő, ha pedig megverné, megsebesítené, vagy fogásba ej-
tené, a nagyobb hatalmaskodás, ha megölné, a halálra is vétkebe
esik. 1. l. a kiráskodást. Ha az úr távollétében, vagy tudtánki-
vül annak tisztje, vagy jobbágya követés el illesmit az említett vég-
rehajtók ellenében, az úr tartozékót a vétke alárendeltjét a bírság
fizetésének a büntetése alatt azonnal a vármegye orolyabírója elé állítani.

66.) 1547. : 38.

67.) 1547. : 30.

32. Ha az a gonosztevő tiszt, vagy jobbágy megzökött orna tartozók
az ura a vármegye székén két nemesessel esküt tenni, hogy emberen
a gonosztevet az ő tudtán kívül követkék el és hogy titkon szöktek
el tőle.^{68.)}

Az 1548. országgyűlés is hozott ily nemű törvényeket. Az 1548.
H. t. ítélmében ha valamegy jobbágyot valamely vétség és kité-
zése miatt törvényesen elmarasztaltak, az mind a törvény utján
részelt büntetést állja ki, mind a törvényesen megállapí-
tott bírságokat, vagy terheket fizesse meg földesurának vagy
tisztjainak.

Az 1548.:41. t. megtiltja, hogy valaki jobbágyát nyilvánvaló
vétségek, vagy kihágások esetén kívül keletőnörre, vagy békák-
ba vigye, vagy más nagyobb kínokkal gyötörje.

A károkra vonatkozólag, amelyeket a szökevény jobbágy
előbbi urának okozott, a földesúr, akinak a jószágaira a jobbágy
költözött, a jobbágyot elűztével adósra szorítani. Ha ezt meg
nem teszi, 100. ft. büntetésben maradjon. Akokat a jobbágyokat
pedig, akik korábbi uraikhoz vissza akarnak menni, 100 ft.
büntetés terhe alatt vissza kell szorítani.^{69.)}

Az 1550.:37. t. ítélmében a jobbágy elűztetése ügyében egy
szolgabíró és három esküdt döntenek. Ezek ítéletét meg lehet
fellebbezni a megyei törvényszékhez, amely az esetben a végső
forum. Ha pedig valamely is e törvényszék által szabadság
nyilvánított jobbágyal erőszakkal, kezezséggel, vagy bármely más
üresség alatt visszatartatná, 200. ft. büntetésfővet fizessen, amely-
lyt az alispán hajtsa be a amelynek egyik fele az alispánt,
szolgabírákat és esküdt nemeseket, a másik fele a érintett felet
illette. Ugyanazon t. ítélmében, ha az úr, vagy nemes az ité-
lethez, vagy fellebbezés ideje alatt a jobbágyot bármilyen bün-
tetéssel zaklatja, vagy bírsággal sújtja, szintén 200 ft.-ot fizess-
zen büntetésül. De ha kitűnik, hogy a jobbágynak panasza igaz
oka nem volt, akkor urának méltatlan bevádlolása miatt 20. ft.
büntetésben kell elmarasztalni, amely összeg a földesurat illeti.

68.) 1547.:32.

69.) 1548.:45.

Ha erőssakkal elhurcolt vagy megcsökött jobbágy ügyben az 1550. : 38. te. a következőket rendel el: Ha valaki másnak a jobbágyát erőssakkal elvinné, vagy a megcsököttet befogadná, vagy 2. orolgyabiro 3 esküdt nemesel menjen ki a hely címére, a jobbágyot ellobbi urának adassák vissza. Ha az úr erre nem volna hajlandó, a sértett fél és a birák részére 200. frb.-ot fizessen büntetésül. Ha pedig az úr, vagy nemes egy távolabb fekvő vármegyében laknék, vagy ha a jobbágyot az ő földjén kívül börtöni vagy jobbágyai hurcolták volna el, vagy ha a jobbágy síkban csökött volna az ő jószágára, akkor nem kell azonnal elmarasztalni az illető urat vagy nemeset, hanem az ügyben való tárgyalásra hívják ki a határidőt egyik megye törvényszerűen. És ha elmarasztaló ítéletet hozott és ha ennek nem akar engedelmessé válni, csak akkor kell az illető urat, vagy nemeset a 200. frb. bírsággal büntetni.

Hogy mily romm állapokban voltak a jobbágyok, mely különböző módokat találtak ki a földesurak az elköltözés megakadályozására, az 1550. : 30. te. orolgal nyomon követi és bizonyítja. Szerint többre megtörténik, hogy egyes urak és nemesek jobbágyukat valamely hamis büntett ürügy alatt elfogják és azt tetőzésük szerint egybehívott nemesekkel ítélet alakjában fejvesztésben marasztalják el, vagy fogászára vetik és aztán keresztigadására kötelezik, hogy az ily módon kötelezett jobbágy máshova nem költözhessen. Ezen esetek ellen határozták, hogy az a jobbágy aki azt állítja, hogy a fentebbi módon igazságtalannul bántak vele, jogaitra legyen azonnal az úrral, ahinek jószágára akar költözni, panaszt emeltetni és minden törvényes lépést megtenni igazának bebizonyítására. Eke dövény útján bebizonyulna, hogy igaztalanul bántak vele, vagy igaztalanul orosztották keresztigadásra, az alól mentetik fel és költözhessen oda, ahova akar.

A 1556. 3. gy. nek jobbágyügyben hozott büntetőtörvényei: Ha valaki a szabályozáson költözni akaró jobbágyát erőssakkal visszatartja, 3000. intendő meg; a megintés időre-

34. ha a szolgabíró állapítja meg. Az első megintés után vonatko-
dó esetén 100 frt. a kiintetés pénze, amely a felperest illeti; má-
sodik megintés után 200 frt.; ha a harmadik megintés után is
makaeskodik a hatalmaskodó úr, vagy nemes, először azt a
jóságot, ahol a jobbágy lakik, de jogában áll azt a birtokot kö-
zönségi útján visszaváltani. 70.)

Az országgyűlés a örökös jobbágyra vonatkozólag azt a
végreást hozta, hogy az ilyenek minden vagyonra, amely elha-
gyott földesuraiknak a jóságán fekszik, erre a földesúrra száll át,
aki azokat szabadon elfoglalhatja és elveheti. Ennekivel jó-
gában áll a örökös jobbágyt elfogni és jóságára visszavinni.
Ha ezt nem tehetné meg, vagy nem is akarja, egy szolgabíró
és egy esküdt nemes „körbenjöttével” megnevezve azt a fekvő jó-
ságot, ahova a örökös jobbágy menekült, jogában áll azt az
urat, vagy nemest, ahhoz a jobbágy ment, a helység királya,
vagy más tisztviselője útján törvényesen megintani a jobbágy
visszaadása iránt. Ha ez erre nem hajlandó, tűzzön ki a szol-
gabíró 15 napi határidőt, vagy ha jónak látja, 20, vagy 30 napot,
amelyre a szolgabíró az esküdt nemessel együtt szálljon ki a
hely címére és a makaeskodó urat, vagy nemest kötelezze 100
frt. kiintetés alatt a jobbágy kiadására. Ha ezt megtagadja vo-
nakodik, a szolgabíró tűzzön ki kétszeres kiintetés alatt egy má-
sodik határidőt. És ha a jobbágy visszaadása orolatt az idő alatt be-
történt meg, az ilyen úr, vagy nemes fekvőszégre előzetesének kiinte-
tése alatt a szolgabíró egy harmadik határidőt tűzzön ki. És ha a
fent említett kiintetések ellenére sem hajlandó visszaadni a
jobbágyot, a szolgabírók és az alispán hajtsák végre az ítéletet és
szolgáltassanak elégtételt részben a felperesnek, részben az alispán-
nak és szolgabíróknak javára. De az elmarasztalt úrnak, vagy
nemesnek ez esetben is jogában áll birtokát visszaváltani
a felperes, az alispán és a szolgabírók közül a közönségi út-
ján. 71.)

Ha az elköltözött jobbágyok előző földesuraiknak va-
lamely hárt okortak, az új földesurak kötelesek a tárgyalásra

70.) 1556. : 30.

71.) 1556. : 31.

35.
kitűzött határideőben egy szolgabíró és egy esküdt nemes előtt a jobb-
bágy emberdíja 1/100 ft. / megfizetésének és az összes károk és adók
megtérítésének büntetésé alatt törvényt, igazságot és elűztetelt szol-
gáltatni. ^{72.)}

Az 1563. évi. te. elrendeli, hogy ha az urak, vagy nemesek körül
valaki a körösen elhatárolott vármunkára jobbágyt elküldeni,
nem akarva, az alispán és szolgabírók kénszerítsék rá annyi
szor 3 márká birságolás mellett, ahányszor a munkára küldést
megtagadva. Az alispánok pedig hivatalvesztés és 50 ft. bünte-
tés terhe alatt tartomnak ezt a törvényt ségeseiktani.

Az 1563. évi. te. a sikkesztő alispánok ellen hoz végzést. Éne-
riint, ha az alispánok a jobbágyoktól vármunkálatokra felsze-
dett pénzt más célra fordították, első ízben az ellopott pénz ötszö-
rösének, másodikban tízszeresének a fizetésében marasztal-
ják el és harmadikban mint nyilvános tolvajokat fejvesztés-
szel büntessék.

A földesuraknak az a joga, hogy jobbágyaik felett ité-
letet szolgáltassanak. Ferdinánd korában is fennmaradt.

Thyri jogról tesz említést az 1542. évi. te. 8. te. is, amelynek értel-
mében a földesúr megbüntethette azokat a jobbágyokat, akikre a
kannis eskü rábíranyult. Thyri bírálkodási joggal bírt a föl-
desúr gyilkossági esetekben is; de a gyilkosoknak is meg volt
adva a feljebbvitel joga. ^{73.)}

A jobbágyügyben hozott ítéleteket a főkapitányok, vagy
kapitányok hajtották végre. ^{74.)}

Ferdinánd törvényi említést tesz a szollérsokról is,
ahik tulajdonképpen jobbágyok voltak. A szollérek /: inguilini /
vagy házas szollérek voltak, akiknek csak belső felhük is azon
házuk van, de nem volt külső székük, vagy házaslan szollérek,
ahik valamely belső jobbágy vagy házas szollér házában lak-
nak. ^{75.)}

72.) 1556. : 32.

73.) Nagy S. i. m. 99. l.

74.) 1547. : 18.

75.) Simon v. m. 572. l.

5. Alkotmány, jog és törvényhozás.

Ferdinánd nem volt alkotmányos uralkodó. Nem is merte a magyar viszonyokat, a magyar alkotmány és közjog örökövénységét, a sok százados történelmi fejlődés sajátos természetét.¹⁾ Megesküdt ugyan, hogy az ország alkotmányait és jogszokásait megtartja, és ezzel a koronázás alkalmával alkotmánybiztosító oklevelet is adott ki,²⁾ de esküjét nem tartotta be.

1) Jiráky: Magyar nemzet története. I. 164. l.

2) Az eskü szövege, amelyet Ferdinánd Szechenyiváratól való meghorvátára alkalmával tett, a következő: „Mi Ferdinánd Isten kegyelméből Magyarország, Csehország királyán stb. esküvőnk az élő Istennek, az ő szent anyjának, fűrés Mariának és minden szenteknek, hogy mi az Istennek egyházait, a főpapokat, bárókat, nemesteket, szabad városokat és az összes ország lakosokat mentességeikben és szabadságaikban, jogaikban, kiváltságaikban, valamint régi jó és helyben hagyott szokásaikban meg fogjuk tartani és mindenkinnek igazságot fogunk szolgáltatni, néhai Andrásh király decretumait tiszteletben fogjuk tartani, Magyarországnak határait és mindazt, ami bármiféle jogon és sínen ahhoz tartozik, el nem idegenítjük, soha meg nem kiszebbítjük, hanem teljes ségünkhöz képest növeljük és kiterjesztjük és minden egyebet meg tesszünk, amint csak az összes rendeknek és egész Magyarországnak javára, becsületére és gyarapodására igazságosan megtehetünk. Isten minket így segéljen és minden szentjei.

3) Az 1537. 29. tc. idevonatkozó része: „.... mely esedezésén elfogadására és kegyes meghallgatására után ő felsége kegyelmesen azt válaszolta, hogy eimbar az ő szentesség meghorvátatására alkalmával és az előtt is, minden Magyarországra jött, Magyarországnak őt megjelölő királyi módjára immepélyesen meg esküdt, hogy minden kiváltságot, szabadságot, továbbá minden díszetes és jóvá hagyott közassokást meg fog tartani és élénk emlékeztetést tartja, hogy eziránt nekünk hathatós levelet is adott.”

34
Állandóan külföldön tartózkodott és csak ritkán jött Magyarországra. Pedig a rendek majd nem minden országgyűlésen színtes esdeks kérték a királyt, hogy sem előt tartva előző példáját jöjjön Magyarországra állandó tartózkodásra, vagy hosszabb időre, vagy legalább az ország körülben tartózkodjék. Így az ország lakói nagyobb biztonságban éreznék magukat mindenféle jogszélesítésekkel és rablásokkal szemben és a király jelenléte megnyugtató volna az alattvalóknak. Ha pedig csak nem felelt, legalább csak engedje meg, hogy fia, Miksa főherceg tartózkodjék Magyarországon és legyen Magyarország főkeze és itt tanulja meg a magyar nyelvet és hazánai fogadalmat.⁴⁾ Ferdinánd habár ez ügyben sokszor tett ígéretet a rendeknek, ígéretét nem teljesítette és gyakran horolt fel olyan kifogásokat, hogy kénytelen más országokban tartózkodni, mert így kívánja a birodalom és Magyarország érdeke és csak így tudja a birodalmi gyűléseken Magyarország érdekeit hathatósan képviselni és védelmezni a török ellen való küzdelemben. Csak az országgyűlésekre jött le néha, hogy adót és katonát szavastasson meg a rendekkel.

A nemzeti királyválasztási jog utjában volt Ferdinándnak. Az 1547. országgyűlésen eléri, hogy a rendek kiúszták, hogy nem csak a királynak, hanem örököszi uralkodának és hatalmának is örök időkre alávetették magukat.⁵⁾ És a nyilatkozat a Habsburg ház örökösödési jogát foglalja magában és valóban a Habsburg dinasztia megtámasztva Magyarország szabad királyválasztási jogát a feltétlen örökösödési jogát hangsúlyozta, mindig kivétel nélkül a fentebbi határozatra.⁶⁾ Miksának megkoronázata előtt a király és magyar tanácsosai ves vita támadt az örökösödési jogot és nemzeti szabad királyválasztási jogot illetőleg. De győzött Ferdinánd felfogása és akarata, amelyben szabad királyválasztási joguk eljöttével elfogadták Miksa királyságát. Az 1563. törvénykönyvben Miksáról csak mint új királyról van szó, de a nemzeti szabad királyválasztási jogáról és a koronázásról nincs említés tőle.⁷⁾ Miksa királyságánál tehát a választási jog elhomályosul és a felavatás oly módon történik, mintha a korona örökösje lenne.

4) 1550. : 5.

5) 1547. : 5. : 5. §. 4.

6) M. O. G. IV. 370. — 397. l.

7) M. O. G. III. 103. l.

Ferdinánd minden ügyben osztrák tanácsosai szavára hallgatott, akik egyrészen befolyásuk körébe vonták az egyébként jóindulatú királyt. Őrül azonban magyar tanácsosait mellőzte. A rendek több ízben kérték a királyt, hogy az ország szabadságának és jogainak megfelelően, amiket Magyarország és a magyar alattvalók életéről, vagyonáról, fejéről van szó, csak magyar tanácsosoktól kérjen tanácsot, mint akik erre illetékesek. Többé nem magyar ügyekben keresse járatosak.^{9.)}

Ferdinánd egész uralkodása alatt arra törekedett, hogy a körponti kormányzat az országgyűlés közvetlen befolyása alól kivegyje az osztrák tartományainak kormányzati hatóságai aláhelyezése az átkerült is neki.

Báthory halála után 1530-ban választott nádort, hasonló helytartót nevezett ki nádori hatáskörrel. 1. t. a nádort: 1)

A hadügy legfőbb irányítása szintén idegen kezében volt. Hadügyekben a bécsi hadi tanács intézkedik. Többetől fogva idegen volt a főváros idegen és magyar hadak ugyanazon felső vezérlet alatt állanak. Az osztrák hadak és várak élén magyarokból idegen kapitányok parancsnokoskodtak, akik nem törekedtek az egyesek jogainak és kiváltságainak az átkerült idegen léteikre nem fűt a nemzet sebe.

1552-ben általános felkelés volt törve a király, vagy fia vezérlete alatt. Az alkalommal a rendek Magyarországon önállóságát hadi szempontból is ki akarják demonstrálni az országgyűlésen kimondják, hogy a fejedelmek mellé állított tanács határozatainak végrehajtása a magyar csapatokra nézve a magyar kapitányok megbízásából történjen, hogyha a császár megosztatná, a magyar csapatok élére magyarok állítsanak, míg pedig császári a ranggal és hatalommal amellyel az idegen főkapitány bír.^{10.)} Elhatározták továbbá, hogy ha a főparancsnokok valamely helyi kötelességükben akadályozva volna, helyettük a hadjárat alatt a magyar csapatok közvetlen vezérletét magyarokra bízzák.^{11.)} Az 1553. o. g. - en a rendek az a határozattal akarják biztosítani a hadügyekre való befolyást, hogy a hadügyben a király mindig a magyar tanácsával egyen.^{12.)}

A rendek egyik célja az volt, hogy a Magyarországon tanácsos összes csapatokat illetett magyar kapitányokra bízzák. Ezt a célt az al-

8.) Bethy Ákos: A magyar államügy fejlődése. II. O. 1. t. o. mint jegyzet 10.) néb: 1. I. 302. l. =

9.) 1553: 30.

12.) 1553: 23. l.

10.) 1552: 15. sz. ö. : J. Ludeášy Gy.: A magyar állam fönnmaradásának és alkotmányos szabadságának okai. II. 118. l.

39.
gólja az 1548. : 22. és 1553. : 19. tc., amelyek arra kéri a királyt, hogy az országban bet-
lül levő várak kormányására magyarokat alalmasson. Az 1563. o. - gy. pe-
dig azt a végrést horta, hogy az idegen kapitányokat és más idegen elöljáró-
kat, „ mivel a határok erőszakos elfoglalásával, majd a jövedelmek zsákmá-
nyul ejtésével, a népnek bántó elűzögetésével és méltatlan gyabaráásával
már tűrhetetlen módon viselkednek, a király utasítja ki a tisztségeket az
arra érdemes magyaroknak adja. ¹³⁾ Itc. megjegyzi még, hogy habár a király abba
a kérésbe bele nem nyugodott, mindazonáltal az ország egyik legfőbb szabadsá-
ga megköveteli, hogy a rendek ezt mindaddig kérjék, míg a király híveink
ezt az alacsony és igazságos kérést kegyelmesen magáéra nem teszi. Ugyanezen
tc. még azt is orszálmassa, hogy a várakban lévő idegen tisztségviselők és
előjárók a magyar törvényeknek engedelmeskedjenek és a károkhért, erőszakossá-
gokért, méltatlanságokért a törvény előtt felelni tartozzanak.

A külföldiek egybeolvadása ellen is védekezés a rendek. ¹⁴⁾ Az 1536. : 1.
tc. figgelmesteti a királyt, hogy a törökkel való békekötés dolgában magyar ta-
nácsosainak tudtán kívül semmiképpen ne intézkedjék. Az 1546. o. - gy. - en
megyavart kéri a rendek. Ha a király jövőre járak látva a törökkel akár
békéről, akár fegyverszünetről tárgyalni, éljen a részben olyan magyarok ta-
nácsával, akik arra alkalmasak és a török ügyekben tapasztaltabbak és
járatosabbak, mert azoknak a tanácsával mindent helyesebben és cél-
szerűbben lehet eldönteni és elgáritani. ¹⁵⁾ Az 1553. : 30. tc. azon reményünk ad
 kifejezést, hogy a magyar tanácsosok László várának visszaváltásánál
olyan tanácsot adnak a királynak, amely Magyarország szabadságával
és jogával megegyezik.

A királyi kamara is így a vidéki tisztségviselők is az abszisztinai
kamara illetéktelen befolyása alatt állottak. ¹⁶⁾ Itc. a kamarát. A rendek a ma-
gyar főúrügyek függetlensége érdekében is küldenek. Az 1558. : 31. tc. azt
határozza, hogy a harmincados tisztségviselők, akik az urakat, nemességet, vagy
bárki más szabadságát megkárosítva, az ország rendes kiráinak ala-
rendeltok legyenek. Az 1553. o. - gy. - en pedig azt a jogos kérést foglalták
határozatba, hogy a harmincadosok és más főúrügyi tisztségviselők körött
felmerült peres ügyek és viták ne az udvari kamaraiban, hanem a ma-
gyar nemességi tanácsokban, utasítanak a ezek vitáinak mag. és bírálat. A fi-
gyelke. ¹⁶⁾ Az 1554. : 2. tc. is hasonló intézkedést tart, amikor kimondja
hogy akár idegen. akár magyar harmincadosok, vagy más tisztségviselők

то "машинка" или "кел" оферирателен работен, а това е негова отплата
за да се даде на даващата и то е изравняване на изплащането с изпла-
та на работата, която се дава.

[illegible]

Az 1550. o. gy. tjből foglalkozik a Tripartitummal. A 10.
 t. c. paragrafusban említi, hogy az előszóban és javi-
 tásai mellett már megkezdte. A 11. t. c. pedig elrendeli,
 hogy az írástól megkezdte a bírákat kijavítsák,
 a király az egész művet tjből vizsgálta felül, amely
 részről minden egyes vármegyéből „egy vagy más” királyi és
 jogász járatos emberrel küldjének, akik mellett meg fo-
 rgyanak, bírák, az ország minden birtokos és írásmerte-
 sei csatlakozzanak. Ezek a művet vizsgálják és vitas-
 zák meg az eselleges hibákat javítsák ki, és utána ki-
 rály a következő országgyűlésen a már kijavított királyi köny-
 vet a megyéknek mutatva be, és kende, hogy a valami
 megjegyzeik a kende lemondja a megkezdés, legyen meg
 a kende írásban változtatásnak a királyi könyvön. Tri-
 partitum a király először meg a peresztje által küldje meg az
 ország vármegyéknek, hogy az a kende lemondja, míg az
 is minden résztvevő által a megkezdés. Az 1553. o. gy. tjből
 foglalkozik az írástól királyi könyv, amely már
 a királyi paragrafusban megkezdte. Ezek az országgyűlésen a
 királyi könyv felülvizsgálására az 1550. o. gy-en kende a jogász
 emberek, bírák, és írásmertei kende meg, Endre-
 ből, Károlyiából, és Károlyiából, és a vármegyék is em-
 ber kiküldésével kende el. Az 1563. országgyűlésen pedig
 a kiküldött bírák a királyi a javításai mellett a
 kal, és a felülvizsgálással. A 30. t. c. megkezdte a királyi könyv
 felülvizsgálása és az ország vármegyék, Károlyiából és
 a királyi városokból és a királyi kende kiküldött királyi
 járatos férfiak által. Ha az megkezdte, legyen a királyi,
 aki a királyi a legkezelebbi országgyűlésen, az ország

Körösönökkel való és helyben hagyásával Kegyelmesei és erőse-
mege is bírassék ki." Az ekkor Kérés predikációja után mana st. meg-
ja Kérésnek se nem helyesülte be.

*

*

*

A Károlyi királyi országhelyi Ferdinánd
nagy királytól és egy királyi és a nagy királytól, amelyet ezel-
meben évekkel országgyűlési kelt határozat. ^{32.} E bekezdésben
nagy királytól ígértet se nem határoz. Amikor a király az
1535. o. gy.-on arra Kérés Ferdinándot, hogy a királytól
se nem lenne el foglaltat, a Károlyi királytól. Azokat apostol se nem-
pár Károlyi király országgyűlési bírassék, a Károlyi királytól
nagy o. gy. se nem elletti, de se nem elletti se nem elletti, hogy ma-
most is köztén királyi ki valóan megmaradjon is helyben orszá-
gyűlési határozat, hanem ha a Károlyi királytól is kö-
vet, meg az országgyűlési helyben megmaradjon, országgyűlési
határozat máségesnek fogja látni, majd a királytól, hogy
se nem elletti önkéntes. ^{33.} Az a Károlyi királytól is Kérés-
nek akkor se nem elletti, amikor Károlyi királytól kelt a se nem-
elletti megmaradjon. -

Ferdinánd országgyűlési határozat az 1527.-28.-35,
37.-38.-39.-42. / 1. bekezdésben is országhelyi / 43.-45.-46.-47.
48.-50.-52.-53.-54.-55.-56.-57.-és 63. években. A Károlyi-
királyi rendelet az 1535. évi országgyűlési idején Károlyi
lelt az 1536. évi határozat, elletti az országhelyi, hogy a
Károlyi király az 1536. évi határozat az 1535.-ben Károlyi
bekezdésben. ^{34.} A Károlyi királytól Károlyi király az 1539. évi
határozat, amelyet a Károlyi király országgyűlési
határozat. Felfedezés, se nem elletti se nem elletti,
a Károlyi királytól Károlyi király. A Károlyi király
országgyűlési elletti az az is Károlyi.

Az 1527 évi o. gy. t. Ferdinánd / is se nem
Károlyi, se nem a Károlyi királytól / az 28. évi országgyű-
lési Károlyi, az 1538. évi Károlyi országgyűlési Károlyi-
király, az 1542. évi Károlyi országgyűlési, az 1543 és 47 évi
országgyűlési Károlyi király, az 1545 évi Károlyi-
királytól, az 1553. évi Károlyi király, a Károlyi király-
tól Károlyi király.

^{32.} 1457. - 13. - ^{33.} 1536; 20 - 21. - ^{34.} M. O. G. I. 578. l.

Batákokatokat prónen meg. Én után következnek a társas-
 agnak, amelyet a királyi palatái lát be. Az 1527. - 28. - 35.
 37. 38. is 42. /: frankok:/ országgyűlésen társaságokhoz becsülik a
 lovasság is a királyi palatái; az 1542. teneterebényai országgyűlés
 társaságokhoz a királyi palatái becsülik a Corpus Jurisban. A
 királyi palatái a királyi legyőtte eselben kifogásolják, vagy
 meggyőzték mellette megadja, benyújtatja is megadja a
 országgyűlés batákokatokat is megadja a legyőzték mind a
 megadja, mellette mind az alabóljával megadja. A
 előfordul, hogy Ferdinándus mellette végzetek mellette
 tartók benyújtatja is jogadnak is mellette mellette
 meg. Én mellette a kir. palatái kifogásolják becsülik is a
 háspontját az illető királyi palatáihoz, külföldi
 az 1545. országgyűlési dekretekkel mellette megadja
 is a fogadja. Így mellette fogadja a országgyűlési
 mellette mellette, amelyet a mellette az batákokat,
 hogy a társaság jogi történetekhez jogad mellette
 történetekhez mellette batákokat mellette mellette, mellette
 az a mellette az a, /: király:/ batákokat mellette mellette
 mellette is a közzölés is zavart is megadja mellette.

44.

A királyi mellette országgyűlési mellette mellette
 mellette, a társaságban történetekhez mellette mellette. A
 dekretekkel legyőtte eselben palatái külföldi tar-
 tókodása mellette mellette meg, a fogadja a követés mellette
 az fogadja, mellette követéshez mellette az 1547. 14 t. c. e.
 mellette az mellette mellette tartók mellette fogadja mellette
 mellette mellette.

6. Heit iszelleen művelődés.

Az új vallás is megkezdte vérének követőinek nagy számát. Ennek meg volt az oka. Az új vallás csak a főbbek megadását ki, a megkezdés után sok felfogás is volt az új országhoz. Ennek következtében, ami megkezdte volna, felfogás az új vallás után. A kapott felfogás pedig felhagyott a zavaros kálvária után, jó részben befolyásolt az új vallás megkezdésével. A felfogásnak megkezdése is megkezdte a „kálvária” és a „kálvária” közötti különbséget, és a kálvária közötti különbséget is. Ennek következtében az új vallás megkezdte a kálvária közötti különbséget, és a kálvária közötti különbséget is. Ennek következtében az új vallás megkezdte a kálvária közötti különbséget, és a kálvária közötti különbséget is.

Ferdinándus törvénye fölött a főbbek után az új vallás megkezdte a kálvária közötti különbséget, és a kálvária közötti különbséget is. Ennek következtében az új vallás megkezdte a kálvária közötti különbséget, és a kálvária közötti különbséget is.

Az új vallás elterjedése ellen már az 1523. és 25. országgyűlésen megkezdte a kálvária közötti különbséget, és a kálvária közötti különbséget is. Ennek következtében az új vallás megkezdte a kálvária közötti különbséget, és a kálvária közötti különbséget is.

A kálvária közötti különbséget, Ferdinándus és János, az új vallás megkezdte a kálvária közötti különbséget, és a kálvária közötti különbséget is. Ennek következtében az új vallás megkezdte a kálvária közötti különbséget, és a kálvária közötti különbséget is.

1. E. H. János: János király új vallásának története III. 99. l.

2. V. O. Ferdinándus király: A magyar országgyűlésen vallásügy története. Vol.

hogy a régi vallás fényét Magyarországban visszaállítsa. —

49

Buzgó katolikus voltát hangztatja az 1545. évi országgyűlés végzéseire adott királyi válaszában is.³⁾

Komolyan azonban csak az 1548. évi országgyűlés határozatai állnak szembe az új vallással. — Er alkalommal a vallásügyet a király felszólítására hozták elő a rendek. A király fivére V. Károly német császár győzelmeinek volt ez az eredménye. — Eddig Ferdinánd nem mert erőiesen fellepni a protestáns vallás ellen, de most már bátran megtette ezt, mert megszilárdulva látta trónját.⁴⁾ Dacára annak, hogy az 1548. évi országgyűlésre egybesereglett rendek nagy része katolikus volt, a hozott törvények még sem voltak túlságosan erős hangnak s nagyobb részt szellemi fegyverekkel akarták megvívni a harcot a protestánsokkal.

Az 5. cikk kimondja, hogy az ország összes rendei és karai egyetértéssel abban, hogy a vallást és az istentiszteletet előbbi állapotába kell visszaállítani és eztnek szívet mindenütt meg kell szüntetni. — De ezt nem tisztán erőszakos úton — módon akarja elérni, hanem első sorban az egyház belső megreformálásával. — Elhatározták, hogy az összes egyházak élére egyházi és tudós férfiak kerüljenek, legyenek azok akár püspökök, akár apátok, akik a rájuk bízott nyájat szíval tanítsák s gondoskodjanak arról, hogy helyetteseik és más alárendelt embereik hivatásukat és kötelességüket teljesítsék. — A főpapok küldjenek ki minden vidékre főespereseket, espereseket és másokat, a kiknek kötelességük legyen a népet tanítani. — Ha ezek nem elégsek, még jó prédikátorokat is adjanak melléjük. — Az 5. cikk elrendeli még azt is, hogy plébánosokat is olyanokat nevezzenek ki, a kik ismerik az igaz vallást s a szentsegeket a katolikus egyház oktatása szerint szolgáltatják ki.

Egyesemind kötelezővé tették a főpapoknak, hogy lehetőségükhez mérten iskolákat állítsanak föl, a melyekben az istenes tudományt s az igaz vallást kell tanítani, hogy így a gonosz tanok hamarosan megszűnjenek s a régi vallás újból felvirágozzék. Jó tanítás nevel jó prédikátorokat. — Tisztán maradt egyházak, káptalanok, konventek fekvőjóságait ilyen iskolák, tudós plébánosok

és prédikátorok ellátására kell fordítani, — az iskolákban, istenfelo tanitokat kell tantani, s jöreményesü és hajlandóságú ifjakat és növendékeket tantani "5.)

Papokká csak kiprobált életü és tudású férfiakat kell tenni s egyházi hivatalokat és javadalmakat csak ilyeneknek adományozni 6.)

A főpapok állandóan egyházaikban lakjanak, ha pedig közügyben lenniük elfoglalva, gondoskodjanak megfelelő helyettesről 7.)

A régi vallás megerősítést szolgálja az a törvény is, hogy az egyházi javakat és dezmákat a világiak adják vissza a jogos tulajdonosainak: az egyháziaknak, hogy a főpapok megfelelhessenek hivatásuknak 8.) A mohácsi veszt követő insouryok közt ugyanis a világiak annyi egyházi birtokot foglaltak le, olyan mértékben, hogy a 9. cikk szerint a főpapoknak még a napi szükségleteikre is alig volt elegendő költségük, nem hogy a végvárakat fenntarthassák. Ezért a rendek arra kénik a királyt, hogy hasson oda, a pápánál, hogy a püspökök felszentelése, illetőleg pápai megerősítése alkalmazással fizetni szokott pápai adót (annata) engedje el, e mellett a püspökök közül néhánynak ingyen adjon felhatalmazást, hogy a tartományukbeli püspököket itt az országban felszentelhessek, hogy legyenek akik a szent rendet feladják, mert a tartománybeli püspökökben való szükség miatt, az országban eddig is sok helyen nagy hiány volt az egyházi szentélyekben és áldozásokban. 9.)

Az 1550. 14. cikk ugyanest szorgalmazza a királytól. Hangsúlyozza az ingyen való megerősítést, "mert azok a pápai adók, a melyeket hajdan az ilyen megerősítésekért Rómában fizetni szoktak, ez idő szerint éppen nem, vagy csak igen kis részben látszanak beszerezhetőeknek".

Az 1548. évi országgyűlésen a rendek belátták azt is, hogy nem csak a magyar, de az egyetemes egyház kebelében is sok javítani való van, azért arra kénik a királyt, hogy igyekezzék kieszközölni a pápánál, hogy az egyenlenségek és vélemény különbségek kiegyenlítése végett

zsínatot tartson ^{10.)} E. cikk a trienti zsínatra vonatkozik, a mely 1545. dec. 13. án nyílt meg, de amely ragályos betegség kitérőse folytán éppen abban az időben zsínutelt. - A cikk második része így hangzik: „Hogya Ő szentsége azt elhalasztaná, méltóztassék a császár Ő Felségének módot találni, hogy a gyűlés tartása tovább el ne húródjék.” Itaknoi szerint ez az utóbbi rész azt az intentiót ámulja, hogy ha a pápa a zsínatnak azon - nál való összehívására nem bírható rá, a császár, mint a kereszténység világi feje, önhatalmúlag hirdessen zsínatot, a mely gondolat már előbb is fel - merült Németországban. ^{11.)}

De van az 1548. évi országgyűlés vallásiügyi rendeleteinek olyan ré - sze is, a mely fámadó jelleggel bír a protestáns vallás követői ellen. - Az 1548. 10. cikk a püspököknek, főespereseknek és espereseknek köteletségéve teszi, hogy avatatlan embereket (pl. kézműveseket) tiltsák el a hitazonok lattól s igyekezzenek ezeket a régi vallásra visszavezetni. - Tha erre nem hajlandók, felső jószágaikból ki kellett őket írni s azonfelül megbüntetni. - Az uraknak pedig kötelességük a főpapok kiküldötteit minduntalan, min - denben támogatni, ellenkező esetben törvényesen elmarasztaltatnak. - E végze - sek kifejezetten nem említik a lutheránus vallást, így látszik azért nem, mert a rendek egy része, ha kisebb része is, a lutheránus hitet vallotta. Szilinszky idevonatkozó munkájában azt írja, hogy ez azért volt mivel az ágostai hitvallás már akkor ha nem is törvény által, de tényleg bevett vallásnak tekintetelt Ma - gyarországon. ^{12.)} Ez Perepatis szerint tarthatatlan. Véleménye szerint, hogy a törvények a lutheránusokról hallgatnak, azt az fejtí meg hogy az eszmék még nem voltak kiforrtva, tisztázva, az egyes felekezetek tanai nem voltak eléggé körvonalozva. ^{13.)} Maga Szilinszky is azt írja idézett munkájában, hogy a lutheránus vallású rendek nem tekintették magukat eretnekeknek. ^{14.)}

A legtöbb, a kik Luther tanait követték, nem gondolták hogy ők

10.) 1548. 13. - 11.) Itaknoi V.: Magyarország egyházi és politikai összekötetései a szentszék - kel. - 12.) Szilinszky i. m. 40. lap. - 13.) Perepatis István: A magyar művelődés I. Ferdinánd korában. 28. lap. - 14.) Szilinszky i. m. 49. lap. -

a katolikus vallás tanaitól elpártoltak, s így eretneksegekbe estek. — Még a papok között is sokan voltak, a kik Luther elveit követvén azt hitték, hogy ők a katolikus egyházban maradtak. — 15.)

Ellenben a kalvinistákra és Zwingli követőire, a kiket együttesen sacramentariusoknak nevezték, továbbá az újrakeresztelőkre (anabaptisták) kemény és szigorú végzést hoz az 1548. 11. cikk, a melynek értelmében az összes felekezéseikből ki kell űzni őket. Ezen szigorú végzésnek oka valószínűleg az volt, hogy e felekezetek követői abban az időben kevesebb számban voltak Magyarországon, s a rendek nem akarták, hogy a vallás dolgában amenny is megoszlott ország még több felekezetre szakadjon. — 16.) De már a későbbi országgyűléseken, amikor Calvin vallása is megerősödött, csak az újrakeresztelők ellen hoztak kintásító végzéseket. —

Az 1550. évi országgyűlésen már nagyobb számmal voltak képviselve az új vallású rendek, de a király kívánságára mégis hoztak határozatokat a kath. vallás érdekében. — Sőt egyik cikkben azt olvassuk, hogy arra kell törekedni, hogy az egész katolikus egyházban helyreálljon a régi hit, s hogy az ország összes karai és rendei, mint tagok egy testté alakuljanak és így az országban létrejöjjön a lelkek igaz és szilárd egysége. — 17.) Egyébként az 1550. évi országgyűlés nagyban, illetve nagy részben ismétli és megerősíti az 1548. évi országgyűlés vallásra vonatkozó határozatait. — Így a 13. cikk a püspököknek és más főpapoknak az 1548. évi országgyűlés cikkei közt már említett kötelesegeiről rendelkezik. Ebben a többieket közt azt olvassuk, hogy a püspökök és főpapok tisztüknek mindenképp erkölcsi és példás élettel feleljenek meg, a vallást a katolikus egyház régi szabályai szerint teljesítsék, s rájuk bízott nyájukat ajtatos szónoklataikkal és a szent atyáktól vett tanítással a tévelygésektől és istentelen tanoktól elteríteni és mintegy a sötétiségtől a világosságra vezetni törekedjenek. —

15.) Perepatits i. m. 28. lap. — 16.) U. ö. M. O. É. 17.) 1550 : 12. —

A későbbi országgyűlések, mivelhogy az új vallás nagy mértékben való elterjedése következtében a protestáns követek száma is megnövekedett, új vallásügyi törvénycikkeket nem hoztak, csak megerősítették az előbbi országgyűlések e nemű végzéseit. - 18.)

Az 1553. évi országgyűlésen a vármegyék protestáns követi arral a válasszal tértek ki a király felszólítása elől, hogy ők „feleiktől” vallásügyi dolgok tárgyalására nem kaptak felhatalmazást 19.) s megelegzenek annak a határozatnak a kimondásával, hogy ha valaki a főpapokat, vagy az általuk kiküldött hitzhonosokat, gyaltatná, megverné, vagy megölné, továbbá, ha az Isten házat rombadöntené, megszenteltelenítené, a templomban a képeket összetörné, vagy megegetné, az ilyen bűnhez méltóan lakoljon. - 20.)

Az 1554. évi 7. törikk így szól: Tmí a vallást illeti megállapítottak, hogy így a főpapnak és más egyházi személyek mint a többi világi rendek magukat az e tárgyban alkotott korábbi végzésekhez alkalmazták és kötelességüknek mindkét részről eleget tgyenek. -

Az 1556. évi országgyűlés megismétli, sőt megerősítja az 1548. évi 11. tcikknek az anabaptistákra vonatkozó végzését. Az 1556: 26. törikk elrendeli, hogy az anabaptistáknak minden úrnak és nemesnek a birtokáról negyhet alatt távozni kell. Ez a rendelkezés a következő országgyűlésen sem enyhült, sőt az anabaptistákat a leggonoszabb felekezethek mondja, a kiket teljesen ki kell kergetni. - 21.)

Az 1563. évi országgyűlés előtt történt, hogy a Verancsics Antal egri püspök kezére bízott egri vár őrsége nyíltan a reformációhoz csatlakozott s a várból lévő protestáns papot királyi rendeletre sem távolította el. - 22.) Ilyen esetek megismétlődése ellen hozta az 1563: 32 tcikk azt a végzést, hogy az istentelen tudományok miatt mindenünnen elcsapott eretnek prédikátorokat, pastolós és ezeket a várakba befogadó kapitányokat fozza meg tisztességüktől. -

Érdekes és új rendelkezést léptet életbe az a törvénycikk, a mely azt végezi, hogy minden monostorból, bármilyen szabályszerű legyen is az, két szerzetesnek kell a táborba menni, hogy a katonák lelki szükségleteit ellássák. - 23.)

Érdekesséssel a tábori lelkesi állást életbe léptették ²⁴⁾ Az 1552. évi 3. törvény erre vonatkozólag úgy intézkedik, hogy a káptalanokból egy-egy tag tartózkodjék a táborban, aki arravaló és a tanításban és a szentségek kiszolgáltatásában is lehetőleg legalkalmasabb. -

Ferdinánd törvényeiben nagyon kevés adat van e kor szellemi művelődésére vonatkozólag. - Az iskolák ebben az időben a vallás céljait szolgálták jó részben. Az 1548. 7. törvény úgy határozott, hogy a király gondoskodjék azokról, akik a gimnáziumokban istenfélő tudományokkal foglalkoznak, hogy tanulmányaikat folytathassák és bevégezhesék, hogy az istenfélő és tudós férfiak száma az országban jobban megnövekedjék. ²⁵⁾ Az iskolákra vonatkozó többi adatokat a vallási ügy törvénycikkjei között előbb közöltük. -

Az 1553. évi országgyűlés tartama alatt a király, hogy az új tanok nagyobb mértékű elterjedésének elejét vegye, első válaszá leírataiban a már hozott vallási ügyi cikkelyhez azt a záradékot akarta hozzáírni, amely a nyomdászokat és könyvkereskedőket utasítja, hogy csak olyan könyveket bocsássanak áruba, amelyek a püspökök megegyeznek. - A rendek nem akarták nyújtani a király okáját megtagadni s vele szembehelyezkedni s azért azt a választ adták törvénycikk formájában, hogy ők ebben az ügyben nem végezhetnek semmit, mert nincsen tudomásuk róla, hogy jogágaikban ilyen könyvek lennének. ²⁶⁾

24.) M. O. E. II. 317. lap, - 25.) 1548. 7. - 26.) 1553. 24., M. O. E. III. 425. lap. -

A belügyi kormányzat legfőbb intézője a nádor, a nádori
örök íresséssé idején a királyi helytartó és helytartói tanács volt.

A közigazgatást a vármegyék végezték. A nemzeti, vármegyei, mint
autonóm terület volt az alkotmányosság való bástyája, amely gon-
doson őrködött az ország és nemesség szabadsága és jogai fölött.
A vármegyéknek jogában állott a királyi kormányzat ellenőriz-
ni a szokás a rendelkezéseket viselkedésitani, amelyek az alkot-
mányt sértették. A 1545:33. tc. azt a végzést hozta, hogy a királynak és
helytartónak olyan leveleit, amelyek a fekvőjörégek viselkedés
tárgyában törvényellenesek, nem kell megtartani.

A vármegyék intézték a közigazgatás összes ügyeit. Végzettek
a közmunkálatokat, végrehajtották a jobbágy költöztetést. A vármegye
hatáskörébe tartozott a bűnüldözéssel kapcsolatos teendő meg-
számlása, az adókiebbség kivételése, az adó behajtása, a vámsok fe-
lügyelete, az egyes hatalmaskodók megfékezésére stb.

A vármegyék elejében fontos feladatot tölt be a megyei
közgyűlés / congregatio nobilitum /. Minden fontosabb ügy tárgyalás
és eldöntése a közgyűlés elé tartozott. A megyei közgyűlés küldötte ki
a követségeket az országgyűlésre. A megyei közgyűlésen szolgáltatták
a vármegyei törvényozók hatáskörének megfelelően az igazság-
szolgáltatást. A közgyűlés és törvényozók Ferdinand korában ar-
nyos fogalom volt. Az 1550:45. tc. erre vonatkozó szavai: „Az alispá-
nok ..... minden egyes vármegyében gyűlést / congregatio / vagy
törvényozókat / sedes / hívjanak egybe.”

A megyei gyűlés választotta a megyei tisztikart, bontva azt
felelősségre. A gyűlést az ispán, vagy alispán hívta egybe. Az 1550:62.
tc. rendel el először, hogy minden megyének pecsétje legyen, ami-
lyet szekrényben, vagy ládában tartzanak az alispán, szolgabírók, es-
zküdtársak pecsétje alatt a csak akkor vezessenek ki, amikor törvény-
ozók tartása alkalmával a vármegye nevében valamely leve-
let kell megpecsételni. A leveleket az alispának, szolgabírók,
vagy esküdtársak, vagy körülbírók, kik úrui tudnak a egy-
mind a jegyző írják alá. A tc. értelmezése is az alispánnak,

58. Szolgabíróknak és az esküdteknek már régebbi időből fogva volt
fennhatásuk.^{3.)}

A vármegyei közigazgatás minden része az ispán, alispán és
szolgabírók körébe futott össze.

Ha az valaki ispán lehessen, megkivántatott, hogy a vármegye
területén fekvő jószág legyen.^{4.)} Megválasztásuk alkalmával eskü
kellett tenniük, és esküt a király, vagy annak helyettese a helytartó, vagy
a vármegye előtt tettek le. Ezt sok ispán elmulasztotta több országgyűlés
intézkedik az ispánok kötelező eskütevéséről. Ha az ispánok ezt állít-
ják, hogy az esküt már letették, erről bizonyítványt kötelesek bemutatni
ellenkező esetben tisztviselőket vesztik.^{6.)}

Az ispánok a király emberei voltak. Az 1537. 1. t. c. értelmében, ha
a királynak alávetett részek összes ispánjai jelenjenek meg a király
előtt hűségük és engedelmességük kimondására selyméről, más képmű-
velésért büntetésbe eszenek.

Amit az ispánok a törvények helyén kívül hivatalosan végez-
tek, semmi. Ugyanakkor hatálytalan az idegen ispánok és más tisztok
bíráskodása is.^{7.)} Az ispán a hivatalos elfogadása körében elkövetett mi-
lósításokért felelős volt. Az az ispán, aki ellen igaz panaszt emeltek,
hivatalából meg kell füstani.^{8.)}

A törvénytelen várnok várnok eltörlesztésének a dolga az ispa-
nokra volt bízva, aki a megsemmisítésre ítélt várnokhoz kihirdeti az alapszabályt
a szolgabírókat és az esküdteket, akik megvizsgálják az állapota-
tokat és arról értesítik a királyt, aki dönt a várnok fenntartása
vagy eltörlesztés ügyében.

Az ispánoknak jelentős hatáskörük volt a hadak kiállításában.
Az 1537. 14. t. c. úgy intézkedik, hogy az ispánok vigják össze az urak és
nemesség csapatainak a lócsimát a tartozásnak ezt a király tanács-
sainak, vagy a helytartónak feltevése.^{9.)}

Az ispánoknak jogában állt azon károkat, amelyeket az
egyres hatalmasságok okoztak másoknak, megkegyelmitetni a
kártérítési jogszabályból megteremtett.^{10.)} Ha a kártérítő földje más me-
zőben volt, akkor az illető megye ispánjának kötelessége a kártérítést
fizetni a kártérítő jogszabályból. Ha az ispán erre elégtelen volt, a főkapitány
menjen segítségére. Ha pedig maga az ispán nem ilyen hatalma

kodást elővetni, hivatalától fosztassák meg. Az ilyen hatalmaskodást vagy kártételt a királyi törvényeinknek is hatáskörében állt elbírálni.¹¹⁾

Beszökönt a korban, hogy a hatalmaskodó főurak a vármegyék testéből egyes részeket elszakítottak a maguk felelőssége alá vontak. Így járt Komárom, amelyet két részre osztott: Nagy Ferenc és Balassa Benyóht elszakított két részre a így mindkét résznek külön közigazgatása és tisztviselői voltak.¹²⁾ Ugyanígy résztartozásban voltak egy időben Lengyel, Ung és Heves vármegyék is. Az alispán jogai és kötelessége ilyen elszakított részeket a vármegye felelőssége alá visszaesztatolni.¹³⁾

A vármegye első tisztviselője tulajdonképpen az alispán volt, aki a nemesség képviselője. A vármegyei közigazgatás fő faktora. Az alispán kezdetben a főispán nevével ki. A vármegye azonban addig kiadott, amíg nem vonta, hogy az alispán a vármegye választása. Ezt az első ízben az 1548. 70. te. így fejezi ki: „Az alispánokat ne az ispán egyedül nevezzék, hanem az ország decretumai értelmében az egész vármegye meggyűlésével kell megválasztani”. A választás után azonnal esküt kellett tenniük, különben ítéletüknek senki se engedelmességek és igazságot se szolgálthassanak.”¹⁴⁾

Az alispánok, miként az ispánok felelősséggel tartoztak minisztériumukért és az elővetett visszavonásokért és ha ez rájuk bízott, saját kintetéseken résztváltak.¹⁵⁾

Az alispán határozta meg a táborba szállítandó élési- és szerelvényeket a jobbágyok számára képest.¹⁶⁾ Az alispánnak a tábor részére szolgáló élési- és szerelvények árának a megállapításával is volt m. v. a, t. i. a kapitány és a hadak más tisztjai a vármegye alispánjaival és szolgabíráival együtt szabták meg az élési- és szerelvények árát, tekintetbe véve az évi törvényt.¹⁷⁾

Az 1528. 4. te. az alispánokra és szolgabírákra kint a partitók megvizsgálását, akik kapolgató partitót és püdeket segély nyújtással, vagy rabcsélesztéssel hítkor előmozdították. Az alispán és szolgabírák 12. nagyobb megyékben, vagy 6. kisebb megyékben 1 esküdt nemessel együtt voltak megkérve az ilyen partitók iránti iránti megvizsgálásával és kint az országban a király első való idejével.¹⁸⁾

11.) 1542. besz. : 21.

12.) 1542. jász. : 36.

13.) u. o.

14.) 1548. : 70.

15.) 1545. : 20.

16.) 1545. : 29.

17.) 1553. : 17.

18.) 1528. : 4.

A törvényileg megítélt bírság behajtója az alispán volt, de ha ő elhagyta volna, az ispánhoz fordult, aki két esküdttel nemcsak maga mellé vevé, egys. hatalmával járjon el a bírság fizetés megtagadásai ellen. Ha ő is kérvénnyel, a kapitány karhatalmát vegye igénybe.¹⁹⁾

Végrehajtói hatalmukkal fogva az alispánok voltak magbírók az elrablott javak visszaszolgáltatásával. Ha a hatalmashozodók rosszközlnek visszaszolgáltatni a jogtalanul eltulajdonított javakat, az alispán és szolgabíró maguk mellé veszik a kapitányt és végrehajtók érveit szereznek. I. L. a. bíróságot. Ha az urak, vagy nemessék, art. p. felet, punit a rendek a végrehajtók meggyőzésére szavatolnak meg, nem akarják megfizetni, az alispán a vonakodók fekvőjóságát foglalja le és az összeget kétszeresen vegye be rajta.²⁰⁾

Egy magye az 1490. : 5. tc. szerint 4 körületre, járásra volt felosztva, a melyeknek közigazgatási vezetői a szolgabírók voltak. I. indice nobilitatis. I. a szolgabírókat a nemessék sorából választották.²¹⁾ A szolgabíró tisztségét az 1498. : 3. tc. értelmében csak egy évi tartásra viselni a következő 5 éven belül nem volt szabad akarata ellenére erre kényszeríteni.

Itt dolgozik volt a jogszolgáltatás, amit különösen mint a városi törvények tagjai teljesítették. De a törvényekben kívül is kötelesek voltak nemcsak esetekben bíróságnak.

A szolgabíróknak fontos szerep jutott a jobbágy költöztetésnél. I. L. a. jobbágyokat. Ugyanakkor jelentős hatáskörük volt az adószedésnél. I. a. adószedést.

Feladatkörükben a szolgabíró tiszte volt a hadfelkelést járássában kihirdetni és a csapatokat összehívni.²²⁾

Az ispánok, alispánok, szolgabírók és jegyzők fizetéséről a törvények úgy intézkednek, hogy azok a szokott fizetésükön kívül annyi és merjenek fölvenni, ha az alispán és szolgabírók hibájából az adóból valami behajtatlan maradt, art. fizetésükből led levanni.²³⁾ I. L. a. adószedést.

Nemcsak végrehajtósként az alispánoknak a behajtott

19.) 1550. : 26.

22.) 1538. : 5.

20.) 1556. : 15.

23.) 1536. : 3 R.

21.) 1435. : 2.

bírságból egy rész járt az 1495. 14. t. szerint a bírság két harmad⁶⁾ részére. Az 1546. 37. t. elrendeli, hogy az alispánok csak olyan végrehajtásokért vehetnek díjat /: tuzi fűradtságért 1 ftot. /, amelyek után külön bírság nem járt. A postalanul érkezett hírtok visszapozlaltatásáért és az ebbe való beiktatásért az alispán és szolgabíró külön 12. ft. díjat vehettek ettől, akik a hírtokba beiktattak. ^{24.)}

Az esküdtek a Ferdinándot megelőző korokban a szolgabírók ellenőrzői voltak. Míg a mohácsi vést követő időben a megyei kormányzatnak fontos köregeivé lettek. Az esküdteket is a vármegyei közigazgatás alávetették. Ferdinánd törvényei több ízben megemlékeznek az esküdtekről, akik az alispánok és szolgabírók mellett mint tanúk, bírárságtévők, vagy mint végzésok végrehajtói szerepelnek.

Az ispánok, alispánok, szolgabírók és esküdtek kötelesek voltak a tisztviselői elvállalni. Az 1559. 54. t. felhívja a régebbi keltű bíntetést azokra az alispánokra, szolgabírókra és nemess esküdtekre vonatkozólag, akik a választás által nyert tisztviselőket nem akarván elfogadni. Ezt a bíntetést az 1492. 34. t. 25. márkában állapítja meg.

A jogokról is olvassunk Ferdinánd törvényeiben. A jogok korábban a vármegyei törvényozóknál az irásbeli részt végezték; később már a közigazgatásnál is részt vesz a különösen az adószedésnél jut neki nagyobb szerep.

Az 1543. 25. t. értelmében a falusi bíróknak jogában állott a kért okosó katonákat elszállni az ispánokhoz, vagy kapitányokhoz küldeni. Ennekivül még fontos feladattá vártak az adóbehajtásoknál. /: L. az adóingyzt. /

A vármegyei tisztviselőink egyik alkalmasítottainak ügy- és hatásköréről az értekezés más fejezeteiben is nyelhetünk némi tájékozódást. /: L. jobbágyok, hadiügy, adóügy, bíráskodás. /

24.) 1547. 33.

I. Hadügy, külügy.

Károly Robert vetette meg a banderális rendszer alapját, amelyet Nagy Lajos és Frigyes tovább fejlesztett. A magánhadrendszer, vagy banderális rendszer korában már magánvárosok épültek egyre nagyobb számmal a királyi várak fogzára. A királyi várszolgálatok felbomlásuk után önálló területekre, nemzeti vármegyére, szabad királyi városokra, fejedelmi és fejedelmi területekre, királyi és királyi uradalmaikra, amelyek egymástól függetlenek. Mindegyik önálló terület külön-külön zászlóaljot állít fel az ország védelmére. A hadsereg tehát áll a tiszt banderálisokból, királyi és királyi banderálisokból, fejedelmi és fejedelmi banderálisokból, vármegyei banderálisokból és a szabad királyi városok zászlóaljaiból. ¹⁾

A királyi szolgálatrendszerért Hunyadi Mátyás kezdte meg a Habsburgok folytatják. Ebben a korban a király a saját banderálisát fejlesztette ki a saját költségén az ország hadiszállójával támogatva egész szolgálati rendszerre. A magán és megyei banderálisok mindinkább háttérbe szorultak, úgy hogy már I. Ferdinánd idejében nem a banderális, hanem a szolgálati hadi juttatás a főszerep. Amilyen mértékben csökken a banderális jelentősége, ugyanolyan mértékben emelkedik a szolgálati had jelentősége. ²⁾

I. Ferdinánd korában a magyar hadaknak a magyarországi követségben egyrészes intézője nem volt. A Ferdinánd szolgálatában álló magyar hadaknak ritkán volt magyar vezére, mert többnyire idegeneket rendelték élükre, akikben a magyarok nem bízhattak és akik önbecsületüket keresve szarolták a vidéket, amelyen áthaladtak, vagy ahol táboroztak. ³⁾

Amint fentebb említettük, Ferdinánd korában már a komédiához sorozták a királyi banderálisok kiegészítését az alapját. A királyi banderálisok jórészt szolgálati katonákból állottak. Ez alkotta a hadseregnek állandó részét.

1) Dr. Erdélyi L.: Az egyházi vagyonok eredete és jellege Magyarországon. 40.

2) Erdélyi v. m. 41. l.

3) Fehér fűz: Századok. 1903. évf. 769. l.

4) Dr. Baross György: A hadügy fejlődése II. 530. l.

A 1546. o. gy. kötelesegevé teszi a királynak, hogy akkor, ha
dos katonaságot tartson, a magyarokból és idegenekből, amely
nemcsak az ország megvédésére, hanem a lakosok megfélemlítésére
is elegendő legyen. ^{5.)} Továbbá, hogy minden vármegyéből fogadjon
szolgálatba nemeseket és tiszteket kellő számmal lovaszal.
Ugyanezen évi törvénykönyv 22. tc. e azt kívánja a királytól, hogy az
urak rendjéből azokat fogadjon a maga szolgálatába, akiket arra
miltóknak ítél. Ezeket aztán a király megbízza azokkal, hogy azok-
kal szolgát fogadjanak. De a tc. értelmében csak annyi lovaszt fo-
gadhatnak föl, hogy ha azokat el találja fogadni, a lovasokat sa-
ját jószágukon is képesek legyenek eltartani és hogy ha a kato-
nák fellásadának, annál könnyebben lehetnek megfélemlítve.
Ez akarták eljött vanai a katonák féltelenedésének és
rablásainak. Ugyanezen tc. megtiltja, hogy a király szolgá-
latba állt urak tiszteiket, szakadosaikat és székeseiket fogad-
hassák fel szolgátra, vagy olyanokat állítsanak ki, akiket
közben kaptak.

A 1552. 3. tc. megtiltja, hogy valamely magyar birtokos idegen
szolgálatban katonáskodjék. Egy másik tc. pedig arra kéri a királyt, hogy
szoldos hadseregébe a töröktől otthonukból elűzött konfiákat fo-
gadjon, mert ezeknek szoldas nem kell, és megbízhatóbbak. ^{6.)} Ugya-
nezen tc. illemdűket tartja, hogy a magyarok legalább a legközelebb
bi hadjáratban tekintve a király nagy költségét idegen pénz nél-
kül szolgálatban járassanak és a lovasért.

Nem csak a király, hanem a királyné is tartozott bande-
riumot kiállítani jóvedelműei alapján. A 1536. 44. tc. értelmében
az özvegy királynénak kifizetés 200 lovaszt kell jóvedelméből
femutartani. ^{7.)}

A tiszti banderiumokra vonatkozik az 1537. 20. tc., amely azt kí-
vánja a királytól, hogy intézkedjék a királyné tiszteinek és a kamaragrofusok
a banderiumai felől.

A főurak és egyes urak kötelezett főurak is állítsanak ki bande-
riumokat. Ezek nemcsak saját jobbágyaikat állíthatták szolgálatuk alá,
hanem szoldosra is fogadhattak föl katonákat. ^{8.)}

5.) 1546. : 19.

8.) H.ö. 1538. : 3.

6.) 1547. : 6.

9.) H.ö. 1552. : 10.

7.) H.ö. 1543. : 8., 1545. : 16.

A nemesség, továbbá nemesek az urak, akik nem voltak banderium kiállítására kötelezve / qui banderia propria levare non sunt soliti: /, csapatukat a vármegyei csapatok köré küldték. Az 1545. 14. tc. szerint oronban az uraknak és nemességnek szabadragában állott a külsőbőrső vármegyékben fekvő jószágaik után kiállított csapatukat maguk mellett tartani csak hadi szükség végett, kellett be-
mintatni minden egyes vármegyében az alispánok.

A felkelés általános, vagy körülményes és névleges volt. Általános felkelésre volt szükség, amikor az ellenfél egész haderejével egyenlően hadat vezetett az ország ellen. Ez esetben a király, vagy fia személyesen kötelesek hadba szállni. Névleges felkelést akkor rendeltek el, amikor valamilyen töredék csapat valamilyen várat ostromolt, vagy amikor egyes vidékeket támadott meg és pusztított el.⁽¹⁰⁾

Ez esetben a királynak és az uraknak az ország védelmére állandóan fenntartott hadai és a megtámadott vidék egész fejj-
veres része szállt szembe az ellenséggel.

Háa a király, vagy fia részvételével a körülményes hadjáratban / amire nem nyílt alkalmam, habár a rendek többször kérték erre a királyt, / a főpapok, főurak és más birtokosok, meg a nemesség a király oldalán mellett személyesen tartottak megjelenni. A királyt a háborúban is a nádor helyettesíti és ez esetben a nádor általában történi a felkelés.⁽¹²⁾ De volt rá eset, hogy a generalis, vagy a főkapitány mellé rendelték a soraköránt.⁽¹³⁾

Az 1546. 17. tc. értelmében névleges hadjárat esetén a vármegyei ispánok mellett keltek fel a vármegyei hadak.

Az 1553. 4. tc. szerint pedig a főkapitányok, vagy csak egyikük általában történi a felkelés. Egy későbbi tc. meg a nádort nevesi meg, akinek oldalán hadba kellni tartattak a csapatok névleges hadjárat esetén is.⁽¹⁴⁾

Ami a főpapoknak a birtokai után járó hadkötelezettséget illeti, az meggyezett az urak és nemesség hadkötelezettségével. A kötelező számarány mindenkire egyformán érvényes miniat minimum, akár egyházi, akár világi földes-

10.) 1538. : 3.

13.) 1547. : 17.

14.) 1553. : 4.

14.) 1556. : 22.

12.) 1555. : 6.

urak van az, vagy királybirtokosok. Tehát itt minos
különbség egyházi és világi birtok között.¹⁵⁾ A hadilleték
másik fele a főpapok és általában a lésszámát élve egy-
háziak: püspökök, prébostok, kapitánusok, / e-nek jövedelmé-
nek jart. Az 1545. 17. te. írtelmében azek az egyházi személyek
mindegyen 100 ft. lésszáma jövedelmén után 5-5 lovasat tartas-
tak kiállítani.

Az 1552. o. gy. az 5 lovas személyt kötelezte le,
hogy okolva magukat, hogy a törökök haditársai nagy részben
csökkentették az egyháziak lésszáma jövedelmét.¹⁶⁾ Az 1559. o. gy. en
a király a rendek elterjesztésére az egyháziakat még a let lo-
vas tartása alól is felmentette és az 1555. o. gy. erre vonatkozó
szövegét teszi rájuk kötelezővé, amely rögzítés nélkül ki-
mondja, hogy főpapok és más egyházi személyek akik tizedet
fizetnek, akár saját városaikban, akár a hadak között a közelede-
lemre eső csapatokat tartásának felel.¹⁷⁾

A jövedelmének kapitálusi személyek / Lamin ca-
pitulares: / jövedelmük után járó haditerheken kívül saját se-
melyük helyett egy lovasat tartásának felelő tartani hadjártat ide-
jén.¹⁸⁾ Emellett még lésszámaik után is kötelesek voltak lovaso-
kat kiállítani.¹⁹⁾ Tehát három címen voltak haddélelemre
kötelezve.

A plébánosokra is alörigazgató vonatkozólag az
1545:23. te. úgy intézkedik, hogy mindegyikük egy-egy lovasat
tartson úgy, hogy akinek nagyobb a vagyon, az ennek ará-
nyában több lovasat szereljen fel. A szabad és bányá-
városok és esztendőül Beregszász, Győr és Győrszentmiklósok
plébánosai az a külön intézkedés történt, hogy jövedelmük-
hez képest 100 ft. jövedelmén után két-két lovasat
tartásának. Egy későbbi rendelkezés a plébánosokat az
1 lovas kiállításának a kötelezettsége alól felmentti.²⁰⁾

Maga az egyházi személyek, akiknek tized jövedelmük nem volt, nem
tartottak sem katonáskodni, sem katonát küldeni, hanem csak adósnak az
ország hadainak a felelő tartására jövedelmük tized részével.²¹⁾

15.) Dr. Erdélyi L.: Az egyházi vagyon és hadter-
hel. Magyar Kultúra. X. évf. 9. sz. 546. l. 19.) 1545.: 22.
16.) 1552.: 3. 20.) 1552.: 3.
17.) 1555.: 5. 21.) 1542. k. sz. : 35.
18.) 1542. k. sz. : 34.

Az urak és nemessék a főpapok kötelezettségéhez hasonlóan személyesen tartottak hadbavonulást a király, vagy a nádor oldalán a zenekivül jószáguk nagysága és jobbágyaik száma után meghatározott arányú katonát kellett kiállítaniuk és felszerelniük, amely arány I. Ferdinánd uralkodása alatt is többször változott.

A rendek az 1528. é. gy. en azt végezték, hogy az összes főpap és báró-urak, meg az ország összes nemességi 20 jobbágytalak után megjárultt csapataikat kötelesek legyenek katonák kíséretében tartani.²²⁾ Ez a határozat az 1536.:25. t. -ben világosan ki van fejezve. Ezzelint mindkét rendű urak és nemessék jobbágyaik ötödik részét ajánlották meg hadviselés céljára, vagyis 20 jobbágy után tartoznak egy könnyű fegyverzetű, vértel és sisakkal és a többi hadi kellőségekkel jól felszerelt lovaszt kiállítani. Az 1537. és az 1542. bentarabányi é. gy. megmarost a hadvédelmi kötelezettséget rendeli el.²³⁾ Az 1542. porsonyi é. gy. a fentebbi kötelezettségen kívül még azt a végeztést hozta a főpapok, bárók és nemessék számára, hogy 36 jobbágy után egy fegyveres és sisakkal jól felkészült nehéz fegyverzetű lovaszt kell a közműveltség hadjárata kiállításuk.²⁴⁾ Az 1543.:11. t. új rendelet kerest és terhet léptet életbe. Elrendeli, hogy a megőrzött 2 frtos. adó első részletéből 75 denárt, az urak és nemessék saját csapataik, 5 denárt a vármegye csapatainak a költségére tartoznak vissza, 20 denár pedig kamara ügyességgé gyűjvén a királyt illeti meg, a 75 denárból a főpapok és nemessék minden 100 jobbágy után 4 könnyű fegyverzetű lovaszt tartoznak kiállítani. A saját pénzükön pedig 2 lovaszt kötelesek felszerelni 100 jobbágy után. Így tehát 100 jobbágy után összesen 6 lovaszt kellett kiállítaniuk és szept állandóan kötelesek voltak tartani a végvidékek szükségességek helyein.²⁵⁾ Ha pedig a király személyesen indulna hadba, róval általában hadjárat idején, a 75 denárnyi adóból fenn-

22.) 1528.:8.

24.) 1542. poro.:21.

23.) 1537.:13., 1542. bent.:32.

25.) 1543.:11.

tartandó 4 lovasan kívül még minden 100 jobbágy után ⁶⁴ 4 lovas kötelesek tartani a saját költségükön, minden 10 jobbágy után pedig 2-2 gyalogost kell puskával és a tűkszerűs fegyverekkel felszerelniük és eltartaniuk. Összegeve az egészről, általános hadjárat idején 8 lovas és 6 gyalogost kell az uraknak és nemességnek kiállítani 100 jobbágy után. Természetesen ugyanerre voltak kötelesek az egyháziak is birtokaik után és jobbágyaik számára is képest. ^{26.)}

Ért a törhet az 1545. o.-gy. úgy módosította, hogy általános hadjárat idején minden 10 jobbágy után 1 lovas kiállítására kötelesek. Azok a nemességek, akiknek mincse 10 jobbágyuk, más nemességekkel álljanak össze és így állítsák ki a köteles számú katonát. ^{27.)}

Az 1546. ében 5. évi fegyverozimot létesült a törökökkel. Emiatt a rendek nem bírtak a tartós békeben és a fegyverozimot tartama alatt is gondoskodtak a várak őrzéséről. Az 1547. 17. te. katonatartás dolgában úgy rendelkezik, hogy a várak megvédésére 100 jobbágy után allandóan 3 lovas és 3 gyalogos tartandó és ezeket a generális kapitány, vagy ennek távollétében a fejkapitány melléadják a addig tartásuk felett, míg szükség lesz rájuk.

Az 1552. o. gy. végzése értelmében minden 10 jobbágy után egy felszerelt lovasat kell kiállítani általános hadjárat idején. ^{28.)}

Az 1553. o. gy. a rendszeres hadjáratra vonatkozóan kötelezettséget írja elő. Az urak és nemesség minden 25 jobbágy után egy jól felszerezett lovasat és ugyannyi gyalogost tartottnak kiállítani. ^{29.)} Az 1554. o. gy. ugyanazt a háborúbeli kötelezettséget határozza el. Általános hadjáratra vonatkozólag pedig az előbbi 1552. évi országgyűlési végzési előírások. ^{30.)}

Az 1555. o. gy. az allandóan tartott lovasok számát 100 jobbágy után 2-ben állapítja meg, amelyeket rendszeres hadjárat idején a kötelezőleg kiállított csapatokhoz

26.) 1543:13.

27.) 1545:5,6.

28.) 1552:3.

29.) 1553:4.

30.) 1554:10.

68 kell mutatni.

31.)

Az 1556. é. gy. az allandoan tartott lovasok számát 100 jobb-
bágy után 3-ra emelte fel. Általános hadjárat idején pedig
3 lovashoz minden 100 jobbágy után még 4 lovaszt kell ad-
ni. A törökcikk^{32.)} megengedi, hogyha valamely úrnak, vagy
nemesség jószágai több vármegyében szétterülve feksze-
nek a egyik másik jószágáról csak 2-3, vagy 4 lovaszt
tud kiállítani, ezeket akkor a csapatjához állíthatja,
amely nagyobb számú katonát foglal magában. Kes-
leges hadjáraton a 3 lovas katonán kívül mindenk
az urak és nemesség vannak kötelezve, akik a vesze-
delmekhez közel vannak. Az 1557. és az 1559. é. gy. ek u-
gyanert a hárvédelmű terhet török kötelezővé^{33.)} tette.

Az 1563. é. gy. az 1556. é. gy.-en elrendelt 100 jobbágy
után kiállítandó 3 lovas tartását szintén is kötelező-
vé teszi arról a hordá adással, hogy a törökök orszá-
ságában levő urak és nemesség a lovasokat a hordá-
juk legközelebb eső vágyára tartassák.^{34.)}

A törököknek adós jobbágyok után kiállítandó ka-
tonák száma az 1556. 20. t. végzése szerint a meghata-
rozott katonák állítási kulszámak a fele volt.

Azok a nemesség, akiket a török fele jószágaikból
kiűzött, csak személyükben voltak katonáskodásra kö-
telezve.^{35.)} A ~ ~

Az egytelkes nemesség szerint saját személyükben
voltak hárvédelműre kötelezve, reszint katonákat is
kellő kiállítaniok. Bkiknek lovaik nem volt, gyalog-
mentek hadba. Az 1537. 13. t. végzése szerint az egy-
telkes nemesség 20 ház után, vagyis huszan tartottak

31.) 1555.: 4, 6.

34.) 1563.: 16.

32.) 1556.: 19, 20.

35.) 1545.: 18.

33.) 1557.: 2, 1559.: 13.

saját vagyonukból egy-egy könnyű fegyverrel lovaszt ki-
allítani és tartani. Egy későbbi te. emendeli, hogy az egy telkes
nemesség össze állva minden öt telek, vagyis egész nemesség
hátrahagy után egy jól felfegyverzett lovaszt tartatnak kiállítani,
de olyan formán, hogy az eljárást a szerepeket a gazdasá-
gokkal foglalják össze, ^{36.)} vagyis ki-ki vagyonát után járuljon
hozza a lovas felkészüléséhez. Az 1556. hadjáratra minden 3
egész nemessi udvarház után 1 jól felfegyverzett lovaszt kellett
küldeniök és a hadjárat befolyásig tartaniök. ^{37.)}

Az 1556. 6. te. emendeli, hogy későbbi hadjárat idején
az egy telkes nemesség minden öt nemessi udvarház után egy
lovas katonát küldjenek.

Az egy telkes övezetországok, ha júnk nem olt, nem
tartottak senkit hadba küldeni. ^{38.)}

Másokunk szolgáló nemesség, továbbá azok, akik a
várak őrzésére, vagy a család gondozására ottan maradnak,
saját nemességük helyett 1 lovaszt és senkivül jobbágyaik lu-
vad előtt tartottak felfegyverezni, vagyis minden 20 job-
bágy után egy lovaszt küldeni. ^{39.)}

Betagoz, vagy elagott urak és nemesség az 1544. bent.
összeállítás 42. te.-nek értelmében ugyanerre a tétlőre vot-
tak kötelezve. Az 1545. évi o. gy. 13. te.-e előírja, hogy
általában a hadakozásra alkalmatlanok küldjenek
maguk helyett 1 lovaszt és minden 10 jobbágy után 1 lo-
vaszt.

Az osztatlan testvérek körül az egyik, míg pedig
az erre alkalmasabb van harcolásra kötelezve, a
jobbágyok huzand része után-járó lovassal. ^{40.)}

Az 1543. 12. te. emendeli, hogy ha a török valamely
várat vese ostrom alá, vagy pedig erőszakot kezd épí-
teni, továbbá, ha a kapitányok nem tudnak valamely várost
a hatalmasságok kezéből kiragadni, akkor a nemesség
és jobbágyok fejüként tartatnak fegyverre kelni.

36.) 1543. : 14.

39.) 1542. bent. : 44, 1542. poro. : 22.

37.) 1556. : 21.

40.) 1542. poro. : 20.

38.) 1545. : 21

20. Két ízben a jobbágyokat is megterheltek a katonai ki-
állítás kötelezettségével. Az első esetben az 1553. o.-gy.-en, am-
kor minden 20. jobbágy után maguknak kellett 1-1 fegyveres
gyalogkatonát kiállítani⁴¹⁾, a másik eset az 1556. o.-gy.-en tör-
tént, amelyen így határoztak, hogy minden 100 jobbágy 10 pus-
kás lovaszt állítsanak ki. A törököfnek is adóssá jobbágyok
csak félennyit tartottak fíratni.⁴²⁾

A szabad és bányász városok hadkötelezettségét az 1543. 24. tc. tárgyalja; ennek értelmében jobbágyaik után olyan
számban tartozniuk lovasokat kiállítani, mint a neme-
sek, de melynek után pedig, a király belátása szerint "ka-
tanáskodjannak". A városoknak felfelé jövéseik után
kiállított jobbágyai a fentiekben a vár-
megyék csapatai köré osztottak be.

Az 1545. 15. tc. a zálogban levő jövéseik után járó ken-
sedelmi kötelezettséggel foglalkozik. Erről is igen ké-
zen, zálogban levő jövedelmük, valamint a kamarasok és
harminceasok minden 100 ft. jövedelem után 5-5 lovaszt
kell küldeni.

A várak tisztjainak általános hadjárati idején is a
várakban kellett maradni, de maguk helyett mászt és
arankivül 10 jobbágyuk után 1-1 lovaszt tartottak hadba
küldeni.⁴³⁾ A várak egyéb őrsége hadbavonult.

Az 1543. jordanyi o.-gy. 24. tc.-e értelmében az egyes vár-
megyékben az élelmiszernek a várakban való szállítása-
ra a orolgybirákkal 2, vagy 3 nemest tarthattak vissza
hadjárati idején, de ezek is tartottak maguk helyett mászt
küldeni.

Mindenen felsorolt és kötelezőleg kiállított katonák
a vármegyei csapatok kötelékébe tartottak.

41) 1553.:3.

43) 1545.:11.

42) 1556.:19, 20.

to 1538. ban Készin tartott salamonorsági gyűlés a
salamonok hadkötelezettségéről külön rendeletet hozott.
Ezek szerint minden 36 jobbágy, vagy füst után az ország
állandó védelmére 1 jzl felfegyverzett, asakos, páncélos,
fajrsos és hajós lovast kell fenntartani. A magnások
és más urak, akiket illet / páncélos urak / kanderimnokot
kötelesek kiállítani. Ha pedig az ellenség nagyobb erő-
vel ront az országba, az urak és nemesek jobbágyaik ötöd
részével, vagy önkéntesen pedig teljes számban keljenek
föl. ⁽⁴⁴⁾

A Ferdinánd korabeli katonaságban igen fontos
szerepet játszik a lovasság. A valódi hadseregben
volt külön lovasság, ahova csak fekvő jószágainak
és más neműi vagyonának arányában fogadtak fel lo-
vascsapattal rendelkező urakat, vagy nemeseket. ⁽⁴⁵⁾

A lovasság feloszlását tekintve két féle volt:
mikor fegyveresen is könnyű fegyverrel. Ferdinánd
uralkodása alatt fejlődik ki teljesen a magyar hu-
sárság / huszárosok /. ⁽⁴⁶⁾ Később a törvényekben
munkájukról nem beszélünk.

Ugyancsak I. Ferdinánd uralkodása alatt ala-
kult ki a magyar gyalogság is. A orvák hajdúk is
gyalogosok voltak a leginkább várakban szolgál-
tak. ⁽⁴⁷⁾

A hajóhadat csak egy te. említi. ⁽⁴⁸⁾ A sajkásokra
/ nasadistae / vonatkozólag az 1536. : 28. te. előírja, hogy
önkéntesen számában az aru legalkalmasabb
helyen kell őket tartani. Kiváltságai voltak a szám-
adás és részesedésnél a " a királynak és az országnak

44.) 1538. : 2. 3. 4.

47.) 1553. : 16.

45.) 1536. : 26.

48.) 1552. : 4.

46.) 4. o. 1537. : 10.

49)
Magyar katonaság voltak.

Az összes birodalmi és magyarországi hadak / császári és királyi hadsereg / élén a generalis-kapitány / generalis capitaneus / állott, a magyarországi hadak fölött pedig a főkapitány. A király távollétében a hadak a helytartó, vagy a generalis kapitány oldalán gyűltek össze a lovasküldösekéről is ^{50.)} intézkedik. Az 1547. 17. tc. értelmében a generalis, főkapitány és a helytartó vizsgálják meg a végvárakat a döntések a fellett, hogy fenntartásának-e, vagy ledöntésének.

A magyar főkapitány számára az 1547. 19. tc. előírja, hogy mivel a generalis-kapitány rendszert minden országban tartózkodik, és állandóan az országban tartózkodik, még pedig Nyitraán, fejszén, vagy Győrben, hogy így a legalkalmasabb helyen vizsgáljon föl a csapataikra. Ha pedig esetleg a távoztatás távozásuk nevezetesen ki távolléte alatt helyettesít. Az 1547. o. gy. arra kéri a királyt, hogy egy másodlik főkapitányt is nevezzen ki, mivel a török nemcsak a Dunán innen, hanem túl is gyakran támad. A király ezt a kérést teljesítette. Egyébként a tc. ^{51.)} azt óhajtja, hogy a Dunántúli főkapitány fejszén, Pápán, vagy Kaposán ^{52.)} lakjék.

Az 1547. 16. tc. a hadisereg hova fordításának ellenőrzésében is részt juttat a főkapitánynak, amikor kötelességére teszi, hogy kinevezettjeikkel vizsgáljon föl arra, hogy az ország védelmére rendelt segélyt semmi más célra ne használják föl.

A banderium kiállítására kötelezett csak azok verették csapataikat a táborba. A királyi banderi-

49.) 1536. : 56. A maszádok teljes szabadsággal folytathatták kereskedést a külföldre sámmentesen szállíthatták árut.

50.) 1547. : 15.

51.) 1547. : 20.

52.) Különben Ferdinánd uralkodása alatt 4 Főkapitány volt az országnak: a felső-magyarországi, dunántúli, a kegyarországi vidékeket főkapitány és a szlavan bán / L. Takáts S. : Győrök. 1903. 449. l. : /

nyirok és a vármegyei csapatok élén kapitányok állottak. 43

A királyi seldos hadsereg kapitányait a király nevezte ki. A vármegyei csapatok kapitányaira csak akkor volt esély 1545.: 10. te. előzje, hogy ezeknek előre kapitányul az alispánt kell tenni, ha-e tisztségre alkalmas, ha nem más kell megválasztani. Később hadjárataiban 1553.: 6. te. választott kapitány vezette a vármegyei csapatokat, sőt az 1553.: 4. te. új határozat, hogy az esetben az alispánok ott hon való hivatalos tisztségük miatt személyesen hadba menni nem is tartoznak.

Az 1555.: 4. te. szerint a tiszántúli vármegyékhöz, azaz a tiszántúli vármegyékhöz, továbbá Berre, Sipsó, Suroca, Zólyom, Hont, Bors és Nyitra vármegyei összeségének, ezenkívül Trausson és Nyitra vármegyékhöz, továbbá Porosny, Komárom és Győr megyékhöz és végül Sopron, Abony, Keszthely, Tas, Zala és Somogy vármegyékhöz volt egy-egy kapitányuk. Ezeket körületi kapitányoknak nevezték. Az egyes vármegyei kapitányok a körületi kapitányok parancsnoksága alá vezették a csapatokat.

A kiállított katonák vármegyeinként gyülekeztek. Itt az alispán előzetes országot tartott a csapatok fölött. 53.) Ezután a kapitányok előzetes országot a hadakat, ahova azok rendelve voltak.

Az összes vármegyei csapatok összerendezése után általában hadi országot tartottak, amely alkalommal az uraknak is megbeszéltek ki kellett mutatni, fekvő jövedelmük után kötelezőleg kiállított katonák országot. A országot a kapitányok vezették a nem csak a katonák országot eloszták meg, hanem a felosztásukat is megvisezték. 54.) Az 1555. o. gy. a országot tartó kapitányok felügyeletével a hadat bírta meg. 55.)

53.) 1545.: 14.

54.) 1545.: 26.

55.) 1555.: 4.

28. Az összes csapatsokról egy lejtőben került,
amelynek másolatát a szemle-mesterek pecsétjeik által
megküldték az egyes vármegyék alispánjainak és az ország
kapitányainak, hogy azok is tudják, valyon az urak és
nemessék megfellelték-e katonai állítási kötelezettségük.
Az urak és nemessék is kérhették ilyen lejtőben
másolatot, hogy bizonyítványuk legyen arról, hogy át-
vételüket elvégezték. ⁵⁶⁾

Az adó egy része arra szolgált, hogy abból a királyi
szoldos hadsereg kifizetés és katonáit fizessék. Az urak és
szoldosokba szegődött tiszteket és katonákat a saját pén-
zükből fizették. A királyi szoldos kapitányok fizetése az
1543. évi. te. szerint minden egyes vármegye adójából
100-100 forint volt. Ez pedig az egytelkes nemessék, plébá-
nosok és oltárigazgatók adójából tellett ki.

Az 1537. évi. te. rendeli, hogy a fegyvereseket 4 ré-
ves forintjával, a huszárokat pedig három magyar frb.-
jával fizessék hónapankint. Akik pedig többet érdemel-
nek, még 10 denárt kapjanak, hogy így a 4 réves frb. szá-
ma el legyen érve. ⁵⁷⁾ Az 1552. évi. 13. te. is megintérkezik, hogy
a hónapprámi felfogadott lovas katonáknak a havi
fizetése 3 magyar frb. és 10 denár, a gyalogos katonák pedig
2 magyar frb. legyen. Az 1553. évi. a lovas katonák fizetésé-
ből a 10 denárt elveszt, de rendeli, hogy a fizetéseket sem-
mi okból egy hónapra sem szabad elmulasztani, mert
a legtöbb erőszakoskodás és fosztogatás annak okán van,
hogy a katonák gyakran több hónapra át nem kapnak fi-
zetést. ⁵⁸⁾

Az 1552. évi. 10. te. így rendelkezik, hogy a hónapprámi
felfogadott katonák szoldójukat mindig a 10. napján kapják
meg, és ha ennek rendes időben nem fizeti ki a
szólt el akarvának távozni a terminus után 8 napon túl
nem kötelesek várni, és ha a 8 nap elteltével eltávoznak,

56) 1545. évi. 26.

57) 1542. évi. 50.

58) 1553. évi. 16.

45.

est a 8 napi eszdelot is meg kell firtetni. Ki nem firtet
eseteben a kapitányhoz fordulhatunk, aki lehet a gardájuk
jénából firtessze ki a eszdelot alól mentse föl. 59)

Itok pedig ahiket évi firtésre fogadnak föl, úgy
egyszerkedjenek, ahogyan tudnak, de a lovaskatonák,
ha hadjáratra fogadják föl, úgy szerződjen, hogy firt-
tésből 1 hónapra legalább 2 firt. essek. 60) Magyar sziti
est a végzet az 1553. : 16. te. is.

Ha az egyes urakhoz eszdelott eszdelokatonák
a eszdelokatonából el akar távozni kapitányától távozás
esetében kérem a ennek vétele után máshoz állhat
eszdelokatonába. Ha pedig nem tudna találni olyan urat,
aki őt eszdelokatonába fogadná, forduljon a főkapitányhoz,
aki őt, vagy feleséi, vagy elbocsátja a hadseregbe. 61)
A várakban, vagy a hadseregben a király eszdel-
okatonákra felfogadott katonák, bármint is egyszerkedtek meg
firtés dolgaiban a kapitánnyal, sem a várakból, sem
a hadseregbe nem távozhattak. 62)

Az urak eszdelokatonába eszdelott tisztok, várvezetők
és katonákra nézve az 1552. s. : 1. sz. a követhet eszdelokatonát
állapította meg. Ezek ha egy évre eszdelottak a ha egy évre
sül tovább eszdelokatonái nem akarnak, tartanak egy hónap-
pal előbb felmondani a az elbocsátást meggyerem,
pedig melletnek, ahova akarnak; de ezt megelőzőleg a
tisztok és várvezetők oránadalással tartoznak uraknak.
De a vár katonái és tisztai nem távozhattak el, ha a vár-
rat, ahol eszdelokatonák, eszdelokatonák, vagy eszdelokatonái
akarnak, továbbá ha urak éppen hadjáratokban van, vagy
környékkelással van elfoglalva. De eszdelokatonák az év el-
telteével is ott kell maradniuk mindaddig, amíg a vár
eszdelokatonák, vagy a hadjáratok, vagy urak kioldatá-
sának vége nem lesz. De a eszdelokatonák kapják az az eszdel-
okatonák is, amelyet a követhet eszdelokatonái év eltelteével eszdelokatonák. 63)

59.) 1552. : 10.

62.) U. o.

60.) 1552. : 13, 1553. : 16.

63.) 1552. : 11.

61.) 1552. : 11.

46. A 16. és 17. században a török ellen való harcokban
 különösen fontos szerepe van a váraknak és véghelyek-
 nek. Ezekben a várakban, — ha nem is valamilyenben-
 állandóan harc volt tekintet nélkül a fegyveres üzenetre,
 vagy háborús állapotokra. A fővárosokban még vannak
 mintacske a dunántúliak közt Dombó, Kaposvár, Győr,
 Somogyvár, Kák, Pécs, Tihany, Csesznek, Pámanhalma, a
 dunántúliak körül fegyver, Pécs, Pécs, Pécs, Pécs, Pécs,
 Pécs, Pécs. A várak fenntartása, megerősítése és be-
 ügyes való ellátása a király gondja és dolga volt. De
 egyes főuraknak is voltak várai. Mivel az ország nyu-
 galmára és békéjére jó kimenetelre függött a várak,
 ezért az országgyűlés is számos dologra szentelt
 a várak és véghelyek ügyének. Majdnem min-
 den országgyűlés figyelemmel a királyt a várak ép-
 ítésben tartására, kijavítására, vagy arra, hogy a vá-
 rakat ősszerű való ellátásáról még fegyver-
 üzenet idején is gondoskodják, mert a török nem
 tartotta be a fegyveres üzenet megállapodásait. ⁽⁶⁴⁾ A ki-
 rály az 1547. o. gy. végrendeletre adott válaszában azt írja,
 hogy azoknak a váraknak az ősszerű és megvédet-
 tetéséről, amelyeknek jövedelmük mineműk, a
 király gondoskodik, azokat aramban, amelyeknek
 jövedelmük vannak, uraiknak kell eltartani. ⁽⁶⁵⁾
 De gyakran a várak gyengék voltak arra, hogy vá-
 raikat saját erejükből elhartsák és megvédjék. Az
 1563. o. gy. ezért rendelkezett, hogy az urak és nemese-
 sek a minden 100 jobbágy után kötelezőleg kiállított Co-
 vas katonákat a legkorábbi és véghelyekre küldjék
 ősszerű, azok pedig, akiknek saját váraik vannak a
 török oronságiában, katonáikat ezekbe küld-
 jék. ⁽⁶⁶⁾ Ha egy vár több barbaér katonák, azt
 jövedelmük arányában tartásuk fenn, az arányt
 a főkapitány és az elispán állapítja meg. ⁽⁶⁷⁾

63) L. az előbbi oldalon.

64) 1546. : 45.

65) 1547. : kir. 17. §.

66) 1563. : 18.

67) 1563. : 19.

A várak gyakran szolgáltak arra célra, hogy
részről fortogassák és sanyargassák a jobbágyokat,
vagy a nemességet a hatalmaskodó főurak. Erőlt
intézkedések több országgyűlés a várak megvizsgálá-
sáról. Az 1546. é. 28. t. értelmében az egyes vármes-
terekben az e célra összehívott nemesség végezték a
várak megvizsgálását a megállapítottak, hogy melyek
szolgálnak a török ellen való védelmiül és melyek
az állenséges támadás elősegítésére vagy a vislek
ingyentalanítására a erről a vizsgálatról jelentést
tartottak tenni a királynak.

Az 1547. é. 17. t. értelmében a generális főkapitány és
a helytartó vizsgálják meg a várakat és döntönnék
a fölött, hogy fenntaradjanak-e, vagy ledöntendők
vannak.

Az 1538. októberi országgyűlésen a Salgószent-
györgyi vár kérése a királyt, hogy nevezzen ki várfe-
lügyelőt, aki az ország kapitányával a várakat ab-
nagyszabványon felülvizsgálja és állapotukról jelen-
tést tegyen a királynak.⁶⁸⁾

A király igen sok pénzt költött a várakra. Az
e célra megmarasztott adó azonban nem volt elég-
sége arra, hogy a király a várakat jó karban tart-
sa és övéigzet lássa el, ezért kénytelen volt más
jövedelmekből, sőt örökségi jóvaiból is előlve-
ni a várakra és várhelyekre.⁶⁹⁾ Az 1547. o. gy. en arra
kéri a rendeket, hogy a várhelyek fenntartásában le-
gynek segítségére, mert ő maga már kimerült
a költségek fedezésében.⁷⁰⁾ Az 1554. o. gy. el is ren-
deli, hogy a jobbágyok a megjelölt váraknál munká-
kat teljesítsenek. Az 1556. 1557. 1559. és 1563. o.
országgyűlések rendszeresen foglalkoznak a várak
megújításával. 1. L. a jobbágyokat. 4. Az 1563. o. gy. en

68.) 1538. : 7.

69.) 1545. : kir. 7. 10., 12. §.

70.) 1547. : kir. 7. 17. §.

28. az urak és nemesek felajánlották, hogy a várakhoz
közel fekvő erdeikből az építéshoz vagy megerősítés-
hez szükséges fát szabadon vágassák.^{71.}

A vár élén a kapitány állott. A vár egyéb tisztja a
várnagy / castellanus /, vagy udvarnagy, felügyelő
/ provisor /, udvarmester / magister curiae /. A várak
katonái lovasokból és gyalogosokból állottak. Ilyen
gyalogosok a hajdúk, akikre vonatkozólag az 1563.
23. te. rendeli, hogy azok a helyeken tartha-
tók, mert háború csak garázdálóságot vittek ki-
vívásukra; a véppárok őket nem nélkülözhetik, t. i. a te. szerint
"a törökök aláosztott jobbágyoknak engedelmesség-
ben és Őfelsége joghatóságán alatt való megtartására
és visszatartására az ilyen gyalogosokat szokták
kiküldeni, mintán a lovasok arákon a helyeken,
amelyeken a gyalogosok járhatnak, átkelni min-
denkor nem tudnak és járhatnak kirohantára
persén a várak őrsítésére a gyalogosokat
arokból hátrahagyni".

A hadsereg élelmezéséről több törvények
intézkedik. Az 1538. körösi országi gyűlés az üggyben
úgy határozott, hogy minden úr és nemes tartozzék
minden fűst után egy feloszerelt és élelmiszerekkel
megterhelt kocsi tartani és perket azokra a lyak-
idő helyekre szállítani, ahova az élelmezésmester
/ magister victualium / rendeli, akiknek az élelmi-
szerek szállításának az intézésében meg kellett tar-
tani a rendet és az arányt, nehogy egyiket a má-
siknál nagyobb fáradtsággal terhelje.^{72.)} U. e. te.
megért is határozta, hogy filarancia és res mágná-
sai, nemesei és egyházi személyei a gabona nemű-
iknek hussadrénét tartozzanak a egyvidékek má-
mára saját költségükön elosztogatni.

71) 1563: 22.

72) 1538: 15.

A hadsereg számára szállított élelmiszerek
árát megoszták, nehogy az eladók a katonaságot
megszoríthassák. Ferdinánd uralkodása alatt elő-
ször az 1538. október országgyűlésen tárgyalták az
élelmiszerek ár megállapítását. Alább közlöm azt
az árszabályzatot, amelyet a sárvári rendek
állapítottak meg a amely jellemző a Ferdinánd kora-
beli árakra. ^{73.)}

Hajdina			25 - 32	denár
Cirok			20	~
Egy yint bor Quadr. vasárnapon inni			2	~
Egy csücske használható ökö			12	forint
Fűs telen			6	~
Került hirt barany			2	~
Került nem hirt barany			1	~
Egy gyenge liszt 1: porca nyai			1	~
televes arány		50 denár	-	denár
Egy mafac	Bum	4 ~	5	~
Egy lud	ar	3. ~	4.	~
Egy kappan	országban	3. ~	4.	~
Egy tyúk		2. ~	3.	~
Egy csirke			1.	~
Egy fant marhahús			1.	krajcar
Egy ~ liszt			2.	denár
Egy kecske bék			6.	~
Egy mostény kecske			25.	~

Az 1553. o. gy. 17. tc.-e értelmében röszleges hadjá-
rat idején az élelmiszerek árait a hadak kapitányai
adók a megyék alispánjaival és országbíráival 1:1.
a közigazgatást. Ha pedig idegen nemzeti had-
sereg vonulna át az országon, ennek élelmiszerre
az árszabást ugyanazok azon országos kapitányai
végezzék. Az 1557. o. gy. általános hadjárak esetére in-
terkedik. Emellett az élelmiszerek árait a király, vagy

80. fia jelenlétében a nádor, vagy akár melyik magyar kapitány állapítja meg a hadi marschal és főlovasszermester társaságában, de van hozzájárulásuk az alispánoknak is, akiknek meggyőzéséből az élcluniszereket szállították. ^{74.)} Az armuszállapítást Erdélyben a vajda, feleasóniában pedig a bán végezte. ^{75.)} Az élcluniszereknek a táborba hozataláról az élcluniszermester gondoskodott. ^{76.)}

A váraknak kétféle élcluniszere volt szükség. Az egyik elcsig az, amelyre minden várnak szüksége volt ostrom esetére, a másik pedig az, amellyel az őrség és várőrmérszt napról-napra táplálkozott. Az 1563. 10. te. úgy határoz, hogy az élclun a király gondoskodjék, a másikkra az ország lakóinak legyen gondja úgy, hogy jobbágyok által a négyvárakhoz elégséges élcluniszert szállítsanak. De sokszor megtörtént, hogy amikor a jobbágyok az élcluniszereket a bépföldjéikre vitték, a katonák ezeket pénz hiányában elvették. A pénzhiányuknak pedig az volt az oka, hogy szemet nem kaptak. ^{77.)}

Az 1563. 14. te. értelmében az ágyúk és egyéb hadiszerek szállításának a gondja „a régi szokás alapján a királyi városokat illeti”. A rendek 1563. o. gy. en a királyra bírák annak a meghatározását, hogy a városok hány loaktörököt tartoznak adni és küldeni. De mivel a városok erre a teherre magukban elégtelenek, a király megígérte, hogy az igazságosság és méltatlanság szerint fog eljárni. U. e. országgyűlésen a rendek megígérték, hogy a hadiszerek szállításánál jobbágyaik munkáját is igénybe veszik, de azt is hangsúlyozták, hogy az ő segítésük hiábavaló és haszontalan lesz, mivel a legtöbbnek mincsem vasas szekere a lovai is gyengék amiből szállítás közben bajok származhatnak. ^{78.)}

74.) 1557. : 7.

74.) 1563. : 10.

75.) 1553. : 17.

78. 1563. = 14.

76.) 1557. : 7.

A hadibiünteté törvények szigorúak voltak. Az 1528. 1. t. értelmében a ki általános hadjárat idején nem jelent meg a táborban, hogy elegyet tegyen hadi kötelezettségének, annak összes fegyverjességait el kell vonni. Az 1545. 5. t. szerint az ilyen hűtlenség bűnébe esett. Az 1557. 2. t. úgy határozott, hogy aki részleges hadjáratból hiányzik halál kiüntetéssel lakoljon. Aki nem tett elegyet kabala állítási kötelezettségének, annak javait a király vegye el és ajándékozza másnak.⁷⁹⁾ Az 1555. o. sz. az ilyenre vonatkozólag elrendeli, hogy az atyjainak foglalták le javait és mindenképp hadalmukban tartassák, amíg a köteles csapatok kérésére ki nem állítják. Ellenkező esetben a kapitányok végső eset⁸⁰⁾ ben a nádor fegyztse meg az engedetlenkedőket.

Ha valaki összele idején idegen lovast állít ki, szővel szal, akkor mind az, aki az idegen lovaszt kiállítja, mind az, aki ezt a cselekedetét fejezővel lakoljon.⁸¹⁾ Ha a kapitány hadiszele alkalmával olyankor találkozik, akik rosszul vannak felfegyverkezve, azokat a hadseregéből zárja ki.⁸²⁾ Ha valaki a szoldos katonák szemléjén azokat szoldosai helyett másokat állítana ki, a kapitányok evidence szerint kiüntessék meg.⁸³⁾

Ha nemcsak önként meg a hadból, hanem járó kím is hűtlenség bűnébe esnek.⁸⁴⁾ Ha valamely szoldos teszi ezt szoldosának felismerése után, halállal büntetődik.⁸⁵⁾ Ha valakinek szolgálja önként meg a hadseregéből is megtalálják, a kapitány adja vissza urának, de ha ilyen szolgáló esik háború után kerülne elő fejezté meg.⁸⁶⁾ A hadseregben megbetegedett, vagy meghalt szolgálót meg kellett mutatni a kapitányoknak, nehogy csalás történjen.⁸⁷⁾

79.) 1545. : 7.

80.) 1555. : 4.

81.) 1545. : 8.

82.) 1542. bent. : 32.

83.) 1555. : 4.

84.) 1552. : 9.

85.) 1552. : 12.

86.) 1545. : 9.

87.) 1545. : 10.

82. A várak feladót hallálal kell büntetni.^{88.)} Akik rablókat tartanak váraikban, hogy a rablott zsákmányból részesüljenek, váraik elfoglalandók a győztes halálalal lakoljanak.^{89.)} Ha valakit azon kapnak rajta, hogy valamely néphelyen rablás és hasznosítás céljából hajlékat tart, a király távollétében a nádor minden hasznos eljárás nélkül ítélje el.^{90.)} Aki az életmódját erőszakosan elvesszi, fejével lakoljon.^{91.)}

A nádor és fogyzsalam igen laza volt a hadseregben. Különösen áll ez a zsoldos katonákra. Majdnem minden rosszgyűlés fanaszkodott a zsoldosok garázdálkodásai, a nemessék földjén való élései, tolvajlásai és más rosszokosságnak miatt. Mindennek a fő oka az volt, hogy nem kapták rendszeren a zsoldjukat. A törvényekhez a kapitányoknak szigorúan betartandó kötelezettségük, hogy a fosztogató katonákat megbüntessék, ellenkező esetben a kapitányok azok hűtlenség bűnébe.^{92.)} A zsoldosoknak nem szabad nemessék és egyházi személyek házaiban megszállni. Aki az ország a régi szabadságot megsérti, azt főben járó büntetéssel és összes ingó és ingatlan javainak elosztásával kell büntetni.^{93.)}

Azon károknak a megtérítést, amelyeket a hadsereg katonái a lakóknak okoztak, a kapitány új eszközöltte, hogy a községbirot is az eszközöket maga elé idézte és megkérdőzte őket, szenvedett-e kárt valaki a község lakosai körül. Ha igen, annak, aki a kárt okozta, azt meg kellett téríteni.^{94.)} Ha a kapitány a katonák dula föléi személt hünyre, vagy talán vele egyet értem, a főkapitány fogassa el és mindaddig tartsa fogásában, míg az okozott kár kétszeresét meg nem fizeti. Ha pedig a katonák elmozdulás, vagy visszavonulás idején a réssikre kijelölt állomásból köcsnek el a dulásokat és fosztogatókat a kapitányok a

88.) 1554.: 14.

89.) 1548.: 49.

90.) 1557.: 23.

91.) 1545.: 28.

92.) 1536.: 3. H.

93.) 1536.: 2.

94.) 1552.: 14.

kárt jóvá nem téríték, ezért a hatalmaskodás bűnébe
esettek s ha a törvényes eljárás után károsoknak
találtattak, fejüket vészték s a javaikból feur-
maradó főösszegeből a kárt meg kell téríteni. ⁹⁵⁾

A kár, mint a aratás és más nemzeti katonák okor-
tak a jobbágyoknak és másoknak akkora volt, hogy
az 1554. é. gy. ⁹⁶⁾ megyei bírák kiküldését határozta el
a károk felbecsülésére, akiknek kötelezővé tette,
hogy a katonáktól okorott károkat összeírják s egy-
szermind gondoskodjanak azok megtérítéséről.
Az 1559. é. gy. bírák kiküldését határozta el a károk
elkövetésének a kinyomozására s egyúttal felhatal-
mazta őket, hogy nemcsak emberek jelenlétében ítél-
tetet hozzanak s azt végre is hajthassák. Ha pedig
ítéletet nem mondhatnak a bűnös rangja és rend-
je miatt, a vizsgálat eredményét terjesszék fel a
királynak. ⁹⁷⁾ Az 1563. : 36. tc. szerint a kapitányok is kato-
nák felelőssége már olyan fokra hágott, hogy nemcsak
a jobbágyok, hanem a nemesek kivételmentességét is
szinte törvénynek tekintették. Ezen az országgyűlésen az
országosok főkapitányainak jogára és kötelezettségére
tettek, hogy a fosztogató katonákat megfékessék és
megbüntessék. Ha pedig az illető főkapitány távol
lelne a vármegyék főúrjainak és alispánjainak
legyen meg az a hatalma akik az egész megye fezzve-
res országot használják fel a fosztogató katonák ellen.

A hajdúk rablásai és fosztogatásai megöröm-
tetésére az egyik tc. azt a határozatot hozta, hogy csak
a kapitány engedélyével mehetnek ki a várból s
az erőben is szigorúan örökölniük kellett, nehogy a
megyék népe jogtalanságokat kövessenek el. ⁹⁸⁾

A katonáknak atáborban elkövetett hatalmasko-
dárait a generális, vagy a főkapitány bírálja el.

95.) 1552. : 14.

97.) 1559. : 5

96.) 1554. : 4.

98.) 1557. : 23.

811 A károallottanak vagy kántalmazottanak jogában állott az ügyet a király vagy az ország rendes bírái alá vinni.^{99.)}

Az országban szolgáló idegen katonák a király után követségül a hadvezér /: generális:/ kirói hatalma alatt állottak.^{100.)}

A királyt illetőleg kevés adatot találunk I. Ferdinánd törvényeiben.

Az ország tartományokkal perszonális unióban voltunk; Ausztria, Csehország, Morvaország, Fülöpia, Lausitz-
rendei a magyar országgyűlések idején több ízben értekeztek a magyar rendekkel háborús ügyekben.^{101.)} Német-
országgal Ferdinándnak a császárral való testvéri vi-
szonya miatt is állandó összeköttetésben voltunk. I.
Király császártól sokat várt az ország a török ellen
való küzdelemében. A rendek gyakran kérik a királyt,
hogy hasson oda, hogy fivére a birodalmi hadakkal
megsegítse az országot. A birodalmi rendek követői
több alkalommal megjelentek a magyar ország-
gyűléseken a viszont magyar követek is többször
megfordultak hadisegítőj ügyében.^{102.)} Ez a viszony
még inkább megerősödött, amikor, amikor Ferdinánd
elnyerte a német császári trónt. Ettől kezdve a magyar
követek gyakrabban megfordultak Németország-
ban. Ferdinánd az országgyűlések végzéseit rend-
szerint külföldön: Németországban, Csehországban,
Fülöpiaiban stb. erősítette meg, ahova követek vit-
ték el az országgyűlések törvénykönyvét királyi
szentesítés végett.

A pápával való viszonyunk a régi volt. Az 1548.
országgyűlésen a rendek arra kérik a királyt, hogy
eszközölje ki követi útján a pápával, hogy en-

99.) 1548. : 20.

100.) 1548. : 20.

101.) M. ö. 1543. : kir. H. M. 3.

102.) M. ö. 1548. : 9.

gedje el azt a féurösszeget, amit a püspökök meg-⁸⁵
prostitése alkalmával a ort.-öréknek kellett fizet-
ni. Egy más alkalommal egyházi szímet össze-
hívása, illetőleg folytatása iránt kéri a király-
nak a pápánál való körbenjárását. l. l. a vallást. 1)
Az 1550. o. sz. pedig örökségünk tartja, hogy az ország
rendinek és karainak a nevében valamilyen kövök
menjen a római pápához, aki híven előadván az
ország állapotát és azt, hogy mekkora veszélyek-
kel kiand a kereszténység védőkárája, Magyar-
ország, a pápától a segítségük megadására
és megőrzésére valami segélyt kérjen.^{103.)}

Lengyelországgal való viszonyunkat illető-
leg kereskedelmi összeköttetésről szerünk tudó-
mást I. Ferdinánd császárságában. Egy időben
a lengyel király a lengyelünk megtiltotta, hogy bár-
minő árut behozzanak Magyarországra. l. l. a ke-
reskedelmet. 1)

A török portával béke, vagy fegyverszünet ide-
jén szintén meg volt a diplomáciai összeköttetésünk.
A török szultán udvarában magyar ügyvivő /:agens/ 1)
volt, aki a fegyverszünet, vagy béke betartására ott
felügyelt és általában Magyarország a király érde-
keit képviselte.^{104.)}

103.) 1550.:15. Az annatát elugrta a pápa, de a segély
tárgyában válasza kedvezőtlen volt.
l. l. Fraknoi v. m. III. 73. l. 1)

104.) 1547.: kir. 7. 6. 8.

9. Pénz, adóügy.

Az Országok korában az államháztartás bejuttatás a királyi földbirtokokon nyugodott. Ezeknek a jövedelmén azonban nem volt elég az összes kiadásokra, szükség volt más jövedelmi forrásokra is. Ezek az ún. állami jövedelmek: a vámok, a pénzverés, és is prebendátumok. De voltak a királynak földesúri jövedelmei is, amelyeket országtól kapott, akik a királyban tisztelték legfőbb várnájaként vagy földes úrihat.

Állami adókon egy jövedelmeket pítünk, amelyeket ország birtokosok, illetőleg, földjeik hasznélvezői fizetnek a közterhek viselésére. Ezen értelemben állami adók az Országokban az egykor prebendált collecta, élelem és deiaer gyűjtés. Az 1298. évi országgyűlés már megközelíti állami penzes adót, mikor kimondja, hogy mely birtokos nem presztis be földje vásártérre a pénzváltókat, az fizessen minden háztól fél fertót.²⁾

Az Országokban a király magánkiadásai és a kormányzás költségerei összeolvadtak; egyikről sem volt köteles számlát adni senkinek.

Az adót a király várszervezete halgatóta be.

A várszervezet bukása után amikor annak helyét a földbirtokos nemesség foglalta el, az adóbehajtási hatalma nem volt meg már többé a királynak. Állami adót csak azon esetben lehetett behajtani, ha azt a rendek megengedték. Ettől kezdve tehát a király jövedelmén kétféleképpen oszlott: penzes és rendkívüli jövedelmére. Penzes jövedelmét képezték a királyi földbirtokok, harmincad, bányászati, pénzverés, és is más illetékek. Rendes jövedelmek nem neveztek mert ezekre a király minden különbség között számíthatott. A rendkívüli jövedelmek képezték a rendektől megajánlott adópénz, amelyet ők maguk halgatótak be. Rendkívüli nem neveztek, mert csak esetleges jellegű volt, plotermentése a rendekről függött.

Ezen rendkívüli adó valóban kétféle volt: a kamara haza f. lucrum camerae: és a városadók f. alia contributio:.

A kamara nemesség a királyok azon kiváltságából származott, amelynek jogán évenként új pénzt veríthetett s régi pénzt vissza válthaták. Az új pénz rendszerint kevesebb arany és ezüst tartalommal bírt, mint a régi s az így származott különbséget a királyok maguknak tartották meg s ezt volt a lucrum camerae. Később viszont a rendek közpénzen megváltották a király ezen jogát s így pozosték meg a

A királyi Igazság: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt 9. l. V. ö. királyi leírás: Országok 281, 282. l. 2) királyi i. m. 282. l.

Az új pénz megadásu kereset arany is került súlyal bírt, mint a régi
s így szabványozott különbséget a hivatalos maguknak tartották meg s
ez volt a maximum a maradás. Később azután a pendek készpénzen meg
váltották a hivatalos pénz jogát s így pörögtek meg a királlyal, hogy
mindig jó pénzt fog forgalomban lenni s lemond a beváltással járó
kamatozásiak. Későbből kezdve külön adót szabványoz meg kama nyereség ci-
men, amely után állandó rendszer jelleget öltött.

Robert király rendelkezett pl. először, hogy a kamara nyereség jövedelmére
minden olyan portát, amelyen egy órával meghalott öregek befőre 18 denárt
fizessen.³⁾

A nováradóval először az 1171. országgyűlésen találkoztunk, amely-
nek törvénykönyvében azt olvassuk, hogy a pendek a török háborúk költ-
ségére minden képen után egy-egy arany forintot kaptak ki.⁴⁾

Mátyás király függetlenítette magát pendek befolyásától s az
első önkör is behajtotta, ha nem volt megmaradva.

A papok alatt a pendek visszaszerették régi jogait a pénz-
ügyi igazgatás terén is. Ezt 1518-ban a budai országgyűlésen külön
választották az állam és idvartartás költségvetését. A királyi jö-
vedelmek egy részét megengedték a királynak, ezt a király kincstá-
rának kezelte; a királyi jövedelmek nagyobb részét pedig maguk-
nak tartották meg s kezelést két, kebelükkel választott kincs-
tartóknak bízta. A mohácsi vesz a pendek ez új intézkedését is meg-
szüntette.

I. Ferdinánd pénzügyi politikája a régi keretek közt
mozgott s reformjai csak a penzáló szervezet tökéletesítését céloz-
ták.⁵⁾

A királyi jövedelmek Ferdinánd korában is megtartották két-
től csoportosításukat. Az egyik csoport az amelyet a király penz jöve-
delmének nevezünk, a másikat a penzkivüli jövedelem alkotja, amely-
nek két fő része a kamara haszon és nováradó.

Az első megszavazása Ferdinánd idejében is az országgyűlés hatá-
s-körébe tartozott, azon legelső törvények alapján, hogy adót a király
csak az országgyűlési tudatával és beleegyezésével szedhet.⁶⁾ Ferdinánd
a törvényeit sokszor tilalkozta magát termi, de szándéka mind-
annyiszor megkínította a pendek prói ellenállásán s így a tekintetben

3) 1342:19., 4) 1171:1., 5) arány v. m. 7-27 l. 6) 1171:11.

nem volt módjában alkotmányértést előterjeszteni. A mely körben Ferdinánd nem tartott országgyűlést, adózás nem volt; csak néha a király kérésére nyolcosok alapján szavazták meg a rendek, az adót egy évvel több időtartamra. Mind össze csak országgyűlésen szavazták meg a rendek az adót egy évvel több időtartamra. Mind össze csak két országgyűlésen szavazták meg papírral többéve adót. Így az 1552. o. gy-en a következő két év mindenikére 1 1/2 forintot szavazták meg ⁷⁾ amellyel az 1553. o. gy-en a király kérésére 2. fut-ra emelték. ⁸⁾ Az 1559. o. gy-en is szó volt az adónak egy évvel több időtartamra való megszorításáról, de a rendek nem léteztek a király kérését kifejezték, hogy régi szokás és gyakorlat az, hogy a megajánlott hadi segélynek ideje alatt csak egy évre terjedjen, meg különben is nem lehet előre tudni, hogy az adózó jobbágyok mine képeket s hogy mekkora adóra lesz szüksége annak idején. De meg azért sem szavazták meg, mert féltek, hogy a király a megszorított adózás ideje alatt nem fog országgyűlést tartani. ⁹⁾ Az 1563. o. gy-en a király 3. fut. kúbridimán kére való megszorítását kérte a rendektől. Ezek sokallták a kévet, mert az a kívánság nem csak terhelő, hanem elcsúsztatja az adókat is ellenkező. De, melyek is felsőge kegyelmű kívánságával szemben körörműseknek tűnjenek föl, 2-2 fut-ot megszorízták az 1564 és 65 évekre. ¹⁰⁾

Ferdinánd pénzügyi rendelkezésben a porvadás lép pótlóba s a rendek nem kivételképen szavazták meg azt az országgyűlésen, hanem azok az évek juttak el melyekben adót nem szavazták meg, így a porvadás majd nem pendes adónál változik át. Ferdinánd uralkodása idején a pégebbi 1 fut-ra adó nem változtatva pótlakéntre 2 fut-ra emelkedik. Ezenkor szavazták meg a rendek 1. fut-ot 1. 1539, 1542. best. 1545. o. gy-en: két ízben 50. denárt 1. 1558, 1558. o. gy-en: háromszor 3. fut-ot. 1. 1537, 1552, 1563. o. gy-en: a többi esetben 11. ezer 2 fut-ot 1. 1527, 1536, 1542, 1545, 1543, 1546, 1547, 1548, 1550, 1553, 1554, 1555, 1556, 1557, 1559. o. gy-en: 1

A kamara nyeresége pedig szemben mindinkább korai pénzbeli jelentőségét. Már a korábbi időben is csak akkor szavazták becsúzni, amikor más adót külön nem szavazták meg. De pedig megszorították, a kamaranyereséget becsúszították a megszorított porvadásból, vagy másképen királyi kezélybe 1. kúbridimán. Néha azonban külön is szavazták. Ferdinánd uralkodása alatt kamaranyereségnél először az 1545. o. gy-en van szó, ahol minden felek után 20. denár kamaranyereséget szavazták meg az 1. fut. porvadás hívéül. ¹¹⁾ Az 1547. o. gy-en a 20. denár kamaranyereséget becsúszították a 2. fut. porvadásból. Az 1548. o. gy-en megint megszorították a rendek 20. denárt kamaranyereségcímén, amely összeget a 2. fut. porvadás hívéül szavazták meg.

7) 1552: 4., 8) 1553: 6., 9) 1559: 11., 10) 1563: 2., 11) 1545: 40., 12) 1547: 8., 13) 1548: 23.

14) 1550: 22.

Az 1563. o. q. - en a penderék plimurik, hogy a kamara nyereség a király „különös és penderék” jövedelmé, de a bevételeket illetőleg plentitok moritok föl a király is a penderék között. Ferdinand ezen az országgyűlésen arra kerte a penderéket, hogy kamara nyereséget akkor is bevédessék, ha országgyűlés nem tartása esetén adót nem is szavaztak meg. A penderék erre kijelentették, hogy mintekemlék szerint már sok évtől úgy volt szokásban, hogy a királyi kúbiidim a kamara nyereségét mindig magában foglalta és ezt a segélytől plkülönítve sokszor szedték, ennek plkért ezen régi szokáson most sem lehet változtatni.¹⁵⁾ Ferdinand a penderékek ezt a felfogását acaptaltak nagyon, de a törvényekben mégis pívénre juttatta plkaratát, amelynek pítelmében, ha valamely város, vagy több városban semmiféle adókövetést nem tennének közép, akkor ezt a kamara nyereséget minden város bevédiék.¹⁶⁾

Az pllandó adózó a jobbággy volt. A dicat és a hűvüm cameraat majd nem pörökben pkek fixitok. A portalis penderék volt ez, amely alapján szolgált a magyar pllandó adókövetésnek. A királyi felat portánkiut¹⁷⁾ vagy mint egy másik törvények¹⁸⁾ mondja a jobbággyok minden egyes háza után törtélt. Egy harmadik tc. minden kétséget kizárólag jelenti ki, hogy az összeírás alkalmán az egyes porták, vagy adózó telkek szorint törtéjék, meg akkor is, ha azokban két, három, vagy több házi tartózkodnak.¹⁹⁾ A másik dolog, hogy a gazdagabb jobbággyok többet fizessenek, mint a szegények.²⁰⁾

A nemességi házaiban lakó jobbággyok sem voltak kivéve az adózás alól. Az 1557. 6. tc. plendeli „hogy a nemességi házaiban lakó parasztokat más jobbággyok módjára kell megadóztatni.”

A városokban a városok kívül plő jöszágai nem voltak abban a kivált-ságos helyzetben, amelyben maguk a városok plolgyai. Ezekben a körökhöz a jobbággy ip úgy adózott, mint az más pl nemességi jobbággyok. Ez kitűnik az 1537. 21. tc. - ből is amely plendeli, hogy a szabad városok lakói jöszágai azon telkei alól amelyet a vármegyékben a községükben plháritása végett kivetnek, kivonni magukat ne merjék. Az 1542. pozsonyi országgyűlés pedig megtiltja, hogy ezeket a jöszágokat plkülönítsék, vagy külön szakszák azoknak a vármegyéknek a testétől amelyekben lakoznak; amelyeket pedig plzakitottak, a megyei plpárnak vissza kell adóztatni.²¹⁾

A török hódoltság alatt plő jobbággyok a töröknek is, meg a magyar királynak is adóztak. Ezt a szokást törvény plntitette meg az 1546. - ban kötött hegyvesztémet azon penderékek, amelyek pítelmében azok a mezővárosok, falvak és körökhöz, amelyek a töröknek plddig adót fizettek, a magyaroknak is fizessenek és egyik fél se kítssa pl a másikat jöszágának pívénpítésétől.²²⁾ Ezek a jobbággyok a megajánlott adó felét fizették, mivel a két pllandóan fizetett adóba nagyon nyomarként hatott pljuk.²³⁾

/

15) Abban a penderékben igazán van, hogy a kamara nyereséget a subsidiummal együtt vedték, de abban tévednek, hogy a hűvüm camerae beufogkaltatott az adóban. Az 1545 és 1548. o. q. - ekkor vonatkozó végzése plfolják meg ezt az állítást. 16) 1563. 4., 17) 1535. 20., 18) 1537. 1., 19) 1557. 3. 1. 2. §. 20) 1546. 13., 21) 1542. kez. 35., 22) 1547. kir. V. 3. §., 23) 1548. 24., 1557. 3.

az 1563. országgyűlés azt a végzet hitelesíti az udvarnak is királyi Magyarországnak egy-
reke adózási jogbágyokhoz is. ²⁴⁾

Ferdinand korában egyelőre nem maradt adózatlan egy társadalmi
réteg sem. ²⁵⁾ A régi kiváltságos osztályok is kivonattak néha az adózatlan, így először
a kiváltságos osztályok legalsóbb rétegei: az egy telkes nemesség; ezután a
molnárok, kézművesek, szabadok, városok.

Ugyanakkor az egy telkes nemesség is fizetett a porácát. Az 1543. o.
gy. rendel, hogy az egytelkes nemesség egy egész udvarhely után adjanak egy
forintot. ²⁶⁾ Az 1546. o. gy. minden teljes udvarhely után 50. denárt vetett ki az egy-
telkes nemességre, mind a királyokra, mind az egyháziakra, így azonban, hogy az
egyetlen vagyonának igazságos tekintet bevétele mellett az ilyen egytelkes nemesség
közül lévő szegényeket a gazdagabbak segítették. ²⁷⁾ Ugyanezt rendel el az 1548. 25.
tc. is.

Az újak és nemesség közötti nemesség: a porácával való megadóztatását
először az 1548. országgyűlés rendelte el, amely rendelet értelmében az újak és
nemesség saját vagyonukból jogbágyok utánhoz képest: vagyis minden jogbágy után: a
60. denárt adjanak a jogbágyok 2. pt.-át adójához. 60. denártól 30 az ország védelmére és
a végvárak fenntartására, 10. denárt a királyhoz küldött követtség költségeinek
a fedezésére és 20 denárt kormánygatásul szolgált. ²⁸⁾ 1556-ban minden jogbágy
után 50. denárt ajánlathat meg a rendek „saját zsebükkel” (ex proprii bursa) a
városok megadóztatására. ²⁹⁾ Valójában még csak kétszer adóztak az újak és neme-
sek: 1546-ban és 1553-ban. Az ezen előbbi fizetett adójukról külön néven fo-
gok megemlíkezni.

Az egyháziak már az 1537. o. gy. megadóztatja a 3 ft-os subsidiummal.
A plébánosokra is kapcsolniak is oltárnak igazgatására vonatkozóan ezen országgyű-
lés 17. tc.-e, amely rendel, hogy a főesperesek preket a tanácsagül odavont adó-
kivétel jövedelméből nyolc öre és ezután mindegyik a maga teltségéhez
képest adózzon.

A városok II. László halála után az adózatlanok fel voltak mentve 1536-
ig. De az években a környező országok folytán, amelyekbe Ferdinand és az ország török
veszedelem következtében került, az országgyűlés elhatározta, hogy a városokat megadó-
ztatja. „Szükségemre látják, hogy a ország valamint a hány városok is, mindegyike
maga teltségéhez képest adózzanak”. (1536: 31.)

Az 1556. 11. tc. az adózatlan városoknak plébánosokat városi jogbágyainak is kö-
telezővé teszi, amikor rendel, hogy az országos terhelhet az ausztriánai plébános-

24) 1563: 8., 25) Ország i. m. 69. l., 26) 1543: 11., 27) 1546: 6., 28) 1548: 23., 29) 1556: 11.

lított községei, borostyáni, felekői, kabalai, kilmartoni és szarvaskői várak is fizettek.

Az 1537. 5. é. pitelemében adózni tartoztak a háfaok és molnárok is.

Az 1542. herczeghánysági országgyűlés is úgy határozott, hogy az adósalól senki se legyen felmentve, legyen az akár molnár, akár szabados, hanem ebbe az adóba mindenki fizessen a magyar tehetségéhez képest.³⁰⁾ Ugyanazon évi Pozsonyi országgyűlés a molnárokhoz hozzá vevő a szabadosokat, a szolgákat és a napori-mosokat is, amelyek a községek és faluk során házaik vannak.³¹⁾

Az 1543. 16. é. a jobbágypok mellett a szellőket is megadóztatja, akiknek saját házuk és 6 ft-ot tő vagyonuk van. Az 1546. 3. é. a szellők adózásiára vonatkozólag azt határozta, hogy a szellők fizetik vagyonukhoz képest a teljes jobbágypokot.

Az 1563. 11. é. a kézművesek adóztatását is phendeli, akik nem földes-
nnek szoldjában szolgálnak.

A párok, kuthének és oláhok Ferdinand koráig nem adóztak, ezt az adómentességet megszüntette az 1557. é. gy., melyben a pendek phatározta, hogy „oláhoknak, kuthéneknek és pároknak a házaik is össze kell venni és megadóztatni, akik teljes jobbágypok és adót fizetnek”.³²⁾ Az 1563. 11. é. az adózás nagyságát is megállapítja, amikor kimondja, hogy „a kuthének és oláhok, akiknek jellehet házaik minem is csak kinyithatnak lakni, de nem megvetendő szőlő barmot tartani, a megajánlott adónak felet fizessék”.

Eddig a novádó és a pendzerint beleszüntött hircium camerae alanyairól szoltunk. Szorosabb pitelemben azonban csak a jobbágypoktól fizetett adót nevezhetjük novádónak, mert csak ő házaikat iták össze portánkiut. Az paptelkes nemetek, lelkezek, molnárok, városok stb. adója így nem is ez az a díccsal. A kiváltóságok osztály inkább befadót a városok pen-
sist az első papráig pedig jövedelmi adót fizettek.³³⁾ De mivel a tőlük fizetett adóösszeg a tárgyalt pitelem megfelelt a novádónak a novádó fej-
zetében tárgyaltak.

Más jellegi a hányadadó. A hányadadóval Ferdinand törvényei-
ben először az 1537. országgyűlésen találkoztunk, amelyen úgy végeztek, hogy mind az papháziak, mind a világiak kötelesek legyenek a tízedek tízedek-
nek papok felet stb. György vitézi ünnepéig, a másik felet pedig Boldog-
asszony ünnepéig a pénzsófor kezeihez szolgáltattani.³⁴⁾

30.) 1542. hercz: 27., 31.) 1542. poz.: 11., 32.) 1557. 3. é., 9. §., 33.) Decadry i. m. 69. l.

34.) 1537. 15.

az tehát a hatvanad adót: decima:!. Az 1512. keztercebányai országgyűlésen a rendek a hatvanad adót: sexagesima:! léptették életbe. E törvényekhez bizonyos azt határozza, hogy a jobbágyságot, akiknek házaik vannak, örökbeeső szerint kell megbecsülni s annak pítelmében egy jobbágyot 100-ft-ra kell becsülni. S mint-
tán valamennyi jobbágyra ez az általános becsülés megtörtént, minden föld-
esemény is nemcsak köteles legyen az említett 100-ft-nak hatvanad részét: anny-
nyi a jobbágyság számára is becsülhető képest mindenkire esik: a saját sz-
éből a jobbágyság megterhelése nélkül a jelen hadjáratra adni és fordítani.³⁵⁾

Ugyanakkor hatvanad adójára kötelezték az egyháziak, nemességek
is, akik minden ologuak, arany és ezüstművelés, kézművesek, márkamű-
velés, bányák, és más ügyeknél: kivéve pükhát: lovakat és más hadi-
közvetítőket, meg örökösöket: hatvanad részét voltak kötelesek adni a fizet-
ni.³⁶⁾

Hatvanadot tartottak fizetni a szabad és hány városok polgárai és más-
lakosai is összes ügyek után: kivéve pükhát és felsőházak phorsit:!³⁷⁾
Ugyanakkor ezt országgyűlés úgy határoz, hogy ezen adón kívül semmi fele-
telességgel sem szabad a polgárokat terhelni; ha pedig valami plébániá-
talan önkéntesség mégis azt kívánja, hogy járul valaminek más más terhet
pótolni, a kamoristok a hatvanadot adjanak nekik plébániát.³⁸⁾

Az 1512. keztercebányai országgyűlés a kereskedőkre is kivetíti a hányad-
adót.

A 10. fe. rendel, hogy a Független és más külföldi kereskedők árúik és por-
tókáik megvételével adozzanak: quadragesima:!. És ha ezt nem akarnák meg-
fizetni, szabad az árúkat bárhol eladni és a közhasznára fordítani.³⁹⁾

Az 1512. keztercebányai országgyűlés még azt is bevezette, hogy minden
kereskedő, polgár, meg mesterember, továbbá prépostok, kanonokok és más egyházi
személyek az után a pénz után, amelyet akár bevezetnek, akár éppen elre-
adnak, évente két forint adnak, még pedig minden egyes forint után 5-5
magyar fillért tartozásnak fizetni, amelyet a családok bérbe kell bevétele.⁴⁰⁾
Tehát ezt az 5 fillért hányadadót a szolgák és családok fizették.

A 35. fe. rendelkezése pítelmében a magánegyházak, vagy conver-
sok prépostjai, plébánosai és más egyházi személyek, akik dózmák fejében
nem tartottak az ország védelmére csapatokat tartani, jövedelmükhöz fizetési-
sért tartottak adni a fizetni.

35.) 1512. kez: 28., 36.) 1512. kez: 29., 37.) 1512. kez: 30., 38.) 1512. kez: 39.,
39.) 1512. kez: 10., 10.) 1512. kez: 38., 41.) 1512. kez: 38.

A hányadadok fontos újítás volt az adózás terén, mert a kiváltságos osztályok: az egyházi személyek, urak és nemesség adómentességén csorbát ejtett. De nem szívesen fogadták a reformokat s nem is igen siettek fizetni, így hogy az 1542. pozsonyi országgyűlés újról rendelkezett, hogy minden nemesség és kintsester köteles legyen a hatvanad felet a 1. ft-os adóval együtt az adókinorok köréhez behajtatni.¹⁴²⁾

Az 1542. pozsonyi országgyűlés az egyetemes nemesség hatvanad adóját 1. egy egész telek után 1/2 becsültottele ötvényre.¹⁴³⁾ Az 1543. o. gy. pedig a szabad és hányadványosokat menti föl az adózás alól, mivel azokban az időkben az ország védelmére bizonyos lónak és gyalogos önkénteseket tartottak fenn s a királynak segélyt adtak.¹⁴⁴⁾

Az 1543. 17. tc. határozatba hozza, hogy a plébánosok, kápolna mesterek és oktatógazdák jövedelmek tizedrészével adózzanak.

Azokban az a kivételesen szereplő adó nem vált be s igen keveset hozott a kincstárnak. Ferdinánd törvényeiben nem is szerepel többé a hányadadóról.

Az egyháziaknak az említett városokban és hányadadon kívül volt még egy más nemű adójuk is. I. e. 1546. 7. tc. határozta, hogy így a király, vagy a királyné öfeljegyzékhöz, mint az urak és nemességhez, tartozó hármely város, mezőváros és falu plébánosai, akiknek magán, vagy saját jobbágyságok minseinek kötelesek legyenek az ő kerületükben, vagy plébánosi hatóságuk alatt álló minden felesleges személytől egy egy magyar dénárt fizetni. Ezt az egy dénáros adót tehát párbírt a jövedelem után fizették. A tc. további része pedig így szól, hogy akiknek pedig jobbágyságok vannak, jobbágyságok számához képest 1/2 tehát minden jobbágy után 1/2 a saját zsebéből 50-50 dénárt fizessék. Ugyanennyit fizettek a kápolna és oktatógazdák is saját személyük után.¹⁴⁵⁾ Ez tehát befizető volt.

Az 1546. országgyűlésen 20. dénár tiszteletajándékot szavaztak meg a püspök Ferdinánd nevének. Ezt az ajándékot „az urak és nemesség többi karok” a saját zsebéből fizették.¹⁴⁶⁾ Ugyanazok 20. dénárt szavaztak meg tisztelet ajándékul az 1559. o. gy-en Miksa főherceg, cseh király nevének azon alkalomkor, hogy a király és férje kíséretében plébános jött Magyarországra. Ezt a 20. dénárt a jobbágyságok fizették „minden megrovás alá való porta után”.¹⁴⁷⁾

Koronázási ajándékképpen 1. ft-ot ajánlottak meg a püspök minden jobbágy porta után Miksa főhercegnek, az 1563. országgyűlésen „az idejébe való szemeteknek, igyekezeteknek és rugdelmességnek bejáratása mellett”.¹⁴⁸⁾

142) 1542. poz.: 11., 143) 1542. poz.: 15., 144) 1543. 18., 145) 1546. 7., 146) 1546. 5., 147) 1559. 42.,

Pótadó jelleggel volt az az adó, amelyet az egykori városi védői számára szedtek, akik közül sokan a vár ostroma alatt tevékeny részt vettek a megrohamozók, mások meg fogására estek, s nem volt pénzük, amivel magukat kiváltották volna. Ezek számára 10. dénár adót szabtak meg, amelyet a jobbágyok fizettek minden jobbágy telek után. De maguk a nemesség is földajándékokért erre a célra saját vagyonukból 10. dénárt. ⁴⁹⁾

Az 1550. országgyűlésen Salus Miklós generális számára is megosztották a pándok 10. dénár pótdát. J. i. Salus Miklós-nak levél, kiváltásig jókora volt, amelyet Katzianer császári parancsnok kezéből pénzen váltott ki. E kiváltás költségeinek fedezésére, mármint meg Salus példemeiért 10. dénár napi adót vetettek ki minden egyes jobbágy telekre s a 2. fit-os királyi subsidiummal együtt szedték. ⁵⁰⁾

A novádszólól fel voltak mentve azok a jobbágyok, akiknek házai beégtek, s akiknek létminimumot meghaladó vagyonuk nem volt. Ez a minimum a 1527. 8. tc. pítelmében 10. fit. ptek; de már 1535. 30. tc. végzése szerint azokat, akik három év előtt beégtek, ha 6 fit-ot jó vagyonuk van, korább alá kell vetni. Ugyan ezt mondja ki a 1557. 3. tc. 1. §-a 10.

Három év adó mentességet kaptak az 1547. 10. tc. szerint azok, akiknek házai nem még beégtek, vagy akik új házat építettek, vagy már építettek és pusztán az új épületnek a felállítására óta három év még nem telt el. Szóval az új ház három évig adómentes volt. Az 1557. 3. tc.-e 1. §-a a beégett házakon kívül még a teljesen rombadőlt házakat sem kívánja megadóztatni. Ugyanezen évben történt, hogy adófizetés közben a törökök, meg Ferdinánd szoldosai is sok házat, sőt egész helységeket kiraboltak. Az országgyűlés phrenokeli, hogy az ilyen helyeken, ha az adókoronások a tulajdonukat még nem hagyták le ott az is szedjék be. ⁵¹⁾

Az 1546. 13. tc. végzése szerint a falusi birtokok (indicos vilici) is fel voltak mentve az adózás alól.

A török plébániai menekülő nemesség, akik a városokban, vagy az útrak és nemesség fekvő jószágain keresztül oltalmat, minden adó és adószedés alól fel voltak mentve, hívása azokat, akik a szabad városokban a polgárok közé vetették fel magukat. ⁵²⁾ Fel voltak mentve az adózás alól azok a szabadok, akik mint az útrak és nemesség családai szolgáltak s akiknek gazdaságuk telkenkel és műveléssel látottak el és fizetést kaptak. ⁵³⁾

Fel voltak mentve a bányavárosok szénásványos jobbágy napszámosai is akik a bányában nélkülözhetetlenek voltak. ⁵⁴⁾

A megmarasztott adót az adókirók i. dicatores:1) hajtották be. A novoi
intézmény olyan jege, mint maga a novásadó. A dicatorság nem volt rendszer
állandó tisztség; amely jelen nem volt adó nem volt dicator sem; mindig
csak arra az évre volt megmarasztva választva, vagy kinevezve, amelyre
adót marasztak meg.⁵⁵⁾

Az 1537: 3. tc. elrendeli, hogy minden egyes vármegyében az előkelőkkel
közül két nevest kell választani, akik hitük, becsületük és jóvauk pl-
kobozásának büntetése alatt kapunkint összevették az urak, nemessék és
más birókorok jobbágjait.

Az 1543 o. gy. már a „királyi felség adókiróitól ir.⁵⁶⁾ akik vi-
ront teendőikben a megyei tisztségek támogatására voltak utalva.
Az 1546 o. gy. határozottan a királyi jogának mondja az adókirók ki-
hirdetését.⁵⁷⁾ Ezért mondja Gesády, hogy a királyi tisztség vármegyeyi
talajban gyakorolt ugyan, de mégis közepőten maradt a tiszta rendi
és tiszta királyi hatóságok között.⁵⁸⁾

A kirók a királynak és az „országának” pekit tettek tisztségük
belkiismeretes teljesítésére.⁵⁹⁾

A dicatores a kinevezéseknél, illetőleg a kir. kamaránál vol-
tak aláírva. A kir. kamara látta pl őket utasítással s kiadott a ki köteles-
ségük teljesítésére.⁶⁰⁾ A vármegye első néséből szokták őket kihirdetni.⁶¹⁾

Havi fizetésükre már az 1471: 5. tc. is megemlékezik. Kezert a
dicatores fizetésüket kiutalványozásra a kincstártól vették fel. Az 1517: 10. tc.
pítelmeben havi fizetésük a novás tartama alatt minden hó után 12 ft.
hármaz vagy négyes számaig: 1-3 ft., az adó medés alatt pedig 11-12 ft. be-
gyen. A dicator miután megkapta az adó kiróására szóló rendeletet, meg-
kezdte az összeírást. Az adó kirók mellé már az 1478: 5. tc. egy nemessé ellen-
őrt ad, a ki nek pekit kellett tenni, hogy mind azt azonnal tartja, ami a ki-
pályra és vármegyére nézve igazságos. Az 1543 o. gy. fentartja ezt a régebbi in-
terkedést. Ennek a jogalkotónak⁶²⁾ a társaságában a dicator lejárt az összes
jobbágytelkeket s mindjárt a helyszínen megálapította, hogy községenkint hány
porte köteles adózni.⁶³⁾ A kiróvánál a dicatornak meg kellett légedniök a
falusi birák⁶⁴⁾ pehűjével.

Az adókirók orinudással tartottak.⁶⁵⁾ Az 1537: 3. tc. elrendeli,
hogy az adókirók mindjárt az összeírás után az adóbejárókat láttassák
pl az plápnok és szolgabírók pehűjével. Az 1546: 9. tc. megismétli ezt a
végzet ugyanormán, hogy a vármegyéből választott dicator mind a jelen, mind

55) Gesády i. m. 83. l. 56) 1543: 10, 57) 1546: 9, 58) Gesády i. m. 81. l. 59) 1547: 10,

60) 1547: 10, 61) 1535: 31, 1548: 26, 62) 1546: 9, 63) Gesády i. m. 87. l. 64) 1546: 12, 65) 1546: 12,
1548: 31, 1551: 20.

a mielőtt évi adóról szóló lajstromot a vármegye pecsétje alatt küldje meg a királynak, mely az jelen adózásban valós, vagy hiába történjen s hogy a múltkorra névbe biztos számolás legyen készül.

A kivetett adót már a községek bírái lajstromokba, a cikkeiknek meg volt hagyva, hogy az összeírás után következő 15 nap alatt az adót a királyok kezéhez szolgáltatassák. Ahol az adót nem szolgáltatatták be, azokból a bírák bírságleveleket állítottak ki s az alispánok, meg a szolgabírák kezéhez juttatták, ahol a bírságot a „szokott módon” (kényszerhatással) lajstromokba. ⁶⁵⁾ Az 1546. o. gy. II. fejeletében pontosan meghatározza, hogy a bírságleveleket az összeírást megelőzően tartandó plébánosgyűléseken adja át a nemességi közönségnek: Universitas nobilitatis az alispánok. És az alispánok a levelek vetelét után országgal tartozzanak bírságolás végett királynak.

Az adóbevételek a moldvai víz plébános után is jövedelg nagy befolyásuk volt a bíráknak, akiknek földjén a jobbágypénz. Sokszor meg egyszerűen maga a földesúr adotta be az adót s juttatta az adókirályok kezéhez. ⁶⁶⁾ De a haj az volt, hogy igen gyakran be nem szolgáltatatták a követelt, hanem megtartották maguknak s ez volt magyarázat azokra, hogy a királyi kincstár alban-dában üres volt. Ferdinánd uralkodásának második felében a földesúrnak a hatalma már jövedel megcsökkent s az adót legtöbbször a falusi bírák adták be s szolgáltatatták az adókirályok kezéhez. ⁶⁷⁾

Az 1550. országgazdálkodásukra került, hogy az adókirályok sok csalást és lopást követtek el az adóbevételekkel. Ezért az adókirályok is behajtatták az alispánokra bízta a pénzek. ⁶⁸⁾ Ettől kezdve szigorú lett az adók ellenőrzése. A 23. tc. plébános, hogy az alispánok a legutóbbi adóbevételek után vármegyei gyűlést hívjanak meg az urak és nemességi tartozások megjelölésére jövedelmekről plébánosok katonáival sőt igazolni, hogy jobbágyságok valójában annyi fizettek-e, mint amennyi a lajstromon fel van tüntetve.

Az új adót az alispánok az előző adózás lajstromai alapján vetették ki. ⁶⁹⁾ Ha kiigazítás volt szükségese, akkor az eljárás most a következő volt.

A mielőtt évi óta plébánosok adókötelezettségét be kellett jelenteni az alispánoknak, hasonlóképpen azokat is akiknek a háza leégett, vagy akiket más okokból kényszerítettek, vagy pusztulás pót. Ezeknek plébánosokhoz az egyik szolgabíró minden ki személyesen egyik elhírt nemességi az állítólagos pusztulás helyére és személyével szemben tudomást arról, vajon igaz-e a pusztulás s helyes-e a parancs. Ha pedig a szolgabíró is elhírt a törvénnyel szembe fordítás helyére nem állhatnána ki, akkor jöjjön az illető helyre bírája két polgárral a nemességi országgal plébános alatt valójában annak a helynek a kaputárást, ahol a

7.

65) 1535. 31., 66) 1534. 8., 1542. 2. fejelet. II., 67) U. O. Országgyűlési. II. 91. l. 68) 1550. 22., 69) 1550. 23.,

piroztulás történet. Az alispánok szintén a bevételük alapján a bevételük alapján a hajzsmorokban plégyeték a megfelelő kiigazítást, amelynek költségei azt terhelték, aki a kiigazítást kérte. Ezután az alispánok a saját megyéjük minden birtokosával tudatták, hogy a következő 15 nap alatt, mindenki köteles a felvő jözegei után járó portat a kezük hoz szolgálatni. Vék pedig tartoztak a bevezetett adópénzt a kamara-ha juttatni.⁷⁰⁾

Az alispánok a számadásokban plégyetési hibákért felelősek voltak.⁷¹⁾ Az alispán fizetése az adómmunkálatokért 12 ft., a szolgabíróé 11 ft., a jegyzőé pedig a kisebb vármegyékben 1 ft., a nagyobbban 2 ft.⁷²⁾ Mivel pedig az alispánnak az adózás ideje alatt állandóan a megye székhelyén kellett tartózkodni és egy számvetőt magával kellett tartani, ennek a költségeire 3 ft.-ot állapítanak meg az adózás időtartama alatt. Mely megyében azonban két alispán van, ott a számvető felelőse a fizetésül csak a meghatározott 12 ft. jár.⁷³⁾

A kiírt összeg egészen sohasem folyt be. Ennek az oka vagy az volt, hogy behajtását hatalmaskodó urak meggyújtották, vagy megsemmisítették, vagy az adókötelek kétkedés fogott meg a bevezetett pénzösszeg. Volt eset, hogy az adóköteles jobbágy sem tudott fizetni. Így tehát mindig volt adóhátralek. Az adóhátraleket is a jövőre írták össze és a bírók hajtották be. Az 1517. o. gy. Dünántúton a főkapitányra bízta az adóhátralek behajtását, hogy az elől befolyó összegből fizetni lehessen azokat a katonákat, akiket éppen a hátralekma fogadtak föl.⁷⁴⁾ Az 1550. o. gy. nem csak az adók, hanem az adóhátralek behajtásával is az alispánokat bízta meg. De ugyanekkor jvi zi. be. pítelmében a török uralom alatt álló országrészekben az alispánok által be nem hajtható hátralekeket a kapitányok hajtották be.

Az adóhátralek behajtásával azon esetben, ha az adó megfizetése felől kétség van az adó nyújtat verni elfelejtett, vagy azt elvezette, az adóköteleknek meg kellett plégyedni a bíró pörköjével. Ha a hátralek behajtása idején a bíró már minesen pleten, akkor az új bíró, vagy valamely idősebb jobbágy tegyen plet az adó megfizetéséről, de a be. kijelenti, hogy jövőre csak a nyújtat fogadják el hiteltel bizonyítéknak.⁷⁵⁾

A befolyt adó keze alá nem volt pusztán a hialakult közeg. Az 1535:39. be. azt végzi, hogy az adót a kir. kamara-ha kell bevezeteltetni, amelyet azon idő körül letesített Ferdinand. Az 1537. o. gy. 3 ft. subsidiumot szavazott meg, amelyből 1 ft.-ot a királymak ajánlott meg 2 ft.-ot pedig szavazatok tartására szavazott meg. Az utóbbinak a kezelésére az urak és nemessék

70) 1550:25., 71) 1550:33., 72) 1550:31., 73) 1550:32., 74) 1517:11., 75) 1563:7.

penditől egy-egy pápát, vagy kincstárnokot p. thesaurarii sine dispensatione: választott, akiknek kezéhez kellett az adókievetésnek beszedésére bevezetett adópénzt és az adóajánlatokat. Ezeknek a tisztségek tartozott még az is, hogy oxáms vezérek és püszkei az adópénzen fogadott csapatokat.⁷⁶⁾ A Subsidiium kezeltére a pápának mellette még egy kamarást rendel ki nyolcvan évi í. te. lene kötelessége „a pápának tanácsa” mellett ellenőrizni, hogy a királynak megadott összeg a csapatok fizetésére lett-e fordítva.

Az 1512. bresztelányi országgyűlésen a kincstárnokok választására vonatkozólag megöröklött a pendek véleménye. A főpapi és bárói azt akarták, hogy öt kincstárnok válasszassék, kettő az úrak, három pedig a nemessé pendjéitől, a nemessé pedig úgy határoztak, hogy az adó minden egyes vármegyében az ő pendjéikből megválasztandó két kincstárnok kezelje, akiknek kötelessége legyen a befolyt pénzen az egyes vármegyék csapatait felfogadni és elterelni.⁷⁷⁾ Tehát a nemesség nem akarta az adószedő jogát a vármegye hatósága alá közzepelni. A király ez úgyszer úgy döntött, hogy az úrak is, meg a nemessé is a saját kincstárnokaiknak szolgáltatassék be az adó.

Az 1512. pozsonyi országgyűlésen már megegyeztek a pendek; úgy határoztak, hogy mind a két pendtől egy-egy pápát választanak az adókezelésre.⁷⁸⁾ Új intézkedése a törvényekhez, hogy a pápákat a király becséssé be a királyi kamara juttassa, hogy itt a befolyt adó hovatartozását ellenőrizze. Ezután a következő országgyűlésen a kamarásokkal együtt a pendeknek a bevételekről és kiadásokról jelentésnek. Nyolcvan évi í. te. pütelmen a kamarások a megyei pápákat és adókievetéseket kötelessék ellenőrizni a törpeosztalataikról a következő országgyűlésen oxáms adni. De plámiás alá nem tartoztak azok a községek, amelyeket a vármegyék közakarattal valami közhasznúra fordítottak.

Az 1513. o. gy. az adó kezelését nyhá két megválasztott és megválasztott nemessé birta, akiknek kötelességére tette, hogy a két püszletben behajtandó l. püszből 75. denárt a csapatok fenntartására, öt denárt a vármegye szükségleteire fordítsanak vissza, a többi 20. denárt pedig az ország különféle szükségleteinek fedezésére a királyi kamara szolgáltatassék be.⁷⁹⁾

Az 1515. o. gy. a két megválasztott nemessé pápának plötyje, hogy a befolyt királyi subsidiium hovatartozását a következő országgyűlésen vizsgáltsanak pl hajstromok alapján, hogy kiderüljön, vajon valamely hatálmás

76) 1514: 8., 10., 77) 1512. legrt. 26., 78) 1512. pozs. 16., 79) 1513: 10.

kodó nemer, vagy in pzt a pteget nem vette-e pl, vagy nem tartotta-e vissza.⁸⁰⁾

Az 1517. o. q. a főúriak jendjéből a nyitrai püspököt, a nemerak jendjéből pedig Forgács Zsigmondot választotta meg országos kinevezésnek, hogy az adó-
ból befolyt pénzt a csapatok fenntartására és a megyvidékek megvédelzésére for-
dítsák. A q. te. plőnye mármint, hogy az ország főkapitányai mellett le-
gyenek az útvet és kiadott pénzből a maga idején pontosan plőnyolga-
nak. Egyben pzetésükre is intézkedik; a nyitrai püspök osztalcimen ha-
vi 60 forint pzetést és 50. tőnyi lovas pztartására f. fejéshint 2 ft. jéve. 150. ft. ot
szavaz meg. Forgács Zsigmond a nemerak kinevezésére 32. ft. osztalpenzt
és 25 lovas mármint 25. ft. ot kapott. Ferdinand a két kinevezésnek válassza-
ját megvédelte, de csak annyi időre, ameddig neki tetszik. De melléjük
a kamarától „egyetlen és megfelelő ferfit” adott, aki a kinevezésekkel együtt
a csapatokat havonként megvédelte és megvédelte.⁸¹⁾ De ezek a kinevezés-
ek csak a vár megyei csapatok tartására megszavazott 160. denárt kezelték. A
királyi pzetére külön megszavazott 110. denár kezelték, hogy intézkedik a q. te., hogy
az a király kamaráinak a kezelt kell szolgáltatni.

Ferdinand iralkodásának második felében a királyi kamara megvilá-
dult és közölte a kinevezési intézkedést p pzt kezelt az adók kezelt a ki-
rályi kamarát illette meg. Az 1550. 22. és az 1553. 3. te. ek nagy intézkednek, hogy
az adót közvetlenül a kamarába kell beszolgáltatni. Ez hasonló nemerak a
jendek, hanem a pndkiválti jendekhez kezelt a kir. kamara nagy körbe ment
ot.⁸²⁾ Az adókhoz is királyi elítélésnek kellett.⁸³⁾

Az adók jendeként két-egyenlő pzetben kezelték, kivéve azon esetet,
amikor a megjelölt dícs kevés volt, amit egyszerre is megfizethettek az adók-
telemek. A két pzetet behajtása között gyakran 6 hónap is letelt. Pl. volt eset, mi-
kor az első pzetet márc. 10-ig, a másodikat jún. 24-ig kellett beszolgáltatni.
Egyen időköz pl. febr. 2- jún. 24, vagy máj. 1- nov. 11. az országgyűlés ideje
nem volt állandó. Az országgyűlés az év különböző időzakaiban, ülésezett,
amint a körülmények és a kényeztetés szükségét kívánta. Ennek pedig az
lett a következménye, hogy a költségvetési év nem mindig esett össze a
szeptári pzetel, hanem esetleg nagy alakult a helyzet, hogy a megszavazott adó
első pzetete az egyik, másik pzetete pedig a következő pzetet.⁸⁴⁾ Pl. 1517.
okt. - 1528 jan. Az is előfordult, hogy az egyik évben a megszavazott adónak csak
az első pzetetét kezelték be, a másik pzetetét pedig a következő évben be-
vezették amennyiben pntén adót szavaztak meg és be is hajtották minde-
ket.

80) 1515. 10., 81) 1517. kr. V. 163., 82) V. a. Beszéd c. m. 72. l., 83) V. ö. 1552. H.,

két pénzlehen. Így az 1556-éban háromszor oredtek adót.

Az adóhozma vonatkozó büntető törvények szigorúak voltak, de a törvények phloviaja itán arról győződünk meg, hogy nem igen volt prejűk. Akár az 1535. o. q. meghozza azt a törvényt, hogy „a királyi felségén kívül pártól sem meriszejen adót kivetni. Es az önként megajándott adót se merisze senki se a király engedelmé nélkül elfogadni”. Több országgyűlés teszi ki az adóiggyi kilitgálokat. A hatalmaskodik főúrnak es kapitányok gyakran önkényesen foglalták el a beszedett adót. Ezek ellen orol az 1545. H. t. c. amely megrendelkett, hogy amelyek úrnak es nemiszek magyikat bekeértjék, azokat a kapitányi két választott megkeresésű jóvairk elfoglalásával es minden más kilitkészes módon büntesse meg. Az 1546. H. t. c. orolai szerint a király az ilyeneket keppesen es személyválogatás nélkül jóvairk elfoglalásával es személyük letartóztatásával es ne a megye jóvágyának kifosztásával büntesse. Képpen büntetést oredta az 1548. 27. t. orolai, alik az adókirókat köztük helyesítésben gátolják, vagy attól eltérjék se provatolt maguk orolára foglalják le.

Az 1550. 27. t. phendeli, hogy ha valamely úr, vagy nemis királyi oroval ügye alatt többet haftana be jóvágyaitól, az adóörög kétszeresét fizesse, amelyet az alispán a királyi főúrnak haftason be. Ha pedig az ilyen hatalmaskodik az adóhátrahozokat önkényesen haftatják be, a jogtalanul beszedett pénzörögöt meg kell venni magtuk. ⁸⁵⁾

Az adókiróknak kivolt adma a szigorú parancs, hogy meghatározott időre a beszedett adókról személyi orol el fejverés es jóvairk phlobozásának büntetése alatt. ⁸⁶⁾ Ha pedig kiderül, hogy az adóörög, alispánok, szolgabírók valamit phottak az adókról, a kiányt pótolni tartoznak es azonsfél büntük magyagához képest büntődjenek. ⁸⁷⁾ Az 1554. 20. t. végzése szerint ha az adókiróknak „a személyük letartóztatásával kell pere őket kényezíteni.

Az 1550. o. q. en tídvalevölég az alispánokat bizták meg az egész ügygel. A 25. t. szerint ha az adószolgálatas körül magjuk bizati kötelezettségüket nem teljesítik, azon pénzörög kétszeresét fizessék, amelynek helytartát phulasztották. Az 1550. o. q. en tídvalevölég az alispánokat bizták meg

84.) Ország i. m. 72. l., 85.) 1550. 20., 86.) 1546. 12., 87.) U. o.

az egész adóüggyel, a 25. tc. szerint ha az adószolgáltatás körül rájuk bízott kötelességüket nem teljesítik, azon peitözörség kétközessé válnak, amelyek behatárolt plumbusztételek. A 26. tc. a bíróság behatárolására vonatkozik. Ha az alispánok ezt nem hajtanák ki, levételmentessel és a bíróság kétközösségük megfixálásával büntetődjenek.

Ha az adózásra kötelezett mihénen, raicon és oláhok közül valaki az adózás elől a szomszéd országba menekül a földesúr tudatával vagy becsapásával, helyette a földesúr fizesse meg az adó kétközességet.⁸⁸⁾

Az adók megszavazása alkalmával gyakran hangzottak a pendek azt a nagy áldozatot, amit a harának hoznak. De belátják azt, hogy „az országnak helyre állítása és egyenesen fenntartása csak a legterlebebb költő és paradicsom után lehetséges”.⁸⁹⁾ Az 1546. o. az 5. tc.-e így ír: „Amikor jól tudja a királyi felleg és a többiek is mindannyian jól tudják, hogy a közös plumbustól már annyira megeredt igen nagy vereség és mind a törökök büntetése, mind pedig a helyi kódotok pótlására következében már is vajmi kevés olyan elég, maradt meg az országban aminek nagy jótétele volna; és hogy az ország karamnak és karamnak, akik már csak egy számban vannak, alig van annyira is, amiből életüket napról napra tegessék, — mindamellett, hogy a királyi felleg kassa, hogy a magyarok nyomorult és csaknem kétségbeesztő viszonyok közepette sem művelésnek el semmit, amit saját védelmükre megtehetnek”, megszavaznak pap pap forintot, amiből az urak és nemek jobbjait az államhoz képest saját zsebükbe 20. dinárt adnak. Előmenetellel kell adoznunk a rendeknek, hogy első kötelességük tartották a háza megvédését és fenntartását, míg napról plumbus illeti meg a ország károsolt jobbjait aki a megszavazott adót fizette és tartotta a lelket a meggyötört országban.

Az adókai fejezet figyelembevétele az I. Ferdinánd királyi adózásról közzétett adók, amelyet 1546. Perpetua után: A magyar minőség I. Ferdinánd király a minőség vett. E közzététel feltünteteti az adó megszavazásának idejét, helyét az adó forrásának karmintát, az adóulást az adótartást és az adózás részét.

Megnevezés							
Hol?	Mikor?	Főretudó	Adótitel	Adóhely	Adóösszes	Mi célra	Forrás.
1524 okt.	Buda	1524 okt. és 1528 jan. ii.	2. ft.	Tobbiás	Tobbiás telek	Sereg tartására, táncos és a török ellen	1524: 8. tc.
1528. okt.	Pozsony- ban	Város megha- tárolása	50. d.	"	"	Vég helyének tartására és napjaink díjazá- sára.	M. O. E. I. 214. l.
1535. dec.	"	1536. jan. és júl.	2. ft.	"	"	Török ellen és igazságok gátlására költözésére: kir. hadak tartására.	1536: 20. tc.
1537. jan.	"	1538. júl. 25. dec. 24.	3. ft.	"	"	1. ft. segély a királynak 2. ft. hadak tartására	1537: 1 és 2 tc.
"	"	"	Pölkösnek, ott és napjaink igazga- tók	Júlia család- talan	"	"	1537: 17. tc.
"	"	"	Tized	Engelér és vil. javadalmas	Engelér javak díjazásai	"	1537: 15. tc.
1538 jún.	"	1538 aug. 14.	50. d.	Tobbiás	Tobbiás telek	Királyi hadak tartására	M. O. E. II. 74. l.
1539. zept.	"	1539. nov. ii. april 24.	1. ft.	"	"	Királyi hadak tartására " ma című kassai	M. O. E. II. 126. l.
zept.	"	1540. april. 24.	30. d.	"	"	Kir. hadak tartására Slavoniába	M. O. 127. l.
1542. febr.	Resztáros- városban	1. ft. april	1. ft.	"	"	Ar anyai helyre állítá- sára és fenntartására	1542: 26. tc.
"	"	"	Hetmenad	Földesir	Hetmenad és földesir közötti köztér	"	1542: 28. tc.

Megszámozás		Főzetelés	Adótetel	Adóhely	Adóterület	Milyen?	Jegyzet.
Mikor?	Hol?						
1512. febr.	Pozsony bányái	apornal	Holtvárad	Erőtelkes me- nyes	Jugoságotok	akasztóhelyre állítására és fenntartására	1512: 29. tc.
"	"	"	"	Hatalas és ká- nyavárosok	"	"	1512: 30. tc.
			Nagyvéned	Külföldi ko- nesszék	Portéká	"	1512: 40. tc.
			Huzad	Földgáz és esetek	Évi kis	"	1512: 38. tc.
			Tized	Magán cse- szék	Örökös jövendők	"	1512: 35. tc.
1512. nov.	Pozsony	1513. febr. és ápril.	2. ft.	Földgáz	Földgázterület	Felső a központi gáz- vezetékrendszer megújítása és kiegészítése	1512: 8. 12. tc.
"	"	"	50. d.	Csatorna	Egyes udvar- hely 5. telek	"	1512: 15. tc.
			Tized	Örökös, föld- és kőszőlő gaz- dálkodás	Jövendők	"	1512: 24. tc.
1513. nov.	Pozsony bányái	1514. jan. és ápril.	2. ft.	Földgáz	Földgázterület	Kövesen fogadására és tartására	1513: 9. tc.
"	"	"	1. ft.	Csatorna	Egyes telek = 5 udvarhely	"	1513: 14. tc.
"	"	"	Tized	Örökös, föld- és kőszőlő gaz- dálkodás	Egyes jövendők	"	1513: 14. tc.

1545. febr. 11.	Magyarország	Magyarország Miksa mezejének	1. fut. 20. d.	Felbírás "	Felbírások "	Veprén mezejének és csapatai tartására	1545: 40
1546	Porosgy	1546. márc. 21. és ápr. 11.	2. fut. 20. d.	Felbírás urak és ne- mesek	Felbírások "	az ország védelmére a porták és jövedelmek megszüntetésé- re	1546: 5.
"	"	"	50. d.	Eszék kerek	Egy udvarhely	"	1546: 6.
"	"	"	mag. 50. d.	Plébánosok	Felbírások az államra	"	1546: 7.
"	"	"	" 50. d.	"	Partközök öröme	"	"
"	"	"	50. d.	Kapalma és utángyógyítás	Felbírás	"	"
"	"	"	20. d.	urak és ne- mesek	Felbírások telkek	Tíztelek ajándékul, Ferdinánd király neje- nek	1546: 5138:1
1547 dec.	Magyarország	1548. márc. 1. és jún. 24.	2. fut.	Felbírás	Felbírások	160. d. kőpattányra 20. d. lőr. cam. 20. d. a király költőjére	1547: 8.
1548 okt.	Porosgy	1549. jan. 6. és jún. 24.	2. fut.	"	"	az ország védelmére és a veprén mezejének	1548: 23.
"	"	"	60. d.	urak és ne- mesek	"	"	"
"	"	"	50. d.	Eszék kerek	Egy udvarhely	"	1548: 25
1550. febr.	Porosgy	1550. maj. 1. és nov. 11.	2. fut.	Felbírás	Felbírások	kapatai tartására és vepré- nek megszüntetése a mi- nőm számára is.	1550: 22.

Megszavaztak		Folytatás	Adótel	Adóalany	Adótarb	Mi kére?	Lejzet.
Mikor?	Hol?						
1552. márc.	Pozsony	1552. ápr. 2. és okt. 18.	3. fut.	Felbágy	Felbágytelk	Hajóhad felépítésére és hadjárataira	1552: 11.
1553. máj.	Topron	1553. aug. 10. és nov. 25.	2. fut.	"	"	Hadak felmérésére	1553: 6.
"	"	"	10. d.	urak és jobbágyok	"	Egyi katonán járására	1553: 15.
1554. ápr.	Pozsony	1554. jún. 24. és nov. 1.	2. fut.	Felbágy	"	Hadi célokra	1554: 11.
1555. júl.	Pozsony	1555. szept. 29. és 1556. febr. 2.	2. fut.	"	"	Hadak tartására és provókálására	1555: 3.
1556. jan.	Pozsony	1556. jan. 24. és nov. 1.	2. fut.	"	"	Várak erősítésére	1556: 3.
1556. jan.	Pozsony	1556. febr. 2. és jún. 24.	50. d.	urak és nemesek	"	Várak prótítésére	1556: 11.
1557. jan.	"	1557. szept. 8. és nov. 30.	2. fut.	Felbágy	"	az ország szűksége és a király számára	1557: 3.
"	"	"	3. d.	"	"	a birodalmi gyűlésre küldött követek költségének megtérítésére.	1557: 5.
1559. febr.	"	1559. jan. 15. és okt. 12.	2. fut.	"	"	az ország védelmére	1559: 11.
"	"	"	20. d.	"	"	Miksa nejeinek díszlet ajándékul	1559: 11.
1563. nov.	"	1563. jan. 6. és jún. 24.	3. fut.	"	"	2. fut. hadi segély 1. fut. Miksa dona turine	1563: 2.

A bányákat és püszkeres jövedelme is tekintélyes hasz-
not hozott a királynak. Ferdinand a nemek seregének birtokába adta
a megyéknek juttatott, addig Maria nője egy királyné hita ezeket hit-
tér. Így van Ferdinand törvényében a körmezői orsz.- és püsz-
keres, továbbá a besztarcsányai és püszki püszkeres és a máramarosi
sókamránál.

A besztarcsányai püszkeres a mohácsi vész előtt és után
is jó ideig magánosok kezén voltak. Ezek is csak 1540-ben juttattak
vissza vissza a koronára. Először a király behadta a bányákat, de 1546
től kezdve már ezeket is házilag kezelték.

A jó Ferdinand uralkodásának utolsó éveiben már nem
mint bányaüzem, hanem mint kereskedelmi szék, sőt mint mo-
nopol orv. kezd nagyobb jelentőségre jutni.⁹⁰⁾

Az 1548. o. gy.-en a máramarosi sókamrának a megjaví-
tásáról is volt szó. A püszkeresek elhatározták, hogy a király hármadik ur,
vagy nemek felsőfokújainak helyenként állíthat fel a székbe szék-
lőben püszkeres sőt a az ország minden vidékének adja tudtára, hogy
sőt csakis püszkeres kamrából lehet venni.⁹¹⁾

A bányák gondozása plátása és a bányaüzemeknek fizetése nagy
gondot adott a királynak. Az 1545. o. gy.-en a püszkeresek panaszkodnak,
hogy a bányákban meggyűlölettel a víz és a munkásokra fordítan-
dó költség háromszor több az előbbinél a hogy költséget teremtse
elő, elhatározták, hogy a királyi kamrával az püszkeres minden más-
kért 5³/₄ denárral fizessék meg. Egyúttal kéri, a királyt, hogy apen-
detet a körmezői kamrával és Maria királyné birtokaival is tar-
tassa be, mert püszkeresekben a bányák és az ország kimeri püszker-
lőnek indulásának a bánya művelők kétségbeesnek lenniük a kör-
mezői kamrával plátadni. A király megígérte, hogy mindennek lesz
gondja a hogy a bányaüzemeknek segélyt ad, de tudomásul
adja a püszkeresek, hogy az ő és nem a más kéréshez tartozik.⁹²⁾

Műi az új bányák nyitását illeti, az 1548. o. gy.-en az
ország korai és püszkeres felfedeztetik a királyt kiváltságokkal, amelyek-
ket plátástól kaptak.⁹³⁾

90.) Aradny i. m. 165. l., 91.) 1548. ; 92.) 1545: k. v. 16., 1546: 50.

93.) jegyzet a tilbaldalon.

A sokaságuk jelen a kamrákban és pótiszta állapotuk. ⁹⁴⁷

107.

A királyi hánygatók való szét mozgatásának, a szétállításnak szaklatni
tilos volt. ⁹⁵³

*

*

*

A magyar pénz értéke I. Ferdinánd uralkodása alatt foly-
tonosan csökkent. Ennek több oka volt. Az arany- és ezüst pénz-
eket a negyedik kanális arany és ezüst tartalommal, kisebb finom-
ságban verték; másrészt nagy mennyiségű volt a pénzhamisítás;
a pénz plétteltekendőségeinek jelentős oka volt még az is, hogy sok ar-
anyt és ezüstöt csomópénzek ki külföldre. Mindezek ellen kiadva
küldötték az országgyűlésnek rendelkezési, nem tudták megállítani
a nagy országgyűlést, amely a magyar pénzt értékcsökkenésével áll-
ta.

Már az 1536. o. gy. megkezdik vizsgálítani a magyar pénz
értékét, amikor nagy rendelkezik, hogy a közművi pénzt ezért
vagy magyar pénznek, valamint II. Ulászló és II. János királyok pénz-
reinek, valamint maradjon meg az értéke. ⁹⁶³ Ugyanígy határoz
az 1537. és 38. országgyűlés is. Az 1545. o. gy. már azt veszi, hogy
mivel, minden arany értéke meledett a bányákban minden
munka az plétteltekendőségre többé körül, az ezért márkát 25.
denár lúgán 6. fittal. kell beváltani. ⁹⁷¹

Hiába hoznak törvényt a kamra pénzverők az arany és
ezüst kisomposítói ellen is pénzünk értéke csak nem meledett, a

✓

93.) Az 1551. 13. tc. írtelmében, ha a nemesség birtokain
arany- ezüst- kő- vagy vasbányák, vagy egyéb bányák lennének,
azokat megfelelő más mellékisével nem szabad plénni, hanem
ilyen birtokokért kőpénz értéke más birtokot adományozzon a
király. Ha pedig az ilyen birtokot nem adja vissza venni a ki-
rály, akkor a bányák jövedelmeket szedni be a maga számára,
a birtokot pedig amenny a bányák van, minden más jövedelmével
hagyja a nemesség kezén. Hasonló írtelmében határoz az 1486. 14.,
1492. 30., 1511. 1., 1519. 7. tc. ⁹⁴¹ 1548. 29., ⁹⁵³ 1548. 29., ⁹⁶³ 1536. 19., ⁹⁷¹ 1545. 50.,
az 1523. 33. tc. egy ezért márkát értéket 6. fitt. 50. denárban állapítja meg.

108.

drágaság csak nem szűnt meg; sőt az 1547. 24. tc. szerint a magyar pénzt még vásárlás mellett sem akarták elfogadni, noha valamilyen a német pénzzel való áruváltásnál még felül is fizettek.

Több országgyűlés intézkedik a pénzverésre vonatkozólag is, hogy megjavítsa a magyar pénzt. Az 1547. o. gy. kéri a királyt, hogy a korábbi finomságban veresse a pénzt.⁹⁸⁾ Az 1550. o. gy.-en a rendek helyeselték a királynak a pénzünk megjavítása érdekében tett plétekezést és örököstak is, hogy lesz eredménye. T. i. Ferdinánd olyan papírt adott ki, melyen testvérel V. Károly márkával és a választó fejedelmekkel, hogy egyes országokban papírszemes pénzt hozza s ezt a szándékot plétekeztette a rendeknek.⁹⁹⁾ Az 1550. o. gy. papírtként a pénzek alakjára és a vandál jelvényekre is hoz végzéseket. A rendek kéri a királyt, hogy ne engedje meg, hogy a pénzeken a régi jelvényeket megváltoztassák. Szerint a papírtok papírt felére tűz lovca képet, a másik felére pedig a saját képet, vagy magyar ország jelvényét veresse s mindegyik oldalán legyen meg a szokott felírás. A kis magyar dénárokat pedig úgy verjék, hogy mindkét oldalán a régi s mindaddig érvényben volt jelvények maradjanak. Ezek közül „fillyereket” is veressen.¹⁰⁰⁾ Az 1552. o. gy. 16. tc.-e rendelé, hogy az apró pénzt s katos finomságban, az aranypénzeket pedig a régi értékben verjék, hogy általánosan a magyar pénzzel a német pénzzel egyenlő értékű legyen.¹⁰¹⁾ Az 1553. o. gy. arra hoz határozatot, hogy a kamarába helyező ezüstnek feliből papírt és fél tallérokat verjenek, a másik részéből pedig a korábbi magyar dénárokat és valamennyi részben „fillyereket”. Ha látják, hogy a tallérok verése az országba népe nem keres, a nyomást továbbra is folytat halják. E tallérokat 14 katos finomságban verték, a magyar dénárokat pedig 8 katosal. Tallérok az 1554. 17. tc. szerint már kisebb számban vertek s ebbe az ezüstnek csak alig egy ötöd része került, a többi ezüstöt magyar dénárokká verték. De már az 1555. o. gy.-en kifejezést adtak a rendek előbbi meggyőződésüknek, hogy a tallérok verése az ország károsan van, mivel sok bennük az ezüst s ezért naponta tömörden tallérok rognak ki. Az 1556. o. gy.-en a király meg is ígerte, hogy a tallérok verését meg fogja szüntetni. De a magyar pénz értéke csak nem akart megjavulni s az 1563.

98) 1547:24. 99) M.O.N. III. 287. l. 100) 1550:48. 101) 1552:16.

109.
 102.) v. gy-en újul törvénnyel a pénzkereslet. A penzsek nagy határozatai, hogy a magyar meglizottak a király tanácsosaival összejöve betekélyek meg, miképen lehetne a magyar pénzt popunköre tenni a császari pénzzel.

Ferdinánd törvényei az aranypénzeket csak megemlíti, de értékükre és pénzvezetésükre nem adnak számot. Egyéb pénzek: piüst, mávka, piüst gira, tallér, forint, dénár, garas, krajcár, fillér, babkó. Egy-máshoz viszonyított értékük a következő a törvények adatai szerint:

Exüst mávka	=	5 ft. 75 dénár	103.)
Exüst gira ^{104.)}	=	1 arany forint	
Tallér	=	93 magyar dénár	105.)
Forint	=	45 krajcár = 100 dénár	106.)
Nagy garas	=	8. magyar dénár	107.)
Kisebb garas	=	11. magyar dénár	108.)
Dénár	=	3 fillér	109.)
1. Krajcár	=	3 babkó (csak pénz)	110.)

A leghely pénzok használata az 1548:51. tc. tiltotta.

Senk elvárta, senk pénzre vert aranyat és exüstöt nem volt szabad az országból kivinni. A csapások ellen a törvények több ízben hoznak rendelkezést. Az ilyeneket le kell tartoztatni és öltöz arany, piüst és egyéb jóvalakat pl kobozni. Ilyen a király és gyermekei székelylétre volt engedve az arany és exüst kivétel. Másnak királyi engedéllyel vihet ki nemes írcet. 112.)

II. Lajos özvegyének Mária királynéjának biztosa voltak a kör-mári kamaráról, akik az ő jövedelét képviselték. Az esztergomi pedit az a nagy kiváltság volt a kör-mári kamaráról, hogy pénzügyi felügyeleti tartozott, aki felügyelt, hogy pénzügyi körben és a pénz-vezető vezetése között valami hibát, vagy szabást pl ne kövessenek. A felügyelőnek jelen kell lenni, amikor az aranyat és exüstöt a kamarába szolgáltatók, hogy számot tartja, hogy a kamara betenkit mennyi aranyat és exüstöt adnak be és mennyit elvártanak egybe a együtt a száma is vizsgálott, hogy az aranyat és piüstöt a kamarából ki ne vigyék. 113.) Az esztergomi pedit a felügyeleti köztársaság külön jövedelem illate 114.) és pedig az arany- és piüstbányákból 1 mávka után 1 garas piustum: 115.)

102.) 1563:44. 103.) 1545:50. 104.) 1537:21. 105.) 1552:46. 106.) 1545:50. 107.) 1557:14. 108.) u.o. 109.) 1550:48. 110.) 1548:51. 111.) 1548:54. 1552:37. 1553:23. 1554:17. att. 112.) 1554:17. 113.) 1553:23. 114.) 1557:35. 116.) Egy exüst piustum = 1 garas, 1 arany piustum = 2 ft.

A harmiadat, vagy határvám a király papok legfőbb hoz-
jörödelme volt. De voltak az ország másra királyné és a főúrak kezén is
harmiadatok, amelyeket vagy önkéntesen foglaltak el, vagy kölcsön fejé-
ben zálogképen kaptak a királytól, melyekor pedig azért nyertek ilyen
harmiadokat a királytól, hogy kíséretben legyenek. Ezek közül voltak szá-
nos vámsok, hű- és gőzölő vámsok. Ferdinánd törvényiben nagyrészt
a harmiadatam szerepel.

A harmiadot a király saját feltételei alapján kereste
és szervezte. Az országgyűlésnek nagyon kegyes gyakran foglalkoztak a
harmiadokkal, példemleges intézkedéseket is tartalmaznak a törvények,
de a király nem igen vette tekintetbe azokat.¹¹⁶⁾ Az 1512. besterceb-
nyai országgyűlésen a pender arra kérték a királyt, hogy azok a régi
helyeken felállított harmiadokat tartsa fenn, az új és szokatlan ad-
mokat pedig törölje el.¹¹⁷⁾ A király azonban azt felelte pre, hogy
a királyoknak öi joguk ott elhelyezni a harmiadokat, ahol hasznosab-
nak és előnyösebbnek látják.¹¹⁸⁾

A határvámokon az áru, vagy pite harmiad nézet szed-
ték a vám-, vagy harmiadfizető, illetőleg ezek alattvalói a helyi
jörödelmet a király kamarájára szolgálatlank. Ilyen vámsot szedtek szor-
vasmások, származók és más állatok, továbbá hű- és általában minden
elő és holt áru után. A harmiadot pénzben hajtották be a vámsok
az áruval megbeszült piteke után. A vámtarifák gyakran változott.
El. az ökök után, amelyet külföldre vittek ki, egy időben 1. ft. volt a
harmiad. A király később 2. ft-ra emelte föl ezt, de az predmny
az lett, hogy a kereskedők a külföldről hozott portékáikat is drágít-
ban adták, ami általános drágaságot vont maga után. Erért a pender
az 1517. o. gy.-on arra kéri a királyt, hogy állítsa le az ökök-harmi-
adot 1. ft-ra.¹¹⁹⁾ Az 1518. o. gy.-on a pender határozta. Elrendelték, hogy
ökök-harmiad fejében másfél ftot szedjenek a vámsok.¹²⁰⁾

Más régóta gyakorlatban volt s az 1553. é. tc.-ben jogi megerő-
sítést is nyert az a szokás, hogy sírköveket, ládaként s általában 1. ft-
pinton olul levő pitekek után nem kell harmiadot fizetni.

/

116) Anadly i. m. 119. l., 117) 1512: 15, 118) Anadly i. m. 119. l.,
119) 1517: 34, 120) 1518: 52.

Néha törvénytelen eljárással az ország területén belül is szedték
harmincadot. Ezt tiltja pl a fentebbi 1553: 18. tc. elrendelvény, hogy a másor-
székra, vagy más okból, az országban pusztek helyre a másikkra hozott bor-
mókért a vámosok penkét az útnak és nemessé közel harmincad fizetésre ne
kényszerítsenek.

A király, főpapság, főurak és nemessé Magyarország és Horvát-Szlavon ország része területén fel voltak mentve a vám és névfixetés alól.¹²¹⁾
Az 1548: 54. tc. úgy határoz, hogy a néz után, valamely a király a kegyurak
hányikkal miveltek a valamely az ő neviken vörnek ki, az úrnak és nemessé
felkövetésig mindaddig sehol sem szabad vámost szedni, amíg a király
pogy magában mivelteni a névbanját. Tammmentesek voltak tovább a szabad
és hánya városok is ezek majonjai. Mindezek azonban csak akkor voltak
felmentve a harmincadfizetés alól, ha saját használatukra hozták be vala-
mi árut, vagy pontokat külföldről, de nem voltak mentesek, ha
kereskedés céljából hozták be árut.¹²²⁾

Az úrnak és nemessé, amikor a saját használatukra szol-
gáló árukat küldöttek, a szállítóknak levelet tartoztak átadni, amely-
nek alapján a harmincadosok az áruk átvételét, vagy hozatalát
megengedték.¹²³⁾ Ugyanilyen igazoló leveleket állítottak ki a páro-
tok és polgárok számára, akik pörpörre plörpör a törvény, hogy en-
kis saját vagyoniukat vihetik át a határon, mást nem.¹²⁴⁾

Fel voltak még mentve a harmincad alól általában a
vámosok alól az esztergomi pörök jobbágysai is.¹²⁵⁾ Ugyancsak vámmen-
tesek voltak a városok felmészeket szállító fővárosok is.¹²⁶⁾

Az úrnak, nemessé és városok kiváltságát gyakran megsértették
a vámosok, amit a pörök gyakran felpanaszoltak az országgyűlésen, a
királytól orvoldat kértek. Az 1555: 9. tc. eikelében törvényekkel és panas-
zaikkal a királyi kamara tanácsaishoz fordulhattak. De viszont az
úrnak és nemessé is gyakran megkövetették a királyi kincstört a harminc-
adosok is pedig úgy, hogy jobbágysaiktól különféle árucikkeket sze-
pelték be, amitán pörök a külföldre vitték ott pladták; a kapott
penzen külföldön beringszket is mindenféle felmészeket vásárol-
tak, átvizszatalkalmával pedig saját használat célján a harminc-
adosokat kijáratották s itt a behozott árukat jobbágysaikkal is pen-
zen pladták.¹²⁷⁾ Mások meg törvény bormokat vásároltak össze, azokat
megszeltek, amitán kicsimpeszték és külföldön pladták.¹²⁸⁾

121.) 1548: 55., 122.) 1548: 55., 123.) 1553: 18., 124.) 1563: 59., 125.) 1557: 16.,
126.) 1545: 28., 127.) 1559: 44., 128.) U. o.

Idők folyamán a harmineadok kívül sok került magáno-
sok kezére. Az 1542. bezterechányai országgyűlés úgy határozott, hogy
csak a harmineadokat vésze kell döszíteni a király részére a minden
beszedett harmineadot tartozzanak szűz javak plerztes alatt orámot
adni. ⁽¹²⁹⁾ Az 1546. 54. te. plendeli, hogy az ilyen harmineadok minden
főzetis nélkül elveendőek és a királyi ficsis részére adandók, mert
bizonyos, hogy az ilyenek igazságtalanul szedik az ország jövedelmét.
De hiszen a király az ország szükségleteire valókitől perzst vett vol-
na fel, ameknek fejében kénytelen volt valamely harmineadot idegfe-
mesen elkötni, miután azok tartják, hogy ezek egyesséig itjón plégté-
kelt nyujtának a ily módon a harmineadok felszabaduljonak. ⁽¹³⁰⁾ Az
1548. 30. te. szükségessé tartja megjegyezni, hogy a király "a harminea-
dokat csaknál, sőt ezekre az átküszes miután is ordem alapján történt",
haggya meg.

A harmineadtisztelnek kötelessége volt a családotk ellen-
örizni a akiket nyitakapnak, az illetékes hatóságnál följelenteni. ⁽¹³¹⁾

Az uraknak és nemeknek be kellett nyújtani a harmineadokat
a jöszegükre, ahol a király a harmineadok számára vámskat állit hatott fel,
amelyeket nem voltak senkinek jogában eltávolítani szigorú büntetés terhe
alatt. ⁽¹³²⁾

A harmineadok nem voltak kedvelt személynk. Sokszor meg-
történt, hogy legyveresen támadtak rájuk. Szigorú büntetés volt kirakva
azokra, akik a harmineadok ellen prózakalkodtak és őket köztük tely-
sítésben háborgattak. Az ilyenek javait lefoglaltak és személynket letar-
tíz tattan. ⁽¹³³⁾ Azokat a kereskedőket pedig, akikre rábizonyult, hogy
a harmineadokat hármu módon megkövidítették, vámskat plégtelével
büntették. Ha a szolga urának távollétében is tudtan kívül próza-
kalkodott a harmineadokk ellen, plben a dologban az ur két nemis
esküjével tisztázta magát. Ha a szolga nemis volt, nemeknek kijáró
büntetést kapott, ha nem volt nemis, akkor a király kezébe kell ad-
gáltatni megbüntetés végett. Ha megszökönek, az ur esküdjék meg, hogy
az ő tudta és akarata nélkül szökött meg. Az ilyen szolgát mindenki-
nek jogában állott elfogni. ⁽¹³⁴⁾

De viszont a harmineadtisztelnek kötelessége volt téve, hogy
a nemeket, polgárokat és másokat nem szabad hiváltkágnak ellenére igaz-
ságtalan letartóztatással, vagy vámskkal zaklatni. ⁽¹³⁵⁾ És senki a harmi-

(129.) 1542. bezterechányi országgyűlés. (130.) 1546. 54. te. plendeli. (131.) 1559. 44. (132.) 1553. 18. (133.) 1553. 18.
(134.) 1559. 26. (136.) 1559. 44. (137.) "

143
candorok közül törvénytelen és szokatlan fizetést ne legyen megállapí-
tani. ¹³⁶⁾ Aki a fűvesmunkát vámosozza, veszítse el vámfogját. ¹³⁷⁾

Az önkénykedések és erőszakosságok elhárítására jellemző,
hogy a rendek majdnem minden országgyűlésen kérik a királytól a törvény-
telen és szokatlan szűz vámosok eltörlését. Ezek a vámosok, haárk és költői-
gek mellett voltak felállítva, ahol a földesúr minden arra járó kocsitól vá-
most szedett a királyi útkarban tartására. Később ezután nemcsak ki-
dák és költészek mentén, hanem más helyen is állították fel ilyen vámo-
sokat ahol jogtalanul szedték a vámpénzt. De nemcsak egyes útak és me-
nyokok, hanem a királyi főúri jószágain is voltak ilyen szarolásra szánt vá-
mosok felállítva. ¹³⁸⁾ Ezért kérték a vámosok lerontását. A rendek kötele-
ségére teszik a jogtalanul felállított vámosok lerontását. ¹³⁹⁾ Aki a leron-
tott vámost újból felállítja, azt azonnali a józagnak az elvértetésében
kell eljárni, amennyi a vámos állott. Aki az ítélet végrehajtásának
elmulasztja, 100. ft. büntetéspénzt fizessen, amit a vármege ispánja a
maga részére hajtsa be, amit ha ez nem volna hajlandó megtenni,
200. ft.-t fizessen büntetésül. ¹⁴⁰⁾ De hiába hozták ezeket a törvé-
nyeket a törvénytelen szűz vámosok továbbra is megmaradtak. Még
az 1563. országgyűlésen is szövezték a jogtalanul felállított vámosok
ügyét. ¹⁴¹⁾

✓

136.) 1559. II. 137.) 1545. 28. 138.) 1556. 36. 139.) 1536. 45. 140.) 1550. 64.)
141.) 1563. 59.

10. Kereskedelem.

A kereskedés ágai közül csak a kereskedelemre vonatkozólag találunk pontos téves adatot I. Ferdinánd törvényében, az is inkább a külkereskedelemre vonatkozik.

A harmincad fejezetében látjuk, hogy a magyar kereskedelem viházt Magyarország, de sok kereskedő törekedett annak következtében, hogy az ötétharmiadot 1. futra pulták. Különösen Magyarországban ritka ki sok márkát. Ide a vámtörvényt nem engedték be, így nem tudtak megakadályozni, vagy kideríteni az elforduló arany- és ezüstleveseket! De Ausztriában is volt márkák kivétel. A rendek az 1547. o. gy-en arra kéri a királyt, hogy a bécsi kormányzatnak hagyja meg hogy a márkakereskedőknek és más kalmanoknak engedje meg a márkáikkal, vagy más áruikkal való itezást.¹⁾

De nemcsak Magyarország és Ausztria, hanem Lengyelország felé is volt kereskedelmi forgalom. Ez időben a lengyel király, nem tudni, mikor, a lengyel kereskedőket tiltotta attól, hogy Magyarországra áruikat hozhassanak. [L. a kiliigyet.] A rendek kérik a királyt megígérte, hogy tárgyalásokba bocsátkozik a lengyel királlyal, hogy a tilalmat megszüntesse. Ha a tárgyalások eredménytelenek volnának, a király is engedje el, hogy országából senki se menjen Lengyelországra áruiféle áruát bevinni, de azt meg kell engedni, hogy a Magyarországból vigyenek ki áruikat.²⁾ Az 1550. o. gy-en újra szóba kerül az a feladat, hogy a királyt, hogy kártalanítsa az ország lakosait a tilalom következtében írt veszteségeikért. Ferdinánd kijelenti, hogy éppen most tárgyal az ügyben Lengyelországgal.³⁾

A mohácsi csata után szabad volt kivinni az országból, de az előző óta csak a határokig szállíthatók.⁴⁾ De 3. meggy: Török, árva, Liptó: [amely a magyarok közt feküdt, mivel nehezen volt megközelíthető az ország felől, megkérte királyi jogai értelmében lengyel áruval ellátott.⁵⁾ Magyarországi belöldi és külföldi kereskedőknek szabad járási volt biztosítva, csak meg kellett fizetni a törvényes és szokásos vámokat és nem volt szabad az ország másuttal tiltott árukat kivinni.⁶⁾ De a kereskedést még megtiltotta a vagyon és

1) 1547:34. 2) 1547:34. 3) 1546:59. 4) 1550:65. 5) 1548:29. 6) 1548:24.

közbiztonság hiánya. Sok volt a rabló és útonálló, amit a törvények csak is több
szőr pultának. Az 1548:48. é. a kapitányok és ispiánok kötelességére teszi,
hogy ezeket megbüntessék és gondoskodjanak arról, hogy az utak minde-
mítt biztonságban legyenek.

Különbözött szívet nemiséiknek és jobbságainak az a kívánsága volt,
hogy gabonát és bort szabadon vihettek ki és hozhattak be, amely kiváltságokat
korábban a magyar és német kapitányok gyakran megszüntették.⁷⁾

Sokan voltak, akik a csapatok és tábor számára szánt élelmi-
szereket előre összevásárolták, hogy ezeket drágább áron adhasák el. De a
főkapitányoknak teljes joguk és hatalmuk volt arra, hogy az ilyen élelmi-
szereket elvehessék, és vélték azt az árt fixezni, amire az erre kiküldött forrás
beszűlik.⁸⁾ Több végképpen a kapitányok is tilos kereskedést írtak az által, hogy
a végvár számára kiküldött élelmiszereket előre összevásárolták olcsó pénzen,
vagy egyszerűen elrabolták, hogy másoknak nemis áron eladhassák. Ezeket
hivataluk elvevéssével és az elvett készleteknek a befizetésével kell bünt-
tetni.⁹⁾ Szigorú büntetés volt kiszabva azokra is akik magánhaszná-
latra minigye alatt kelműködtek.¹⁰⁾ Aki Lengyelországból bármiféle por-
técát most beviszi, azt a harmincadossal járók elvételével büntet-
sék.¹¹⁾ Aki a törököknek fegyvert, vagy más tiltott dolgokat szállítanak,
halállal büntetnek.¹²⁾

A közlekedési lehetőséget sokan homályosították be. Erre vonat-
kozólag ezt olvassuk az 1546:51. é. -ben, hogy a rendek arra kérik a ki-
vált, hogy ezeket az utakat, amelyek Trutislaw és Szilézia felé addig
el voltak zárva, tegye szabadon.

~

7) 1546:46, 8) 1563:11, 9) 1563:12, 10) 1553:18, 11) 1546:59, 12) 1563:67.

II. Mohácsi. A kor erkölcsi jellemzése.

A mohácsi vért követő megöröklés korában a pártviszályok következtében az igazságszolgáltatás szűnelt. Eddig ha valamikor, most lett volna igazán működő törvénykezés, amikor napi példán voltak a jogtalan birtokelvételek, erőszakok, kardok, paloták, gyilkosságok és más büntetések.

Azok az országgyűlések, amelyek a mohácsi vért után 1535-ig tartottak, az ország védelméről, a hadjáratokról még részletesen intézkedtek, de elmulasztották az ország kormányzati és törvénykezési viszonyait szabályozni.¹⁾ A rendek kérésére Ferdinánd az 1535. országgyűlést az ezen tőren tapasztalható hiányok és visszaélések orvoslására véget hirta meg. Ettől kezdve az országgyűlések még gyakran hoznak végzéseket az igazságszolgáltatásról, a törvényekről hatásköréről és a poros eljárásról.

A legalsóbb törvénykezési fórumnál minden, amely jobbágy ügyben a földesúri bíróság volt. (2. a jobbágyságot.) A következő fórum a vármegyei törvényszék (3. helyi comitatus). Amelyet minden vármegye székhelyén tartottak tartottak. Tagjai az ispánok és az esküdt nemességek (4. a jobbágyságot.) A vármegyei törvényszék tulajdonképpen a nem nemességi bírósági közege volt, de Ferdinánd korában hatáskörét megnagyobbították a nemességi perekben is nemességre is kiterjesztették, amelyek poros ügye szeptembert az ország rendes bírói alá tartozott.²⁾

Az 1524. 6. t. a megyei ispánoknak és szolgabíróknak kötelességére teszi, hogy 12 becsületes nemest maguk mellé véve minden tolvajt, gyújtogatót, varázslót, gyilkost és más hasonló gonosztervet büntetésen büntetessék, ösztönjék és ezeket a megyei ispánok közösen nélkül büntessék meg. Ha pedig ezt nem akarják megtenni, a király, mint a gonoszok pártaitól fővezéssel büntesse.

1) H. O. E. I. 147. l. 2) T. Ö. Hajnik Gyula: Magyar kirósági szervezeti és perjog az Ország és végrehajtó bíróságok korában. 77-78. l.

A következő 1. 1528. országgyűlés 6. t. c. értelmében az ispánok, alispánok és szolgabírók hatalmat nyertek arra, hogy az polgári nemességgel együtt a katonák, fosztogatók esetében 100. főtól felül is bírálkodhassanak. De pedig a fosztogatók nak plégtételadára vagyonuk nem volna, megperelő büntetését kell őket sújtani.

Az 1548. 50. t. c. értelmében az ispánoknak, alispánoknak kötelesség volt a szolgabírókkal és polgári nemességgel együtt minden írás és nemes házban meggyőzőenként nyomozást eszközölni a rablók és gonztevők földaritására s ha kiderül, hogy azok latrokat tartanak, vagy ha ők maguk „latroknak” oxonnal büntessék meg.

A vármegyei törvényozók hatalmát kiterjeszti az 1559. 43. t. c. is. Fekvéjörzágok varak prösségek jogtalan pléghatárát pedig, az a kir. táblák tárgyalhassák. Az 1559. országgyűlésen az plé felháskan oxára tettik a rendet, hogy némelyek kékes nemeseket hűbennegről vándolva, ezeknek jörzágaira királyi adományokat polközölnek ki. Éret arra kéri a királyt, hogy az igazságtalanul megkényszerített nemes a maguk közössége plétt igazolhassa magát.³⁾ Ez ügyben az 1559. 43. t. c. úgy határozott, hogy azoknak a fekvőjörzágoknak a peres ügyeit, valamelyek hűbennegről kimenő nagy marok, mint katonai férfiak törvényellenesen pléghaltak, a vármegyei ispánok, bírák és nemesek összesége tárgyalják. De a t. c. 2. §-a az ilyen jogtalan bírtok foglaltat ügyben felmerülhető házadás és elidegenítés büntére kitörvando büntetést a királynak kívánja bizni.

Az a megyei törvényozók törvénykezési időtartamát illeti, az 1563. 50. t. c. rendel, hogy mivel a peres ügyek a vármegyei törvényozókeken annyira elszaporodtak, hogy azokat a szokásos egy napon plüténi nem lehet, a vármegyei törvényozókeket tagjai felbeszakitás nélkül 3, vagy 4 napon át is szabadon bírálkodhassanak.

A vármegyei törvényozókeken kívül voltak olyan törvényozóke is, amelyekben az 1548. 19. t. c. szavaival plve a köztörvények értelmében is olyanok, amelyekben helytartói, vagy nádori katalommal hogy azokat ítékezni. Az plé a királyi tábla 1. táblán kijelöl a nádorok a helytartói: indicsa beium mentis: vagy nádori törvényozók volt. Mindkét törvényozók bíráit az ország pender bíráinak nevezték. —

Terrünk része néhány pillanattal a pender bírói hatalom kifejlődésére. Az ország legfőbb bírója koradtól fogva a király. De bírói hatalmát nem volt képes mindig személyesen gyakorolni s így szükségképen helyettesek-re szorult. Korábban a nádor helyettesítette, a 13. századtól pedig az országbíró képviselte a királyt személyes jelenlétével. A 15. század közepe óta a királyi bírák között a nádor, országbíró és a titkos kancellár szerepelt. Ők között kezdve a jogszolgáltatásnak igazi oszlopai, akiket azért forrássáink az ország pender bíráinak neveznek. ¹⁾ Az 1486: 68. tc. 2. §. így hangzik: „Exeket pedig azért nevezik pender bíráknak, mivel hármely négyen ítélhetnek és a törvényekre szeptenül ők is helyettesek lehetnek ha hivatalban és hivatalban ha másokat is, ha valakit bizonyosságra vagy más dolog miatt ha akarunk hívni”. A pender bírák helyettesei az alnádor, az alországbíró és a királyi piseret őrző személyek.

A pender bíráknak hatásköre nem volt olyan elkülönítve egymástól; ők azok elnökei voltak a törvényezéseknek, ők vezették és irányították a törvénykezési munkát.

~~A királyi tábla királyi kúriának, vagy királyi törvény-~~
Bírói a királyi kúria tagjait illeti, a pender bírákon kívül már legelőbb időtől fogva helyet foglaltak azok a főpapok, bárók és nemesség, akiket a király a kúria tagjaivá kinevezett s akiket táblabíráknak, vagy üllőknek; assessorok; neveznek törvények: ezeknek a száma sokat változott. Emelkül helyet foglaltak a kir. kúriában a pender bírák-
nak segédei, a főjegyzők; protokollariusok; is. ők formálják meg az íté-
leteket és terjesztik elfogadásra, ezért nevezik őket más néven ítélmestereknek.

A királyi kúriát a 14. századtól kezdve királyi ítélőtáblának is nevezik. De gyakran a nyolcadik törvényezések pherezés is; az a királyi tábla bíróságából fejlődött ki. A nyolcadik pherezés után kapta, hogy bizonyos ünnepek nyolcadain tartották pl. Vízkereszt, Szt. György, Szt. Mihály nyolcadain.

A királyi tábla tagjaivá vonatkozólag a következő pender-
kezéseket hozták Ferdinand törvényei.

Az 1536: 48. tc. tudomásul adja, hogy „igazságszolgáltatás céljából a nemesség penderéből is választottunk 6. táblabírák”.

1) Timon i. m. 641-646. l.)

Az 1542. októ. 29. tc. értelmében a királyi táblahoz 12 jogtörő ülnököt: asszonyi úrnokot: kell kiválasztani, akiknek felső része mind a királyi felső tanácsban, mind a törvényozóken állandóan jelen legyen. Ugyanazon tc. szerint a királyi tábla tagja még a királyi ügybíró is.

Az 1545. 31. tc. rendel, hogy a pudes bírákhoz teljes számban legyenek helyettesek és ítélőmesterek.

Az 1557. o. gy. a királyi tábla tagjaira vonatkozólag azt határozza, hogy az ország pudes bírái mellett legalább 4 ülnök legyen, akiket a tanácsok és az ország pudes bíráinak meghatalmazásával a király nevezzen ki, az ország pudes bírái előtt egyetemben meg is hívtetésükre gondoskodjék. A tc. szerint igazánis régtől fogva így volt szokásban, hogy a pudes bírákon, ezek helyettesein és ítélőmesterein, továbbá az esztergomi psek két pülsőn: akik az érsek helyettesei voltak, valamint a jelenlevő főpapokon és bérőkon kívül ezek az ülnökök is jelen legyenek. Ha az ülnökök közül valamelyik plhal, a király távollétében a nádor nevezze ki az ülnököt.⁵⁾

Az 1559. o. gy. megállapítja a törvényozóken megjeleni tartozó főrendek számát. Eszerint 2 főpap, 2 bérő, vagy legalább 1 főpap és 1 bérő tartozott a törvényozóken megjeleni. Ha ezek részt nem vehetnek, helyettesül kell gondoskodni.⁶⁾ Az ülnökökre vonatkozólag is intézkedett ez a tc. Eszerint a 4 ülnök a törvényozóken nem helyettesíthető, hanem tartoznak személyesen folytonosan is kivétel nélkül jelen lenni. „De mivel az ülnökök, akik valamely szükséglettől gátolva vannak, magukat nem helyettesíthetik, plhatározták, hogy ilyenkor már most 4-nél többet válasszanak. Ezen az országgyűlésen tehát még 4 ülnököt választottak, hogy elég legyen, ha egyik vagy másik történetesen szükségből távol maradna, közülök más következék, hogy az ülnökök mindig száma a törvényozóken mindenkor teljes legyen.”

Eszerint tehát a kir. táblán résztvettek az ország pudes bírái, vagy ezek helyettesei és ítélőmesterei, 4, vagy legalább 2 főrend, a

5.) 1557. 13; 6.) 1559. 38.

királyi ügyjegyző és a bírák közül 1. táblabíró: 11.

A bírák fizetéséről a király gondoskodott. Az 1557. 13. sz. erre vonatkozólag úgy határozott, hogy a bírák fizetéséről a király a szokott módon intézkedik. Ez a bc. úgy határozik az 1557. 3. tc.-re ellentét, amelynek rendelkezése szerint a főrangú bírák fizetése 400. ft. a nemesi táblabíráké 300. ft.⁷⁾

Az október törvényozókat tartását az országgyűlési rendeltetés pl. az 1545. 34. tc. úgy határozott, hogy a helytartó a törvényozókat megtartást 20. nappal előbb adja tudatni a vármegyének.

Az október törvényozók ítéletek a kisebb hatalmaskodások esetében. 8) Kiseb hatalmaskodás alatt megítél jogunkban minden olyan ítélet, vagy erőszakos aszkamint ítélet, amely nem tartozik a nagyobb hatalmaskodás peréhez. 9) A törvényozók bíráskodnak pl a vármegyei törvényozóktól feljebbított pereseket, a jövedelmek és díjazások szorolása címen indított pereseket.¹⁰⁾

Az istenkáromlókra is hozták a bírák ítéletét. Azok, akik a keresztet, szent, keresztiséget, a lelket és egyéb hasonlókat káromolják, a bírákhoz bejelentendők és ha a káromlás plkörtén megítél bizonyodottak, első ízben nyilvános verőzéssel, második ízben botorással és harmadik ízben gyilkosságra is más gonosztevőkre kiszabott büntetéssel sújtják. Azok pedig, akik a káromkodást hallják, de nem jelentik, 3 munka pérbüntetéssel haláljának.¹¹⁾

Az még a maga jogait a leányneveket illetőleg szintén a királyi táblán, illetőleg az október törvényozóknak perelhetett.¹²⁾ Különböző törvényozók plé tartoztak az egyes bírók peres, kivére, amelyeket a helytartói törvényozók tartott felem magának.

Későbbi időben a királyi táblától a király szennyeihez lehetett fellebbezni. A mohácsi vész után a király nem tartott többé az országban így a király szennyeihez vezetőle a bíráskodásban megakadt. Bíráskodási joga lassankint átváltozott a nádorhoz, illetőleg nádori székfoglalás idején a királyi helytartóhoz. Amint láthat a fellebbezési peresben továbbá azokban az ügyekben, amelyek valamikor a király szennyei bírósága alá tartoztak, ezután a nádor, illetőleg a kir. helytartó ítéltetett. 1542-ben a király

7) T. ö. 1559: 38 | 12 § | 8) 1546: 26. 9) A nagyobb hatalmaskodás öt esete az 1536. 14. tc. szerint a nemesi házainak megrohanása, a nemesi elfogása megverése, megsebezése és megölése. 10) 1555: 10., 11) 1563: 44., 12) 1545: 36., 13) Simon i. m. 639. l.

a nádor bíráskodási ügykörének betöltésére nádori helytartót ne-
vezett ki Róbert Ferenc okmányában (pl. a nádort). Ettől kezdve a ná-
dori helytartó volt a helytartói törvényozók mellett a nádori bíráskodási
ügyek ideje alatt. Természetes, hogy amíg a nádori bíráskodás be-
volt fellebbezés, a nádor volt az ország első bírója és a helytartói törvény-
ozók mellett: 1554-1563. Nádorok Tamás halála után a pender-
ek kérték Ferdinándot, hogy választasson új nádort, de a király
a pender - e kérést nem teljesítette, hanem Nádor helyett kineve-
zte Mátyás alnádor nádori helytartónak.

A helytartói törvényozók tagjaira vonatkozólag az 1542. po-
zsonyi országgyűlés törvénykönyvében találunk adatot, amely arra
kéri a királyt, hogy a helytartó mellé 4 főpapot és 4 bírt nevezzen
ki tanácsosul, akiknek tanácsával minden kormány intézkedésben,
teljes bíráskodási ügyekben is eljár. ¹⁴⁾ Az 1552:26. az ország pen-
der bírt nevezése, akikkel együtt a nádor bíráskodási hatá-
sokában eljárjon. Az 1559:38. tc. ítélmében a fellebbezési perek meg-
vizsgálásánál, amelyet a nádor ítélték pl. tartoztak, 2 főpap és 2 bí-
ró tartoztak jelen lenni, de nem azok, akik a királyi törvényozó-
kban: kir. táblor. bírt vesznek. Az 1563:45. tc. előírja, hogy a hely-
tartó és az ország főkapitányai a király előtt esküt tesznek.

Minthát a nádornak, hanem bizonyos esetben az ország-
bírónak is jogában állott nádori ügyekben törvénykezni. Az 1556
o. gy.-en megszabták Mátyás király országbírt, hogy maga mellé
vevén az alországbírt és ítélmesteres Károly a felsőmagyarországi
megyék okmányai törvényozókat tartson olyan ügyekben a ná-
dori törvényozók ítélték, kivéve a fellebbezési pereseket, amely-
ket csak csak a nádor, vagy helytartó bírálhatott pl. az ország-
bíró távozása után az alországbírónak is jogában állott íté-
lmesterével a törvénykezést folytatni.

A helytartói törvényozók pl. kerültek a fellebbezési ügyek.
Az 1534:24. tc. végzés ítélmében a helytartói törvényozók bírája az
újabb bíráskodási pereseket, az ísten megfuzaitól a legutóbbi 10. év
alatt bíróságon elzárított jogszöveg tárgyában indított pereseket, továb-

14.) 1542 poz.: 30., 15) 1556:34. tc., 1559:39.

azokat a perket, amelyeket törvényes úton bíróságban magamunka-
kodás címén indítottak, de amelyek a királyi kúria felhatalmazása nélkül,
vagy függőben maradtak. De a 20. megjegyzés, hogy ezáltal nem akarta
a törvényes bíróság hatalmát meggyengíteni, vagyis az októberi törvényekkel
hatáskörét megerősíteni. A helytartói törvények vizsgálta felül az eszék
és más járásek ideiglenes ábruházásait, de ítéletkimondás előtt az ügyet a
királyhoz kell felterjesztetni, aki végző főúrnaként ítél.¹⁶⁾ A helytartólagi
törvények hatáskörébe tartozott a magamunka-kodás öt cikke, a
zálogjogok új adósságok kitételei és jogajándékok tárgyában indított
peresek, továbbá az újabb hatalmaskodások és hitokmányok ügyei.¹⁷⁾
19x 1555: 2. t. Példeműben a nádor királyi helytartói hatalmával fog-
va a következő peres ügyekben volt köteles ítélkezni: minden pro-
szakaskodásban, amelyet nádoruk való megvédelmezése óta plkóvtak, azü-
tanú méltatlan vád és jogtalan adó fölcsedés tárgyában, felleb-
bezési és opánomási ügyekben, hitélet és házajándékot, ezenkívül
zálogjogokat tárgyalt perekben.

Az októberi és helytartói törvények határideje és törvény-
kezési időtartama nem volt állandó. 1548-ig egy határ időben intéz-
ték pl az összes peres ügyeket. De mivel már lehetetlen volt
egy időben a sok pert plkálni, az 1548. o. sz. az ország vármegyéit
két részre osztotta. Az egyik részbe tartoztak: Somogy, Zala, Vas, Sop-
ron, Veszprém, Győr, Moson, Komárom, Pozsony, Esztergom, Győr,
Nórád, Zólyom, Hont, Trencsén, Túróc és Orava megyék; a másik részbe
Nógrád, Gömör, Torma, Heves, Borsod, Abaúj, Zemplén, Sáros, Szepes,
Liptó, Ung, Bereg, Máramaros, Szatmár, Szabolcs, Ugocsa, Krassó
és Középszelesek vármegyék. Az első országrész számára tízkesz
és azt. Lakat apostol napján, az utóbbi számára azt. Lukács és azt.
György napján bíraskodtak.¹⁸⁾ Mindkét rész törvénykezési helye
Pozsony volt. Így tehát mind a két országrész számára mind
az októberi, mind a helytartói törvényekben 2-2 ízben, tehát
összesen 4-szer tartottak törvénykezést. De már a következő
országgyűlésen plkáltak, hogy mindegyik rész számára
évenként csak egyszer tartasson törvényezést, tehát a két
résznek 2-szer. Ez az új rendelkezést így okolták meg, hogy

16.) 1542 poz: 46., 1546: 60., 17.) 1543: 32., 1545: 35., 1548: 19., 1550: 57.,
1552: 38., 1553: 30., 1556: 34., 35., 1559: 39., 1563: 35., 18.) 1548: 19.)

kegyes országok mellett, melyek a bíráknak és a perlekedő feleknek a törvény-
székek ilyen formáján való tartása. Ekkor még bevezették, hogy dúrnán-
tuli megyék számára az. Mihály napja, a tiszántúli megyék számá-
ra pedig Vízkereszt napja legyen a terminus.

Az oktatás és helytartói törvényozások időtartama sem
volt állandó. A legrokkantabb volt a 10 napi időtartam. Az 1550. or-
szággyűlés, amely a 4 törvénykezési idő határidő számát 2-re
csökkentette le, a bírákodás időtartamát mindkét terminusra 60
napra emelte fel. 19.) De már az 1557. é. újról a 10 napi törvény-
kezést állítja vissza.

A háború alatt szűntelt a bírákodás, de pablaion, quil-
kosságot, nagyobb hatalmaskodások és fellépcsések fölött ez idő
alatt is itélkeztek. Uratis is szűnt idején penderenint törvény-
szűnt volt. 20.)

Az országgyűlési rendek több ízben kitértek a királyt, hogy az
országot nemcsak határidő, hanem hely dolgában is arra két kéreze törvény-
kezési helyekről a a felső kéreze számára is tartasson bírói székeket. 21.)

Az 1552. o. gy. is megismétli ezt a kérelmet, kassát nevezve meg
a felső vármegyék leendő törvénykezési helyeül. A király a kérelmet helyes-
tette s ettől kezdve két helyen országlaltassák az igazságot az országbírái,
Pozsonyban és Kassán. Az 1557. 8. é. már Löcsét állapítja meg a felső ké-
reze törvénykezési helyének. Az 1559. o. gy. újról egy helyet határoz
mindkét kéreze, a régi Pozsonyt, 22.) de az 1563. o. gy. visszaállítja a
két helyet s ezúttal a felső vármegyék bíráskodási helyeül Eszter-
térre meg. 23.) A helytartói törvényozók helye Pozsony volt, de a rendek
az 1555. o. gy.-en még határoztak, hogy a sok nehézség miatt ne kell-
jen a felső vármegyéknek Pozsonyba menni, hanem a nádor maga helyett
bírói és itélőmestert küldjön Kassára törvény látás végett. A fellépcsési
székek az itelen is a nádornak voltak fenntartva. 24.)

Hiszen a király a legfőbb bíráskodási jogot a nádornak ruházta, mé-
gis némely ügyekben is pertleken fenntartotta magának az itélkezési jogot. Az
1546:25. é. frankeli, hogy azokat, akik az ország törvényeinek és királyi törvény-
székek ítéleteinek vakmerően és katalmanul ellene mernek szegülni, nemkü-
lönben azokat, akik a királyi jóvedelmeket, közadókat és segélyeket peresik,
akik az iten egyházat és a keresiméket önhatalmilag elfoglalják, továbbá a ne-

19.) 1550:2., 20.) 1553:20., 21.) 1550:50., 22.) 1559:37., 23.) 1563:24
24.) 1555:2.

mind a szegény nép elnyomását, a gyilkosokat is más fajta gonosz-
tevéket álljon a király teljes hatalmában minden törvénykezési eljárás
mélkül példemük szerint személyükben is javítható megbüntetni. Sz 1546:
35. tc. végzés pz: ha ppa hatalmasok a jószágokon elfogott lovakokat,
gyíftogatókat, gyilkosokat is más gonosztevéket a vármegyei ispánok és esküd-
tségek megintására kellően megbüntetni nem akarnak, ekkor a király
eseket, mint a gonosztevék befogadót, pártalót és büntetőeset minden
kegyelem nélkül fővetséssel büntesse. Ha az ország kapitányai és más
tiszthirolói a hozzájuk érkezett királyi parancsokat nem tartják meg,
mindenes közvetlenül a király joghatósága alá vannak rendelve, a
király őket magához is vétésükhez képest büntesse meg.²⁵⁾

Habár ítélet után a királyhoz lehetett fellebbezni, illetőleg
kegyelemért folyamodni. Sz 1563:63. tc. pz ügyben úgy határozott, hogy
aki okmányos pihenőket követett pl a kegyelemért a királyhoz for-
dultak, kegyelmet tőle ne nyerjenek.

A perbeidőzés úgy történt, hogy a felperes a hiteles helyekről:
a káptalanoktól és konventektől kiállított perbehívó levél alapján
idézett meg az alperest a törvényozók pl. Sz idézést a perbehívó,
illetőleg parancslevélben is megnevezett királyi vagy bírói ember töl-
tette a káptalan, vagy konvent valamelyik tagjának a jelenlétében.³⁰⁾
Az idézésről a felperes ügyancnak a hiteles helyekről kiállított tü-
dósító levelet mutatni fel a bíróság előtt, amellyel igazolta a perbe-
hívás szabályos megtörténtét. Ha ezt kiváltani elmulasztotta a per-
behívás határideje előtt, ekkor a hiteles hely ezek bírói parancslevelére
adta ki a tudósító levelet. Sz 1550:58. tc. úgy határozott, hogy pritan
ilyen pritan parancslevelére nincs szükség a tudósító levél kiváltási-
ra.

A bizonyítás tanúkkal, oklevelekkel, vagy esküvel történt.³¹⁾
Sz 1563:81. tc. phaudeli, hogy aki az ország pender bírái előtt tanúskodni
vonnakodott, 6 H. ft. ítélet phesztésével, vagyon bírányában pedig testileg
büntetődjen.

A felek ki is pereszhettek, vagy a felperes visszavonhatta vádját,
amely esetben 6 girát (6 aranyfont.) kellett bíróságnak fizetnie.³²⁾ De megtör-

25) 1563:78., 30) Hajnik v. m. 190. l., 31) 1547:23., 32) 1547:23.

Tart, hogy a felperes csak akkor vonta vissza keresetét, amikor már látta, hogy a törvény az alperesnek fog igazat adni. Amikor már az alperesnek is költözni kezdett, erre vonatkozik az 1547: 23. tc., amely azt a végzet követi, hogy a felperesnek, mint a törvényes eljárás bekövetkezett és a tanúkkal, vagyokirattal való bizonyítás már megtörtént, a meghozott perről állnia nem szabad, hanem a méltatlan kereset terhén kell őt elmarasztalni.

A peres feleket ügyvédek védtek. Az ügyvédi megbízás, illetőleg bevallás a káptalan, vagy konvens előtt történt, de az 1563: 53. tc. megengedi, hogy az ügyvéd bevallását a vármezei törvényszékhez tartozó ügyekben ugyanazon fórum előtt is lehet پیشkötölni. De a kiadási tábla alá tartozó ügyekben a régi szokás maradt meg. Gyula és Szigetvárad számára azonban külön intézkedést tettek a tekintetben. T. i. az egy püspöknek kötelességére tették, hogy káptalanjából alábbvalóan két kanonokot tartson Gyulán, akik közül egyik a következő országgyűlésig a város plébánosa legyen; a zalavári epát pedig fizetve külföldön konventjéből két szerzetest. Az ügyvéd vallomások prek előtt történjenek. ³³⁾

A peres félnek jogában állott ügyvéde szavát visszavonni, ha azt a per kimenetelére nézve károsnak tartotta. De az 1550: 56. tc. erre vonatkozólag úgy határozott, hogy „az ügyvédet a közös társas vallatás elrendelése után a végleges ítélet meghozása előtt szabad visszavonni; kivéve a nagyobb hatalmakkal őt illet, amelyekre az ország decretumai szerint ilyen visszavonás nincs megengedve”.

Az 1563: 49. tc. figyelmeztet a bíróságot, hogy az ügyvédek írás és szóbeli kifogásait is visszavonait vessék el.

Érdekes perorvoslat a tilalom (prohibitio), amellyel jogon bármelyik peresfél tiltakozhatott a hozott ítélet ellen, hogy a döntést elhalaszták ezen idő alatt ügye mellett több okot, irvet tudjon felsorakoztatni és így az ítélet az ő javára megváltoztasson. E tilat már felek legtöbbszor ügyvédek útján پیشkötöttek. Az 1550: 52. tc. úgy határozott, hogy a minden feleletadás nélkül való háromnapos tiltatás, amelyet az ügyvédek dívatka hoztak, szüntesse meg. A felelet adás megakadályozását jelent. Tehát a felek és az ügyvédek tör-

toztak megkérni a tilalmat. Ugyanezen tr. szerint, ha a felek, vagy ügyvédek a „felelésben” valami hibát követtek el a felelés alapján hozott határozat ellen háromszor tiltakozhattak bíróság nélkül. A megsemmisítő prohibíciót, amely már bírósággal járt, a törvényhozás határ ideje előtt legalább hat nappal kellett bejelenteni, ne hogy valami hiba vagy következtében az ügy ítélethozatal nélkül a következő törvényhozáshoz haladjon.

Ígytalanul elfoglalt jogszágon perében az ítélet ellen tiltakozni nem volt helye. Az 1536. 10. é. kimondja, hogy amit a bíróság ezen az ügyekben igazságos ítéletével határoz, azt minden helyesítés nélkül kellő végrehajtás alá is bocsátja, „bármilyen ellenmondással is tiltakozás ellen nem állván.”³⁴⁾

A peres felek jogában állt a bizonyításként elrendelt esküvitetés is betiltatni (i. inhibíció). De ezt csak a perbeírás határ ideje előtt 8 nappal tehetné, melykor a nagy költségen összegyűjtött tanúk hiánya fáradtjauak.³⁵⁾

Az 1542. évi 32. fe. azt a merész határozatot hozta, hogy a helytartókat, amelyeket a király, vagy helytartó adott, a törvényhozáshoz ne vezessék figyelembe.

1553. 20. é. törv. intézkedik, hogy az országokhoz való vonatkozó ügyekben a felek távollétébe se legyen akadály, hogy ítélethozzanak.

Ha a peresügyet a bíróság eldöntötte az ítélet hozott, ezt az ítélelő mesterek azonnal kihirdették, és, hogy az ítélelőlevelet felolvasták. De az ítélelőlevelet csak szűrtén 10. nappal adták ki, hogy a peres felek az idő alatt az eltiltást bejelenthessék a ennek alapján a pert tovább folytatassák.³⁶⁾

Az ítéletek végrehajtói a bírók helyek bizonyos rangú felei és a királyi emberek voltak, akik az ítélelőlevel felmutatása mellett hajtották végre az ítéletet. Melléjük mint karhatalmat a főkapitányokat küldték ki, mikor meg a kapitányokat, akiknek jogában állt bármilyen fegyveres erőt igénybe venni, ha ők maguk gyűlések volnának.³⁷⁾

A vármegyékben az ispán, vagy alispán és szolgabírók hajtották végre az ítéleteket, szükség esetén a kapitány karhatalma segítségével. És a kapitányokra bízta az 1543. 26. é. azoknak a megyéknek.

34) T. Ö. 1542. évi 8. 35) 1550. 54; 36) 1545. 39, 37) 1536. 18, 1542. évi 7. 11, 1545. 32.

tetését, akik harmincadok, vagy más vármok minden szokatlan sa-
jósággal és nemességre eszterházi terhes pénzbeszedéseket dno-
sítottak meg. A kapitányok hatáskörükre tartozott azoknak a
hatásmegszakításnak a megfékezése, akik az eszterháziakból
a vármokot erőszakosan elvették.³⁸⁾ A kapitányok védtek
meg a káptalanoknak és konventeknek, végre hajtására, vagy ik-
tására közzélt bizonyosságtevőit, hogy biztonságban végezhesek
bizománytevőket³⁹⁾ stb.

Az 1542. évi törvényhatósági országgyűlés azt a végzést hozta,
hogy a bírák és mágnásokok javait árverés útján el kell adni és
az ország közügyeire fordítani.⁴⁰⁾ Ennek végrehajtását a
f. t. a királyi helytartónak bízta, a kapitányok pedig helytartót
minden erőjükkel támogatassák. Ez esetben tehát helytartó-
nak végre hajtóintézkedés volt.

A végrehajtások joghatóságát a bán, továbbá a vajda,
az alsó várkapitányok pedig a temesi gróf volt.

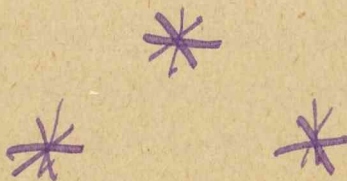
A káptalan, vagy konventi bizonyosságtevők kötelesek vol-
tak a végrehajtást bejelenteni az illetékes káptalannak, vagy
konventnek. Mivel végrehajtások közben sok visszaélés, megvesz-
tegetés és mások történtek a gyakran a királyi, vagy bírói ember és
a bizonyosságtevők másképpen jelentették a végrehajtást a lute-
les helyeknek, mint ahogy az történt, az 1559. országgyűlésen
azt jegezték a püspök, hogy a végrehajtást csak a lute-
les helyeknek a bizonyosságtevőknek az illetékes káptalan, vagy kon-
vent előtt. Ennek az ellen a lute-les helyekkel bejelentett végrehajtás semmi
volt.⁴¹⁾

Az ítélet végrehajtásánál a vizsgálati képviselő: egoroz
megvolt megjelölve. Ez abban állott, hogy a végrehajtást szerve-
ző a királyi és bizonyosságtevő embereknek jelenlétére jellel kor-
dot mutatott fel. Erővel a kiküldöttök jogzó könyvet vettek fel,
amit a közügybeliek is aláírtak. A bíróság ezután új tárgyalást
rendelt d. az 1536. i. t. e. ítéletében a vizsgálati egoroz mindenki-
nek megvan megjelölve, de más módon nem szabad az ítélet végre-
hajtásának ellenőrzésén. De ha valaki a „vizsgálati és használati”
ítéllet sem tudja bebizonyítani, hogy a kezén lévő jószágok őt illetik,
akkor nagyobb hatalmaskodás tárgyában kell eljárásnak lenni.

38) 1543:28, 39) 1543:29, 40) 1542:perz:6, 41) 1542:perz:6.

A jogtalan is megokolással visszaüres elintétele 42. par. 42) A,
 működőszori visszaüres az 1548: 17. fe. pítelmében a hitlenség
 büntet vonta maga után. Az 1542. par. 11 és az 1553: 21. fe.
 nek az egykori visszaürest is hitlenség büntével sújtja.

42) 1547: 32.

A birtokperesekről, illetőleg a vagyonjogi I. Ferdi-
nánd törvényei gyakran emlekező. Ferdinánd uralkodása alatt a
magántulajdon perthesetlensége mindentelán perket szenvedett,
mert a jogrend és közbiztonság igen gyenge alapon nyugodott.
Az ellenkirályok sokszor házat szereztek maguknak azokat
hűbérekben megtoldták a királyi javakat eladományozták, azokat
pedig, amik tölték elpártoltak, jövedelmük megfosztották azokat a
hozzájuk hű főnökknek ajándékozták. A főnök állásfoglalását az
ellenkirályokkal szemben legtöbb esetben az a szempont irányította a
vallási érdekek szerint törték ezek, vagy másik király hűbére. A
királyok egymás adományozását semmibe nem tartották hi az okozta
a vagyonjog ellen elkövetett sok erőszakosságot, törvényteleniséget a javak
bíráskodásában való állandó bizonytalanságot. A törvények nagy része vagyon-
jogi kérdéseket tárgyal. Hogy milyen zavaros állapotok voltak e kor-
szakban s hogy mennyire nem tartották a tulajdon jogát még a
legmagasabb állásban levők sem, mutatják azok a törvényekkel,
amelyekben arról olvassuk, hogy pl. a veszprémi püspök elfoglalt-
ta Bethő Péter várát¹⁾ továbbá, hogy Péter György, Móróc bender-
bírói, jogi²⁾ a várad püspök³⁾ sőt Szabells⁴⁾ Maria N. Lajos öz-
vege⁵⁾ sőt még a király⁶⁾ kezén is voltak jogtalanul szerezett
birtokok.

Az ország különböző részeiben pabóvárok voltak, ahonnan
az egyes hatalmasságok állandóan zavarították az útnakat, nemesséket
és jobbasságokat egyaránt. Az 1548. H6. sz. több pabóvár lebontását hatá-
rozta el. A hatalmasságok, a jószágok erőszakos elfoglalásai és
más gonoszítottak olyan arányokat szeltek különösen a Duna Töze
között, hogy az 1547. o. sz. Báthori Andrást főkapitányt bízza meg
a pabóvárak megsemmisítésével és felhatalmazza, hogy erre a cél-
ra hadakat gyűjttesse⁸⁾.

Az 1556. 9. sz. elrendeli, hogy mindazokat a birtokokat, amelyek-
ket akkor azghisziaktól akkor világiaktól II. Lajos király óta jogta-

1) 1543: 25., 2) 1548: 59., 3) 1546: 56., 4) 1547: 78., 5) 1546: 32., 6) 1543: 15., 7) 1546:
129. 7) 1552: 18., 8) 1547: 15.

harmad elvetek, Mátyás apostol ünnepeig 1. febr. 25.1 vissza kell adni a jogos tulajdonosoknak.

A pártitók számára az országgyűlésen terminust állapítottak meg, sameddig büntetlenül visszavethetnek a király kezébe, ellenkező esetben belevetették nek tekintendők, ami ugyan ptkozással jöve. 9) Akik megérték is a királyt vagy helytartótól kegyelmet nyertek, azoknak fellébiratokat a kegyben nyújtott szándék egy hónap alatt a vármegye törvényozéknak tanácskozás után a hűség kellő biztosítása mellett vissza kell adni. 10) A törvények intézkedések arról is, hogy a megértők adják vissza azokat a javakat, amelyeket az ellenpártihoz való tartozásuk idején jogtalanul elfoglaltak. Ez esetben semmi felelősség ne szándékon amelyet ezek akár a királlyal, akár az ő kapitányokkal kötöttek. 11) A jogtalanul elfoglalt javak megértői 15 napon belül a királyi törvényozék elé megdöntőlegesen megjelözendők, ahol igazolni kellett a birtoklás okát és címét. De ezekről is intézkedik a törvény, akik verük hullásával eldöntették ki a hűtlenségtől elvett birtokokat, amelyeket azonban megértés után vissza kellett adni. Az 1536: 8. t. arra kéri a királyt, hogy az ilyeneket alkalomszerűen máshonnan pórsítva juttatasson.

Az 1512: besztercebányai országgyűlés a királyi adományozások és ideiglenes átutaltatások megvisszavételére főpapokból álló bizottságot választott, amely elhatározta, hogy jog és szabály szerint történtek-e az adományozások, ellenkező esetben visszaadandók jogos tulajdonosainknak. Hozamost rendelte el a 3. t. a főpapoknak világiaktól elrabolt tizedei is papok jövedelmek társában. A jogtalan birtoklás alatt kikényszerített kötelezések ígértek és ígéretekre való ideiglenes átutaltatások semmiiek. 12) Ha valaki az elutaltatott jószágokon kastélyokat, várakat, vagy más erősségeket épít ezeket a jószágokkal együtt vissza kell adni a jogos tulajdonosoknak. 13) Az 1512. pozsonyi. o. az ispánokat és alispánokat felbatalozza, hogy bizonyon elfoglalt jószágokból a törvénytelen birtokosokat egy éven belül eldobják ki. 14)

Az adományokhoz, ideiglenes átutaltatásokhoz, továbbá juttatás ügyében leterített szerződésekhöz, örökös fogadásokhoz törvényes iktatások voltak szükségesek, amiket a bírók helyek egyeztettek

10.) 1536:5., 11.) 1536:4., 12.) 1536:59., 14.) 1536:59., 15.) 1512. poz. 16.

a magyar képviselete mellett. Az 1542. évi 23. fe. rendeli, hogy az ítéleteket az éven belül mindenki megtegye el, aki jog és törvény szerint van valamely felelősség birtokában. A jövőre előzetes eljövetele után ezkorolt ítéletek hatálytalanok! 16) Miké bizonyították, hogy birtokain jogi bírására vonatkozó leveleiket elvezették, azok jogaitól nem utak el. 17) Több országgyűlés hozta ezt a végzést, hogy a mohácsi vész után eltekintve a jogtalanság eltilajdonított javakra vonatkozólag az elvételre nem számítanak bele, vagyis a tilajdon jog a régi iratok illeti. 18)

1542. fe. felkérte ezt a régi törvényt, amelynek értelmében ha valaki jogot ölt örökös nélkül hal el, annak jó-
szága „jog szerint és tényleg” Magyarország sz. Koronájára száll. 19)

Az 1552. országgyűlés annak az örökre, hogy I. János királytól Magyarországgal kimondotta, hogy kezzen feledve az ország ellen elkövetett sok sérelmet, vizálykodás és gyűlölet, a hogy a két fejedelmnek igazságo címen tett és törvényesen birtokba vett adományai érvényben maradjanak, kivéve azokat a jószágokat, amelyeket a két király a másikhoz való pártolási címen adományozott. Ezek közül érvényesen fennmaradtak azok a címen tett, de még birtokban nem vett adományai az erdélyi nézekben, valamint Bihar, Orad, Blongrád, Brand, Zárad, 20) Német, Torontál, Temes, Kili-
sözölnek és törvény megében, Ferdinándnak pedig csakon kívül az összes magyarok jogi címen tett, de még birtokba nem vett adományai. 21) De nem ismerték el a rendek Izabella királyné és fia János Zsigmond adományainak érvényességét, mert őket nem tekintették törvényes örökösöknek, így János király halála után csak Ferdinánd adományozásai érvényesek. 22) De megismerték a jószágadók és vándorok, amelyeket János király halála után egyszer az illetékes bíróság helyek előtt ezkoroltak. 23)

Az 1552. 19. fe. a János király haláláig ország ellen elkövetett erőszakos hatalmaskodást, hárt, gyilkosságot, méltatlanságot és egyéb kegyetlenséget végképpen megszüntetnek nyilatkozott ki, hogy hogy ~~egyéb kegyetlenséget végképpen megszüntetnek~~ ezek miatt semmi a másik ellen se törvényesen, se titkosan se sephessen. De a János király halála után elkövetett ilyen hatalmaskodások és gonosz-
tettek per tárgyat képeznek.

16.) 1543: 25, 17.) 1545: 28, 18.) 1542. pos: 23, 19.) 1542. pos: 43, 20) 1548-ban
Hunyad vármegyében említették 21) 1552: 21, 22) 1552: 23,

De a vagyon jogban beállott zavar és bizonytalanság nem miatt mag, az országgyűlésnek szűkén is volt elég dolga a vagyon jog ellen elkövetett bűnök orvoslásával.

Az alkotmány és helytartói törvényeknek beálltán el az összes birtokpercek. 1. L. a birtokadást. Az 1542. kezdetű törvények országgyűlési szavazata. Ez a törvény nemcsak fejedelmeknek, hanem mások el foglaltai miatt megvalósulna helyi és egyes üdők nem volna, akkor a rokonnak az ország minden birtok el kell jönni. akik ha meg italkoznak, hogy ezek törvényes üdők, a hatalmasságoknak hozzájárul meg, hogy bűntetés büntetése alatt adja vissza a jöszöget a törvényes örökösöknek. 24) A család is jogtalan birtokbeiktatás miatt a törvények a fejedelmek örökösével együtt a család és ezenkívül a elfoglalt jöszög visszaszolgáltatására kötelezzék. 25)

A vagyon jogra és birtokpercekre vonatkozó többi adatok L. az alkotmány más fejezeteiben.

Amikor a Ferdinánd királyi alkalmi állapotokat jellemzően, tulajdonképpen csak észre foglalom a tárgyalás folyamán mondottakat.

A törvényeknél valóságos hang vett meg, ezzel ellenében van a törvények tartalma, amelyről arról győződjünk meg, hogy Magyarország országi alkalmi állapotok nagyon siralmas volt ebben a korban.

Dr. Andrássy Gyula is jellemzői e kort: „A két állam versengése és a török behatolása az ország kiszolgáltatását a bűntételek végrehajtását elhanyagolva tették. A belső bizonytalan sarki sem tudta, hogy forgandó kerék melyik, törvényt, melyik hatalmat fogja magára emelni. — A hatóságok a törvények nincs tekintetbe. Az ország kiszolgáltatását semmi sem jel;

mindenki csak a nyers prózától retteg. Mindenki a maga peijére van ítélve. Ilyen körülmények között a bűn nő, mint a dióda. Mátján halála óta a fegyelmezett, elzárkózott társadalomnak túlságosan önzése pokoncátlankodás orvosi orványokat ölt. Az otthonából kisérvet sok bírósági, aki nyabálal tartja fenn életét a hatalmon lévő, akinek peijére és katonája büntetlenségét biztosít, mind a rend ellen tárnak, a nyomat és a túlságos hatalom akiknek nincs mit felténi a kőknek nincs kívül felni, ez e két véglet fenyegető a eskü? (26)

A rablások portogotának és egyelőre gonoszítottak annyira a károkozás, hogy szinte már ezeket tekintették a törvény követelményének. Hiába hozták az országgyűlések a végzéseket a jogtalanságok és büntetők elkövetői ellen, nem sokat segített, mert már a következő országgyűlésen megújultak, sőt növekednek a rendek til felhozott példák. De ezen kívül, jogtalanságok és büntetők tárgyalása nem csak arról ad számot, hogy mennyi javítani való, akadt azon kor polgári életében, hanem azt is igazolja, hogy a törvényhozó rendekből nem halt ki az ország helyre állítására és az elkövetők meggyőzésére irányuló jó szándék és akarat „Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas”.

26.) G. Andrius Gyula: A magyar állam főmunkáinak és alkotmányos szabadságának orsi: III. 88. l.

Forrásaim:

Corpus Juris Hungarici. I. Magyar Törvénytár: I. Szerkesztette:
 Dr. Holczwary Sándor, Dr. Urban Kelen, Dr. Márkus Dező, Dr. Frank-
 mécz Kálmán: Magyar Országgyűlési Ülések:

Azon minthát juttattam az egyes fejezetek tárgyszavai
 felhasználásánál, a köteteket Pesty Ferenc: Az elűnt vármegyék, 2 k.
 Dr. Timon Ákos: Alkotmány és jogtörténet, 1903. Prossky Ákos: A Magyar
 Államiság fejlődése, 2 k. Frankó Vilmos: Magyarország polgári és poli-
 tikai összeköttetési a román szent mérték, 3 k. 1903. Dr. Andrássy
 Gyula: A Magyar állam főmunkáinak és alkotmányos szabá-
 láinak okai, 3 k. 1905. Dr. Grády László: Országok, 1922. Dr. Grády
 László: Az egyházi vagyon predete és jellege Magyarországon, 1913.
 Lelenczy Mihály: A Magyar Országgyűlés vallásügyi tárgyalásai a
 reformációtól kezdve, 2 k. 1880. Dr. Borzay Ottó: A hadügy fejlődé-
 sének története, 2. 1895. Nagy Sándor: A jobbágyság története
 Magyarországon, 1891. Dr. Szabó Márton: A jobbágyság állapota török
 uralom idejében. I. Székfoglaló értekezés: Debreceni ev. ref. főgim-
 názium, értekezése, 1903-1904. Dr. Lohot Ferenc: Géniusz Krisztus egy-
 házának története, 3 k. 1907. Szilágyi I.: Magyar nemzet története, 10 k.
 1897. Dr. Grády Gyula: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd mal-
 kodása alatt, 1888. Dr. Gerepatics István: A Magyar művelődés I. Fer-
 dinánd korában, 1902.

